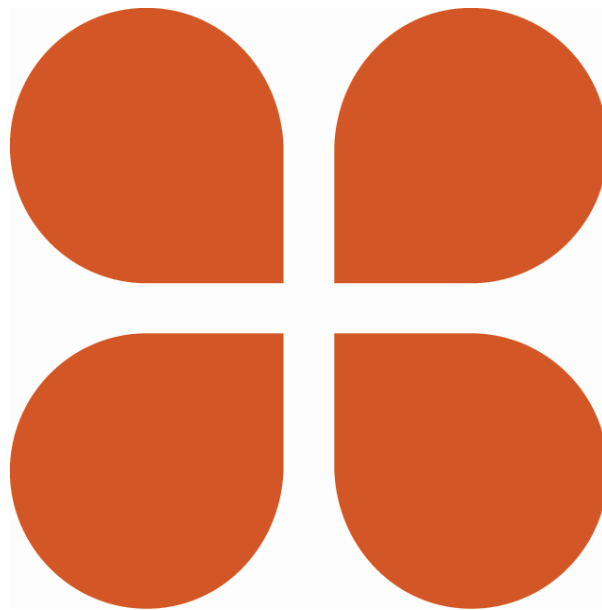

Rapport från Riksantikvarieämbetet

Farokonventionen - Europarådets ramkonvention om kulturarvets samhälleliga värde

Riksantikvarieämbetet 2014
Box 5405
SE-114 84 Stockholm
www.raa.se
registrator@raa.se

Innehåll

Rekommendation.....	1
Sammanfattning.....	3
Del I - Konventionens innehåll och syfte	3
Del II - Konsekvenser vid ratificering.....	6
1 Inledning.....	11
1:1 Beskrivning och utgångspunkter för regeringsuppdraget.....	11
1:2 Metod och genomförande.....	11
1:3 Material och källor.....	13
1:4 Disposition och läsanvisning.....	14
Del I Konventionens syfte och visioner	17
2 Konventionens tillkomsthistoria och status i Europa	17
2:1 Europarådet – en bakgrund	17
2:2 Farokonventionen – “a policy framework for a new era”	18
2:3 Farokonventionen i relation till andra konventioner på kulturområdet.....	20
2:4 Ramkonvention som verktyg för svensk offentlig kulturmiljöförvaltning	21
3 Kulturarvet som resurs för en socialt hållbar utveckling	25
3:1 Hållbarhetsbegreppet – en vidgad definition.....	25
3:2 Konventionens breddade kulturarvsbegrepp	27
3:3 Kulturarvet som resurs - individnivå.....	28
3:4 Kulturarvet som resurs – samhällelig nivå	30
3:5 Kulturarvet som resurs – europeisk nivå “the common heritage of Europe”	32
4 Kulturarvet som resurs för en ekonomiskt hållbar utveckling	35
4:1 Kulturarvet som ekonomiskt kapital	35
4:2 Kulturarvet som del i en ekonomiskt hållbar utveckling	35
4:3 Hur mäta kulturarvets monetära värde?	37
5 Konventionens perspektiv på rättigheter och skyldigheter	41
5:1 Farokonventionens koppling till mänskliga rättigheter	41
5:2 Farokonventionens anknytning till kulturella rättigheter	42

5:3 Individ eller kollektiv?.....	43
5:4 Kulturarv som rättighet och skyldighet samt konventionens rättsstatus.....	45
6 "Heritage Communities" – en samverkansmodell för ökad delaktighet	47
6:1 Ökad samverkan och delat ansvar	47
6:2 "Heritage Communities" – vad är det?.....	49
6:3 "Heritage Communities" och begreppets koppling till rättigheter och skyldigheter..	53
6:4 Expertrollen och medborgardialogen – demokratiperspektivet och samhällsnyttan	54
6:5 Kunskap och tillgänglighet.....	55
Del II Konsekvensanalys.....	59
7 Individ- samhälls- och Europeanivå – konventionens vision om kulturarvets roll för att främja en socialt hållbar utveckling	59
7:1 Kulturarvet som resurs för social hållbarhet - fördjupad analys	59
7:2 "The common heritage of Europe".....	62
7:3 Hur tillgodoses hållbar utveckling ur ett kulturarvsperspektiv i Sverige?.....	65
7:4 Konsekvensanalys.....	68
8 Humanistiskt värde och ekonomisk tillväxtfaktor – konventionens vision om en ekonomiskt hållbar utveckling	71
8:1 Kulturarvet som ekonomisk resurs - fördjupad analys	71
8:2 Den svenska offentliga kulturmiljöförvaltningens arbete med kulturarv som resurs för ekonomisk hållbarhet 2001-2013.....	76
8:3 Konsekvensanalys.....	78
9 Paradigmskifte på kulturarvsområdet – konventionen ur ett rättighets- och skyldighetsperspektiv	83
9:1 Farokonventionen som kulturarvsparadigm – fördjupad analys.....	83
9:2 Rätten att ta del av kulturarvet - lagstiftning och kulturpolitiska mål för svenskt vidkommande	86
9:3 Konsekvensanalys.....	89
10 Expertvärde och medborgardialog – konventionen ur ett demokratiperspektiv	93
10:1 "Heritage Communities" – fördjupad analys.....	93

10:2 Den offentliga kulturmiljöförvaltningens arbete med frågor rörande det civila samhället och övriga samhällsaktörer.....	101
10:3 Konsekvensanalys.....	104
Bilagor.....	107
Bilaga 1: Aktuell status i Europa.....	107
Bilaga 2: Sammanfattning av konventionens artiklar.....	108
Käll- och litteraturlista.....	111
Officiellt tryck.....	111
Tryckta källor och litteratur.....	112
Internetkällor.....	120

Rekommendation

Föreliggande rapport har utrett förutsättningar för och konsekvenserna av en anslutning till Farokonventionen. Riksantikvarieämbetet rekommenderar att Sverige ska ratificera Farokonventionen. Riksantikvarieämbetet bedömer att inga författningsmässiga ändringar behöver göras i samband med ratificering.

Skälen till varför Riksantikvarieämbetet rekommenderar en ratificering av Farokonventionen är följande:

Huvuddelen av artiklarna i Farokonventionen behandlar hur kulturarvet kan utgöra en resurs för social- och ekonomisk hållbarhet. Dessa frågor har sedan länge varit centrala för svensk offentlig kulturmiljöförvaltning. Konventionen skulle emellertid ytterligare kunna vitalisera detta arbete, i synnerhet vad gäller att bredda och fördjupa samtalet med det omgivande samhället. Konventionen torde därför kunna betraktas som ett slags "point of departure" för att vidareutveckla frågor som svensk kulturmiljöförvaltning redan arbetar med, men som behöver utvecklas och anpassas för dagens samhällssituation.

Ratificering av Farokonventionen, som är en ramkonvention, handlar inte huvudsakligen om att uppfylla specifika villkor. Det handlar mer om att verka i konventionens anda.

Konventionen kräver inte några författningsändringar vid ratificering. Vidare överensstämmer delar av innehållet med hur svensk offentlig kulturmiljöförvaltning har arbetat sedan flera år. Det finns därmed ingenting i konventionen som på ett generellt plan går emot Sveriges hållning i kulturmiljöfrågor. En ratificering, även om Sverige väljer att lägga sig på ett slags miniminivå, kan positivt påverka de länder där en implementeringsprocess kan göra stor skillnad. Samtidigt ger detta även möjlighet för Sverige att i samarbete stödja andra länder i deras implementering.

En ratificering av Farokonventionen stärker samarbetet mellan de ratificerande staterna inom hela Europarådet. Konventionen blir därigenom ett slags utgångspunkt för ett vidare samarbete och ett dokument som kan inspirera till ett lärande över gränserna samt ett instrument för diskussion. Konventionen kan vidare, på ett nationellt plan, bidra till att hålla igång angelägna diskussioner och vara ett sätt att underlätta spridning av information till organisationer och medborgare vad gäller frågor på kulturmiljöområdet.

Farokonventionen pekar mot en organisation och struktur som alltså har det huvudsakliga syftet att skapa idéer för hur en uppsättning värden kan bli en del i dagens kulturmiljöarbete. Farokonventionen syftar på så vis till att inspirera till olika aktiviteter snarare än att utgöra ett dokument med en mängd åtaganden att administrera. Det faktum att den utgör en ramkonvention bidrar till att den lämnar stort utrymme för de ratificerande länderna att själva anpassa nivån för implementering. Sverige kan därigenom ratificera för "den goda sakens skull" och sedan söka efter de delar som kan berika, men som inte helt behöver omstöpa den politik och praktik man redan bedriver.¹

En ratificering kan vidare också motiveras utifrån den omständigheten att konventionens samlade internationella nytta anses vara större än ett lands eventuella egenintressen att inte vilja ratificera. Farokonventionen har fram till idag huvudsakligen ratificerats av länder vars närhistoria inneburit politiskt och kulturellt laddade konflikter. En svensk ratificering av konventionen torde därför kunna motiveras utifrån konventionens fredsskapande och konfliktförebyggande fokus. En ratificering skulle därigenom betraktas som en solidaritetshandling med de länder där motsättningar och väpnade konflikter mellan olika etniska grupper har gjort kulturarvet till militära mål.²

¹ Erlandsson, M., *Konventioner som verktyg för offentliga myndigheter. Om vägval och följder inför Sveriges eventuella ratificering av Farokonventionen*, rapport RAÅ, 2013, sid. 90.

² Ibid, sid. 82 f.

Sammanfattning

Del I - Konventionens innehåll och syfte

Farokonventionen är en ramkonvention som tar ett samlat grepp om det breda spektrum av frågor som, utifrån ett europeiskt perspektiv, har bäring på kulturmiljöområdet. Bakgrunden till konventionens tillkomst kan sökas i flera samhällsförändringar. Bland dessa kan nämnas sociala och demografiska förändringar i samhället, en förändrad politisk situation i Europa efter Berlinmurens fall, ett ökat informationsflöde till följd av sociala medier och digitalisering samt det faktum att kulturarvet idag i högre utsträckning tillmätts ekonomiska värden.

Konventionen syftar till att svara mot de nya behov och utmaningar som kulturmiljöområdet står inför och strävar därför efter strategier som pekar ut en ny riktning för kulturmiljöarbetet. Farokonventionen skiljer sig därmed från andra kulturarvskonventioner genom att den saknar tydliga "guidelines" för hur man ska förhålla sig till bevarandefrågor inom kulturmiljöområdet. Den ska därför inte, i första hand, betraktas som ett slags skyddsinstrument då den inte fokuserar på *hur* lämningar av olika slag bör skyddas. Istället behandlar konventionen frågor rörande *vad* vi bevarar samt *varför* och *för vem*. Konventionen syftar på så vis att nå bortom endast ett fysiskt bevarande av kulturarvet då den snarare fokuserar på hur kulturarvet kan hanteras och integreras i pågående samhällsprocesser.

Konventionen är uppbyggd kring två viktiga utgångspunkter. Den ena handlar om att sätta människan i centrum genom en tydlig koppling till området för mänskliga rättigheter. Varje individ ska tillerkännas rätten att få vara med och uttolka vad kulturarvet kan vara. Den andra utgångspunkten framhåller de positiva fördelarna med att använda kulturarvet som en resurs. Ramkonventionens sammantagna syfte blir därmed att säkerställa kulturarvets plats i centrum av en ny vision om hållbar utveckling.³ En förutsättning för att kunna implementera denna vision är införandet av ett brett kulturarvsbegrepp. Det är faktiskt det bredaste som förekommit i någon konventionstext hittills och omnämns som "a cross-disciplinary concept of cultural heritage". Nödvändigheten av detta breda kulturarvsbegrepp har styrts av tanken

³ "Aims and origins of the Convention", Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, *Explanatory Report*, 2005, sid. 1. Se även Théron, D., "A few words about Faro", Seminar on the Value of Cultural Heritage for Society Jasnaya Polyana 13-14 september 2010.

att kulturarvet och dess funktion måste definieras i relation till samhällsliga förändringar och till människors nutida värderingar. Kulturarvet anses på så vis ha en interaktiv natur, vilket betyder att det ständigt kan omdefinieras.

Farokonventionen sätter därmed fingret på den problematik som finns i frågor rörande kulturarv, nämligen hur kulturarvet historiskt har använts för att definiera separata kulturella identiteter, vilket lett till cementering och tydliga gränsdragningar mellan olika kulturarv. Istället introducerar konventionen ett nytt förhållningssätt som bland annat utgår från att kulturarvet inte nödvändigtvis måste förstås som territoriellt eller befolkningsmässigt avgränsat. Snarare ska det kunna förmedlas oavsett ägandeanspråk. Konventionen understryker därmed nödvändigheten av att frånga ett av tradition sektoriellt tänkande kring kultur och kulturarvsfrågor till ett mer inkluderande och holistiskt synsätt där kulturella, sociala och ekonomiska aspekter i större utsträckning samspelar och påverkar vår uppfattning kring kulturarv och kulturmiljö. Frågan om vem som har tillgång och tolkningsföreträde till olika kulturarv är, enligt Farokonventionen, central utifrån ett demokratiperspektiv.

Utöver ovanstående, mer övergripande mål, framhåller konventionen också att kulturarvet utgör en resurs som måste beaktas och brukas i flera samhällsprocesser. Kulturarvet förväntas därmed bidra till en socialt hållbar utveckling på flera nivåer i samhället. Först och främst lyfts kulturarvet fram som en betydelsefull resurs för den enskilde individen. Området för social hållbarhet betonar i synnerhet människan och hennes inbördes relationer, men även förbättrad livskvalitet, lika tillgänglighet och ett aktivt medborgarskap. För det andra framhåller konventionen hur kulturarvet även kan bidra till en socialt hållbar utveckling på samhällsnivå och hur den kan påverka andra politikområden. Genom detta angreppssätt uppmuntrar den till ett mer tvärsektoriellt tänkande vad gäller kulturarv. Konventionen betonar dessutom vikten av att på alla utbildningsnivåer, och i tvärvetenskapliga ämnen, föra in kunskap om kulturarvet. För det tredje erkänns kulturarvet även en roll i byggandet av ett fredligt och demokratiskt samhälle på en europeisk nivå och förväntas bland annat främja interkulturell dialog. På denna nivå förmedlar konventionen att det finns en konsensus om att en mångfald av kulturarv tillsammans med Europarådets kärnvärden ska bilda ett europeiskt socialt sammanhang, vilket omnämns "the common heritage of Europe". I detta sammanhang arbetar Farokonventionen, liksom Europarådet, preventivt på grund av Europas långa erfarenhet av konflikter. En ökad kunskap om kulturarvets mångfasetterade sidor antas här utgöra en möjlighet till försoning.

Farokonventionen har också ett tydligt budskap om att kulturarvet utgör en resurs för ekonomisk utveckling och legitimerar därigenom ett ekonomiserande synsätt rörande

kulturarvet. Genom att påvisa förekomsten av ekonomiska värden i kulturarvet syftar konventionen till att kunna säkerställa även andra värden som relaterar till kulturmiljöområdet. Kulturarvet anses därigenom kunna fungera som en resurs för en långsiktigt hållbar ekonomisk utveckling.

I Farokonventionens inledande (preambulära) del betonas att det är varje individs rätt att vara delaktig i uttolkningen av kulturarvet och att samtidigt respektera andras fri- och rättigheter med hänvisning till artikel 27 i *FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna*. Farokonventionen vidareutvecklar och breddar därmed FN:s stadgande om individens rätt att ta del av kulturlivet. Mer precist handlar Farokonventionen om allas möjlighet att få tillträde till kulturarvet. Denna rättighet ska dock inte förstås som att det går att formulera rättsliga eller kulturella krav på äganderätt till ett visst kulturarv, utan konventionen betonar istället rätten för alla att få vara med och uttolka detsamma. Konventionen öppnar därmed upp för en inriktning med fokus på individen och ett inkluderande synsätt och stödjer därmed ett mångfaldsperspektiv. Till följd härav kan man inte använda konventionen i syfte att hävda minoritetsrättigheter och stater tillskrivs inte heller genom konventionen några möjligheter att skydda utpekade gruppers rättigheter.

Genom att placera människan i centrum, och inte objektet eller sedvänjan, så följer även att det är den enskilde individen som avgör, eller åtminstone bör få påverka, vad som ska definieras som kulturarv. Konventionen betonar vikten av en ökad samverkan mellan kulturmiljösektorn och andra samhällsområden. Konventionen introducerar därför begreppet "Heritage Communities" och markerar att kulturarvet inte bara ska definieras av experter, utan att allmänheten i större utsträckning, också ska göras delaktig i kulturarvsprocessen. Ett "Heritage Community" har därmed en mycket vid definition för att kunna inkludera allehanda grupperingar. Det primära syftet är att skapa ett ökat samspel mellan medborgarna och den traditionella kulturarvssektorn, samt övriga institutionella och privata aktörer.

Farokonventionen framhåller också, utifrån ett demokratiskt perspektiv, vikten av att det tillhandahålls kvalitativ information om kulturarvet genom digitala tekniker i det framväxande informationssamhället. Det övergripande syftet med digitalisering är därför, enligt konventionen, att säkerställa ett kollektivt minne genom tillgänglighet och spridning av en mångfald av kunskap. Farokonventionens betoning på ett mer aktivt medborgardeltagande i alla typer av kulturarvsprocesser anses garantera ett bredare och mer dynamiskt urval av kulturarv – ett urval som snarare speglar samtiden än dåtiden. Detta urval baserat på medborgarnas värderingar "här och nu" antas också vara eftersträvansvärt för att uppnå social hållbarhet.

Del II - Konsekvenser vid ratificering

Riksantikvarieämbetets rapport har redogjort för de mest centrala delarna av Farokonventionen i Del I. Rapporten har också fördjupat kunskapen om och analyserat konsekvenserna av konventionens visioner samt utmaningar i Del II. De viktigaste konsekvenserna för svensk kulturarvsförvaltning vid ratificering lyfts nedan fram i koncentrerad punktform.

Vad gäller konventionens övergripande tema *Kulturarvet som resurs för en socialt hållbar utveckling* så ser Riksantikvarieämbetet följande positiva konsekvenser för svensk offentlig kulturmiljöförvaltning:

- Konventionen kan fungera som inspiration för kulturmiljöarbetet. Den introducerar en ny samverkansmodell (Heritage Community) och presenterar idéer som syftar till att öka den sociala sammanhållningen i samhället.
- Konventionen ser det som angeläget att bjuda in fler i samtalet kring vad som är kulturarv och syftar till ett breddat perspektiv och förhållningssätt vad gäller allas rätt att tolka kulturarvet.
- Konventionen kan utifrån svenskt sammanhang fungera som inspiration för att utveckla svensk kulturmiljöförvaltning i riktning mot ett ökat tvärsektorielt samarbete.

Riksantikvarieämbetet ser även ett antal utmaningar utifrån ovan nämnda tema:

- Ur ett samhälls- och förvaltningsperspektiv är Farokonventionens visioner alltför ambitiösa. Det finns en förhoppning om att bruket av kulturarvet ska lösa en lång rad samhällsproblem. Det finns härmed en risk till övertro på kulturarvets förmåga att funktionellt tjäna samhället.
- Det traditionella kulturmiljöarbetet måste i grunden förändras i syfte att uppnå de visioner som Farokonventionen pekar ut. Det skulle kunna resultera i att ett högt värderat och skyddat kulturarv skulle ersättas av ett mer flyktigt definierat kulturarv vilket bättre låter sig anpassas till rådande samhällsprocesser.
- Konventionens starka betoning på vad kulturarvet har för betydelse "här och nu" medför att man kan förlora det långsiktigt hållbara perspektivet, men även det historiska perspektivet. Det kan i sin tur leda till förenklade berättelser.

- Konventionen fokuserar, utifrån ett preventivt konfliktperspektiv, alltför ensidigt på konflikter inom eller mellan stater i Europa genom att betona "the common heritage of Europe". Den riskerar därmed att inte fullt ut fånga den problembild som idag präglar Europas politiska och sociala situation vilken i större utsträckning står under påverkan från effekterna av den pågående globaliseringen. Konventionen tenderar därmed att vara "daterad".

Vad gäller konventionens tema *Kulturarvet som resurs för en ekonomiskt hållbar utveckling* så ser Riksantikvarieämbetet följande positiva konsekvenser för svensk offentlig kulturmiljöförvaltning:

- Konventionen möjliggör en fortsatt utveckling av att använda kulturarvet som ett instrument för bland annat närings- och regionalpolitiken. Kulturmiljöförvaltningen måste emellertid vidareutveckla metoderna kring detta för att därigenom få till stånd ett ökat och mer aktivt tvärsektoriellt samarbete.
- Konsekvenserna av att betrakta kulturarvet som en ekonomisk resurs, för att i enlighet med konventionen både bruka och bevara kulturarvet, bidrar till en balansgång mellan ett traditionellt kulturmiljöarbete parat med en mer kreativ praktik som står nära den samtida samhällsutvecklingen. Detta kan leda till behovet av särskild kompetensförstärkning.

Riksantikvarieämbetet ser även ett antal utmaningar utifrån detta tema:

- Att betrakta kulturarvet som ett redskap för ekonomisk utveckling är ett tämligen snävt instrumentellt synsätt som medför att fokus flyttas från kulturens egna utvecklingsmöjligheter till att kultur blir ett sätt för andra sektorer att utvecklas.
- En uppenbar fara med ett ökat ekonomiskt brukande av kulturarvet tenderar att leda till de väl kända riskerna för standardisering samt ett slags cementering av traditionella bilder av kultur och kulturarv. Med denna utveckling följer även en risk för ett överutnyttjande av kulturarvet som ekonomisk resurs.
- Att betrakta kulturarvet som en resurs för ekonomisk utveckling kan bidra till att vissa delar av kulturarvet uppmärksammas på bekostnad av andra vilka inte går att utveckla ekonomiskt. En konsekvens blir därmed att det uppstår en spänning mellan tillgänglighet och ekonomiskt nyttjande.
- Kulturarvets vetenskapliga värden tonas i konventionen ned i förhållande till det så kallade upplevelse- och brukarvärdet. Detta kan på sikt leda till förenklade berättelser.

Vad gäller konventionens tema *Konventionens perspektiv på rättigheter och skyldigheter* så ser Riksantikvarieämbetet följande positiva konsekvenser för svensk offentlig kulturarvsförvaltning:

- Farokonventionen kan bidra till att lyfta fram principerna om människors delaktighet i kulturmiljöarbetet i enlighet med de kulturpolitiska målen samt de nya nationella målen för kulturmiljöarbetet.
- Konventionen kan bidra till ett alternativt synsätt till förekommande särslagstiftning så som det exempelvis kommer till uttryck i Europarådets andra ramkonvention om skydd av nationella minoriteter. Farokonventionen förmedlar vidare en annan kultursyn än den som kommer till uttryck i UNESCO:s kulturarvskonventioner eftersom den betonar individperspektivet och därigenom syftar till mångfald.

Riksantikvarieämbetet ser även ett antal utmaningar utifrån ovan nämnda tema:

- Konventionen tillhandahåller inte några rättsliga verktyg för grupper eller enskilda att säkerställa rättigheten till "sitt kulturarv" utifrån synsättet att människor är sin kultur, sitt ursprung eller sitt kulturarv. Men å andra sidan förbjuder konventionen inte heller någon att arbeta efter en sådan agenda kring ett specifikt kulturarv så länge andras mänskliga rättighet att uttolka samma kulturarv respekteras. Detta skulle likväl kunna medföra att inflytelserika och resursstarka grupper får tolkningsföreträde på bekostnad av andra.
- Konventionen kan upplevas som motsägelsefull eftersom den arbetar med flera strategier parallellt – individ-, samhälls- och europainivå. Vidare väjer den för komplicerade frågor och begrepp genom att antingen inte beröra eller tydligt definiera dessa i konventionstexten. Detta gäller exempelvis begreppen "kulturarv", "the common heritage of Europe" samt "Heritage Community". Detta bidrar till att konventionen på flera ställen är vag och otydlig vilket öppnar för alternativa tolkningar.

Vad gäller konventionens tema *"Heritage Communities" – en samverkansmodell för ökad delaktighet* så ser Riksantikvarieämbetet följande positiva konsekvenser för svensk offentlig kulturmiljöförvaltning:

- Konventionen bidrar till att den offentliga kulturmiljösektorn måste samverka med andra aktörer och intressegrupper samt, i ökad grad, ta hänsyn till övriga politikområden. "Heritage Communities" ska i detta sammanhang verka som ett

slags samverkansmodell för hur expertsamhället och övriga relevanta sektorer av samhället kan mötas i gemenskaper med referens till kulturarv.

- Det tolkningsföretråde som av tradition har legat hos kulturarvsexperten ska, enligt konventionen, i demokratisk anda jämkas mot andras röster. En tydlig konsekvens av de deltagardemokratiska ansatser som konventionen förordar torde därför bli att den svenska offentliga kulturmiljöförvaltningen bör utveckla bättre beredskap att kunna ta tillvara de "inspel" som olika samhällsaktörer bidrar med i diverse kulturarvsprocesser.
- Begreppet "Heritage Community" rymmer ett långt vidare spektrum av grupperingar än det som vanligtvis avses när man utifrån svenskt perspektiv talar om det civila samhället och andra relevanta samhällsaktörer. En konsekvens blir därför, vid en eventuell ratificering, att synen på vad som betraktas som civilsamhället i Sverige måste vidgas till att även omfatta grupper, eller intressen, på såväl ett europeiskt- som globalt plan.
- En konsekvens blir även att svensk offentlig kulturmiljöförvaltning måste utveckla fler metoder och arbetssätt för att kunna hantera kulturarvet i relation till frågor som berör social hållbarhet samt deltagardemokratiska ansatser.

Riksantikvarieämbetet ser även ett antal utmaningar utifrån detta tema:

- Trots goda intentioner är det inte ovanligt att olika former av deltagarmodeller ändå leder till att grupper utesluts från beslutsprocessen. Detta torde även gälla för samverkansmodellen "Heritage Community". Genom att konventionen ensidigt fokuserar på de positiva sidorna med denna samverkansmodell tenderar man därmed att underskatta de eventuella praktiska problem som kan uppstå vid implementering. Mot bakgrund av hur kulturarvet utifrån ett europeiskt perspektiv åter har fått ett starkt politiskt och symboliskt värde finns därför en sannolik risk att vissa "Heritage Communities" kan bli plattformar för politiska, eller andra, särintressen med referens till kulturarv.

Vad blir då de mer generella konsekvenserna för de offentliga kulturmiljömyndigheternas organisation och förvaltning i det fall Sverige väljer att ratificera Farokonventionen? Ett rimligt antagande torde vara att det i hög grad är upp till de offentliga kulturmiljömyndigheterna själva att avgöra den frågan. Detta beror på att det oftast är de, för implementeringen, ansvariga myndigheterna som själva utreder konsekvenserna och lämnar förslag på hur konventionen ska hanteras och införlivas. I de fall myndigheternas förslag höras av regeringen, och i de fall regeringen inte fördelar särskilda medel eller

formulerar särskilda uppdrag, skapas därefter den organisation som ansvariga myndigheter anser krävs utifrån befintliga ekonomiska ramar.⁴

Konventioner som Farokonventionen utgör exempel på påverkar delar av myndighetens verksamhet. Samtidigt bör det åter understrykas att ramkonventioner är relativt svaga instrument i relation till andra styrmedel som exempelvis de övergripande kulturpolitiska målen eller regleringsbrev. Konventionen blir inte mer levande än vad den praktiskt och organisatoriskt de facto görs i förvaltningens uppdrag. Då Farokonventionen inte innehåller några instruktioner om praktik utan snarare har karaktären av ett slags ideologiskt övergripande idédokument kring kulturarvet bör den snarare, vid ratificering, betraktas som ett stöd för myndighetsförvaltningen än ett styrdokument.

⁴ Erlandsson, 2013, sid. 84.

1 Inledning

1:1 Beskrivning och utgångspunkter för regeringsuppdraget

Europarådets ramkonvention "Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society", även kallad Farokonventionen, är den senaste i raden av kulturkonventioner som tillkommit på initiativ från Europarådet. Farokonventionen öppnades för signering år 2005 och trädde i kraft år 2011 efter det att de första tio staterna inom Europarådet ratificerat den.⁵ Riksantikvarieämbetet fick år 2012 i uppdrag av Kulturdepartementet att utreda förutsättningar för och konsekvenserna av en eventuell anslutning till konventionen samt bedöma vilka eventuella författningsändringar som krävs vid en ratificering. Uppdraget ska redovisas till Regeringskansliet senast den 31 mars 2014.

En grundlig analys och tolkning av konventionen har varit en förutsättning för att kunna undersöka vilken relevans och vilken betydelse Farokonventionen har för svenskt vidkommande. Konsekvensanalysen fokuserar särskilt på hur konventionen utmanar traditionella sätt att betrakta och förhålla sig till kulturarv och kulturmiljö i Sverige. Analysen behandlar även vad en ratificering skulle få för praktisk inverkan på det arbete som utförs av svensk offentlig kulturmiljöförvaltning. En utgångspunkt för uppdraget har varit att konventionen inte kräver några författningsmässiga ändringar.

1:2 Metod och genomförande

Utmärkande för Farokonventionen är att den syftar till att kulturarvet och kulturmiljövården ska få en mer aktiv roll i samhällsprocessen. Konventionen utgår på denna punkt utifrån ett individperspektiv, men beaktar även ett lokalt-, regionalt- och nationellt perspektiv samtidigt som den även relaterar till ett europeiskt och globalt sammanhang. Konventionen har därmed ambitionen att etablera nya förhållningssätt och strategier kring kulturarvet utifrån flera olika dimensioner. Detta, i kombination med att den är en ramkonvention, medför att Farokonventionen framstår som ett mycket komplext dokument.

Att tolka och förstå en konventionstext kan vara förenat med svårigheter. En bidragande orsak kan vara att konventionstexten, och dess artiklar, har mycket hög betydelsetäthet, men också att orden i texten kan vara mångtydiga och ibland vaga. Detta är i högsta grad giltigt även för Farokonventionen. Att enbart utifrån en bokstavstolkning, det vill säga att med hjälp av en rent språklig förståelse av texten, försöka få kunskap om konventionens mening och intention har inte bedömts som en framkomlig väg. Det har istället varit

⁵ Konventionen öppnades för signering i den portugisiska staden Faro, därav konventionens namn.

nödvändigt att söka fördjupad information om själva betydelsen av konventionens olika artiklar.

Den metod som använts i rapporten har varit både så kallad *subjektiv tolkning* och *teleologisk tolkning*. Den subjektiva tolkningen har utgått från att fånga de intentioner som konventionens skapare förmedlat. I det arbetet har *Explanatory Report* (2005) utgjort en viktig källa. Här förklarar konventionens författare hur de tänker sig att konventionstexten ska förstås och översättas. Med hjälp av en teleologisk tolkning, eller ändamålstolkning, har författarna till föreliggande rapport dessutom försökt att klargöra det syfte och de mål som konventionen ska uppfylla. Flera av medlemmarna i den internationella expertgrupp som har skrivit konventionen har i detta syfte medverkat med förklarande texter i antologin *Heritage and Beyond* (2009).

Då konventionen är komplex till sin karaktär har det varit av stor vikt att identifiera konventionens viktigaste kärnfrågor och koncentrera rapporten till ett antal större teman. Dessa teman behandlas grundligt och tolkas i rapportens första del (del I). De tematiska fördjupningarna utgör ett urval som utifrån ett svenskt perspektiv kan anses mest relevanta för regeringsuppdraget. Det första temat utgörs av kulturarvet som resurs för social hållbarhet. Detta tema utgör ett slags övergripande "kappa" och skall betraktas som ett portalavsnitt i rapporten då nämnda tema i sin tur har tydlig bäring på de övriga tre. Dessa är i nämnd ordning: kulturarvet som resurs för ekonomisk hållbarhet, kulturarvets koppling till rättigheter och skyldigheter samt kulturarvet i relation till demokrati- och medborgarperspektivet. Rapportens första del handlar framför allt om att beskriva innebörden av konventionens artiklar och syften.

I rapportens andra del (del II) genomförs en fördjupad analys inom respektive teman. Dessa fördjupade, och mer problematiserande, analyser syftar till uppnå större förståelse för konventionens intentioner. Härigenom görs också ett försök att lyfta fram konventionens konstruktiva sidor, men även att belysa eventuella risker med konventionens ibland nyskapande infallsvinklar och perspektiv. De fördjupade analyserna följs av en beskrivning av hur svensk kulturmiljöförvaltning arbetat med frågor som relaterar till respektive tema. Därpå följer en konsekvensanalys för respektive avsnitt. Den komplexitet som kännetecknar Farokonventionen gör det omöjligt att på ett helt uttömmande vis belysa alla de aspekter denna konvention lyfter. De fyra tematiska avsnitt som denna rapport valt att fokusera på ska betraktas som ett urval för att fånga upp några av konventionens mest centrala frågor. Dessa kan i sin tur betraktas som ett uttryck för de tendenser som idag är angelägna inom fältet för kulturarv och kulturmiljövård.

Rapporten har fokuserat på de teman och frågor som har relevans för svensk offentlig kulturarvspraktik och för de offentliga myndigheter och institutioner som arbetar inom området. Rapporten behandlar inte de artiklar som finns i konventionens fjärde sektion, och som behandlar styrning och internationellt samarbete (artiklarna 15-17), då dessa endast berör de stater som har ratificerat konventionen. Av samma anledning behandlas inte heller de artiklar som finns i konventionens femte sektion, vilka behandlar tekniska och juridiska bestämmelser om ratificeringen (artiklarna 18-23).

1:3 Material och källor

Farokonventionen är innehållsmässigt väldigt bred med kopplingar till flera samhällsområden. Detta återspeglas även i konventionstexten som är mångfacetterad och omfattande. För att få förståelse och kunskap om konventionen har det varit angeläget att söka belägg och stöd i flera olika typer av källmaterial. Konventionstexten är författad av Europarådets kulturarvsavdelning i nära samarbete med en internationell expertgrupp.⁶ I samband med konventionens tillblivelse 2005 så tog expertgruppen även fram en så kallad *Explanatory Report*, vilken har till syfte att underlätta tolkningen av artiklarnas betydelse och innehåll.⁷ Denna skrift försöker i korthet skriva in de olika artiklarna i en större kontext, men ligger likväl nära respektive artikel och har därmed karaktären av just förklarande text.

År 2009 publicerade Europarådet även antologin *Heritage and Beyond*.⁸ Boken är skriven av ett urval av de personer som ingick i ovan nämnda expertgrupp och ska betraktas som en hjälp att klargöra intentionerna bakom Farokonventionen. *Heritage and Beyond* ger även flera exempel på konkreta aktiviteter, vilka har stöd i konventionen, och på redan genomförda projekt i syfte att förtydliga konventionens mål och visioner. Innehållet har tagits fram i samarbete med Europarådets styrkommitté för kultur, kulturarv och landskap (CDPATEP, numera CDCPP), vilken även har till uppgift att övervaka implementeringsprocessen.

Då den här rapporten behandlar flera övergripande teman har det varit angeläget att även ta hjälp av relevant litteratur och aktuell forskning för att nå fördjupad förståelse och kunskap om de verkningssområden som konvention omfattar. Att ta del av detta forskningsläge har varit angeläget för att på så vis komplettera de mer personliga tolkningarna av konventionen som finns i *Heritage and Beyond*. Litteraturen omfattar områden som berör kulturarvet i

⁶ The Cultural Heritage Department of the Council of Europe.

⁷ *Explanatory Report*, 2005.

⁸ *Heritage and Beyond*, 2009.

relation till social- och ekonomisk hållbarhet och i relation till rättigheter och skyldigheter samt dess relation till såväl det civila samhället som andra, för sammanhanget, relevanta delar av samhället. Rapporten har i detta sammanhang särskilt tagit fasta på den litteratur och forskning som specialstuderat Farokonventionen och hur denna konvention bidrar till en förändrad syn på kulturarvet.

I rapporten har vidare en genomgång gjorts av hur de centrala myndigheterna på kulturmiljöområdet i Sverige arbetat inom respektive tema under den senaste tioårsperioden. I detta sammanhang har förarbeten, styrdokument och författningstexter utgjort relevanta källor. Även rapporter från myndigheter och forskningsprojekt har utgjort underlag för undersökningen. Denna genomgång har varit av stor vikt för att förstå och försöka förutse de konsekvenser som följer av en eventuell svensk ratificering av Farokonventionen.

Ett nordiskt samarbete rörande Farokonventionen, finansierat av Nordiska Ministerrådet/TEG, genomfördes under 2012. Arbetet har bidragit till ett värdefullt kunskapsutbyte kring gemensamma gränsöverskridande frågor med hänsyn till Farokonventionen. Samarbetet gav även insikt i hur respektive land ser på konventionen och hur den skulle kunna inarbetas i ländernas myndighetsarbete.

Rapporten har förankrats inom Riksantikvarieämbetet genom en särskilt tillsatt referensgrupp. Dessutom har även en extern forskare anlåtats för att särskilt utreda konventioner som instrument för offentlig kulturmiljöförvaltning (se Erlandsson 2013).

1:4 Disposition och läsanvisning

Rapporten inleds med Riksantikvarieämbetets rekommendation och sammanfattning. Därefter är rapporten, vid sidan av en inledning, uppdelad i två delar. Del I utgör ett försök till en renodlad presentation av konventionens innehåll och visioner. Del I är indelad i fyra tematiska avsnitt vilka utgör ett urval av konventionens mest centrala frågor. Del II utgör rapportens konsekvensanalys och följer samma tematiska disposition som del I. Varje avsnitt inleds med en fördjupad analys som försöker belysa de konstruktiva sidorna utifrån respektive tema, men försöker också belysa eventuella risker och problem med konventionens angreppssätt. Varje avsnitt presenterar också hur svensk offentlig kulturmiljöförvaltning har arbetat med respektive tema de senaste tio åren. De fyra tematiska avsnitten avslutas därefter med varsin konsekvensanalys.

För en översiktlig introduktion till konventionen rekommenderas en läsning av rapportens rekommendation och sammanfattning. För en något mer grundlig förståelse för konventionens mening och mål föreslås en läsning av rapportens Del I som utgör en beskrivning av konventionens viktigaste områden. För djupare kunskap om konventionens innehåll och synsätt med särskild hänsyn till konsekvenser och riskanalys förordas även en läsning av Del II.

Man kan välja två (minst) sätt att läsa denna rapport på. Ett sätt är att rapportens Del I och Del II läses i en följd. En sådan läsning ger en allmän översikt vad denna konvention i sin helhet står för. Ett annat sätt är att rapporten läses tematiskt. Genom att kombinera det beskrivande kapitlet i Del I med motsvarande fördjupande kapitel i Del II, som innehåller risk- och konsekvensanalys, får man som läsare en mer problemorienterad förståelse för konventionens syfte. Då rapporten är uppdelad på en beskrivande del (Del I) och en fördjupande del med konsekvenser (Del II) kan det inte uteslutas att det finns tendens till upprepningar. Även om detta kan upplevas som problematiskt går det inte, genom rapportens disposition, att helt undvika detta. Då konventionen är synnerligen komplex kan det emellertid också hävdas att det ibland finns en pedagogisk poäng med viss upprepning.

Del I Konventionens syfte och visioner

2 Konventionens tillkomsthistoria och status i Europa

2:1 Europarådet – en bakgrund

Europarådet är en mellanstatlig organisation som grundades 1949 av ett tiotal länder, däribland Sverige. I ett Europa som nyligen upplevt andra världskriget och dess totalitära regimer blev rådets primära inriktning att verka för demokrati, mänskliga rättigheter och rättstatens principer. Organisationens första uppdrag blev att upprätta en europeisk konvention om mänskliga rättigheter, den så kallade *Europakonventionen* eller *Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna*. Att vara ansluten till Europakonventionen är idag ett grundläggande krav för medlemskap i Europarådet.

Efter det kalla krigets slut 1989-1990 upplöstes Sovjetunionens kontroll av Östeuropa. Flera länder i det forna Östblocket kom under de följande åren att bli medlemmar av Europarådet som därmed intensifierade sitt arbete för att stärka frågor rörande demokrati, mänskliga rättigheter och skydd för minoriteter. Idag omfattar Europarådet 47 medlemsstater vilket kan jämföras med EU:s 27 medlemsstater.

Där EU har ett överstatligt mandat att skapa lagar och direktiv som gäller för samtliga medlemsstater, verkar Europarådet på sitt mellanstatliga mandat, i första hand genom att utfärda deklarerationer och konventioner som medlemsländerna på frivillig väg kan välja att ansluta sig till. Till skillnad från EU saknar Europarådet möjlighet att direkt påverka en stats agerande genom att utfärda ekonomiska eller politiska sanktioner. Dess inflytande ligger snarast på ett etiskt plan och Europarådet har i ibland beskrivits som Europas "moraliska auktoritet". Sveriges syn på Europarådssamarbetet inom kultur- och medieområdet utgår också från Europarådets kärnuppdrag – att försvara mänskliga rättigheter, demokrati och rättsprinciper. Det handlar om att arbeta enande och med så kallade normativa instrument, alltså överenskommelser av olika slag.⁹

⁹ Regeringens Skr. 2005/06:188, sid. 18 f.

2:2 Farokonventionen – “a policy framework for a new era”

När Farokonventionens tillkomsthistoria ska tecknas måste flera påverkansfaktorer lyftas fram. Bland de främsta är Europas förändrade politiska karta efter Berlinmurens fall och inte minst konflikterna på Balkan under 1990-talet. Vidare kan flera delar av dess tillkomsthistoria kopplas till principella ställningstaganden inom Europarådet om en förändrad organisering av kulturarvspolitiken. Därutöver tillkommer flera samtida omvärldsförändringar i Europa som visade på att det fanns ett behov för en ny konvention.¹⁰

Krigen på Balkan utbröt till följd av upplösningen av den tidigare Socialistiska federativa republiken Jugoslavien till ett flertal självständiga republiker. De väpnade konflikterna kom att bli de svåraste i Europa sedan det andra världskriget.¹¹ I krigen inbegrep de interna konflikterna även kulturarvet. I de politiska, religiösa och etniska motsättningarna ingick en systematisk utplåning av den andra sidans kultur, historiska minnesmärken och religiösa byggnader. I kriget dödades och förflyttades människor på grund av sin kulturella och religiösa identitet och respekten för de mänskliga rättigheterna kränktes svårt.

Farokonventionens tillkomst kan alltså sättas in i ett politiskt och historiskt sammanhang. På några punkter är konventionen helt nyskapande bland annat genom sin tydliga koppling till FN:s allmänna deklaration om mänskliga rättigheter. Här betonas att det är varje individs rätt att få ta del av det kulturarv man så önskar, och att samtidigt respektera andras fri- och rättigheter.¹² Mot bakgrund av konflikterna på Balkan framhåller den även betydelsen av att kulturarvet kan användas för att verka försonande vilket underbyggs av en vision om ett fredligt Europa. Ett flertal konflikter, under de senaste decennierna, särskilt i före detta Jugoslavien, men även i Kambodja, Mellanöstern och Afrika har visat att Unesco inte fått önskat genomslag för 1954 års Haagkonvention. Flera stater som undertecknat den konventionen har underlåtit att vidta de åtgärder som föreskrivs om att skydda kulturogendom i krig.¹³ Även i detta sammanhang vill Farokonventionen erbjuda ett kompletterande och uppdaterat synsätt på kulturarv i relation till väpnade konflikter. Kulturarvet kan nämligen, enligt konventionen, användas som ett förebyggande redskap för konfliktlösning och konfliktprevention.¹⁴

¹⁰ Théron, 2010.

¹¹ Slovenien 1991, Kroatien 1991-95, Bosnien-Hercegovina 1992-95 och Kosovo 1996-99.

¹² Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, preamble 4:e st. *Explanatory Report*, 2005, artikel 1.

¹³ *Kulturarvet - det nya militära målet i modern krigföring*, Rapport från seminarium Kulturarv utan gränser/Försvarshögskolan 2004, sid. 7.

¹⁴ Fojut , N., “The philosophical, political and pragmatic roots of the convention”, *Heritage and Beyond*, 2009, sid. 16-17.

Flera av de grundläggande idéerna för kulturarvsarbetet, som skrivits in i konventionen, kan föras tillbaka till tidigare framtagna deklARATIONER inom Europarådet. På den fjärde ministerkonferensen i Helsingfors 1996, för ansvariga ministrar inom kulturarvsområdet, diskuterades nya principer för en gemensam europeisk kulturarvspolitik. De tidigare ministerkonferenserna i Granada (1985) och Valetta (1992) hade stärkt det mellanstatliga europeiska samarbetet i kulturarvsfrågor och dessutom resulterat i två konventioner.¹⁵ Helsingforskonferensen var emellertid tydligt mer politiskt orienterad och hade som samlade tema: "Kulturarvet som ekonomisk och social utmaning". Kulturarvet fördes här fram som en självständig faktor i konfliktöverbryggandet i Europa. Konferensens deklARATION byggde på uppfattningen att de inneboende värdena i kulturarvet borde användas mer aktivt för att bidra till Europarådets mål om en ökad demokratisering inom medlemsstaterna. Mot bakgrund av krigerna på Balkan fanns även konkreta handlingsplaner för återuppbyggnaden av kulturarvet i Bosnien-Hercegovia och Kroatien med på agendan.

I HelsingforsdeklARATIONEN, från 1996, fastslogs principer som senare inarbetats och vidareutvecklats i Farokonventionen. Som några exempel kan framhållas: att tillgängligheten till kulturarvet måste stärkas, att kulturarvet kan nyttjas som en ekonomisk resurs och tillgång, kulturarvets betydelse för en hållbar utveckling, olika strategier för kulturarvsturism, samt det offentliga roll i förhållande till frivilliga organisationers roll.¹⁶

I synnerhet frivilligorganisationernas roll och deras betydelse utgjorde temat på den första europeiska konferensen om ideella organisationers roll inom kulturarvsarbetet som arrangerades av Europarådet i Oslo i september år 2000. Medarrangör var Riksantikvaren i Norge och Fortidsminnesforeningen, som grundades 1844, och sannolikt är en av de äldsta ideella kulturarvsorganisationer som fortfarande är aktiva. Oslokonferensen mynnade ut i ett utkast till en deklARATION som senare antogs på den femte europeiska konferensen för ansvariga ministrar inom kulturarvsområdet i Portoroz (Slovenien) i april 2001. I PortorozdeklARATIONEN om frivilligorganisationernas roll för kulturarvet betonas medborgarorganisationernas och det civila samhällets betydelse vid vården av kulturarvet.¹⁷ Detta är en grundsats som alltså återkommer i artikeln om så kallade "Heritage Communities" i Farokonventionen. Samma år, 2001, inleddes inom Europarådet ett arbete med att försöka skapa ett tilläggsprotokoll till Granada- och Valettakonventionerna. Denna

¹⁵ Europarådets konventionen (1985) till skydd för Europas arkitekturarv och Europarådets konventionen (1992) om skydd av det arkeologiska arvet.

¹⁶ IVth European Conference of Ministers responsible for the Cultural Heritage, Helsinki 30-31 May 1996. Report CM (96) 97. Appendix II: Helsinki, *Declaration on the Political Dimension of Cultural Heritage Conservation in Europe*, sid. 20 ff. Se även Johansson, B.O.H., *Kulturarv och Biståndspolitik. En sammanställning av svenska regelverk och internationella deklARATIONER och konventioner av betydelse för internationellt utvecklingssamarbete*, 2001, sid. 20 f.

¹⁷ "The Faro Convention – a paradigm shift in the thinking of cultural heritage preservation". Föredrag hållet på Riksantikvaren, Oslo 6 mars 2012. Dag Myklebust "From Oslo to Mechelen – via Portoroz". Paper vid konferensen Civil Society and Heritage den 5-6 juli i Mechelen Belgien.

insats bedömdes dock som otillräcklig och 2003 utsågs istället en expertkommitté för att påbörja arbetet med en helt ny konvention.

Daniel Thérond, kulturarvsansvarig inom direktoratet för kultur- och naturarv inom Europarådet, har lyft fram ytterligare påverkansfaktorer som kan belysa Farokonventionens tillkomsthistoria. Han betonar särskilt att den svarar mot nya behov och utmaningar och på så sätt försöker fylla flera tomrum där tidigare kulturarvskonventioner anses vara otillräckliga. Thérond lyfter fram fyra faktorer. Inledningsvis har en ökad globalisering och den förändrade politiska situationen i Europa förskjutit tidigare mer eller mindre självklara synsätt på platsers betydelse eller de symboliska värden som olika kulturarv tillskrivits. En andra faktor är sociala och demografiska förändringar i samhället där ökade migrationsströmmar i Europa bidragit till uppkomsten av mångkulturella samhällen. En tredje faktor är ett påtagligt förändrat informationsflöde med en ökande digitalisering som i sin tur påverkar kulturarvssektorns kunskapsförmedling. Den fjärde och avslutande omständigheten är att kulturarvet börjat tillskrivas en ekonomisk dimension utifrån marknadsfaktorer.¹⁸

2:3 Farokonventionen i relation till andra konventioner på kulturområdet

En viktig utgångspunkt för förståelsen av Farokonventionen är att den arbetar utifrån en delvis ny agenda. Tidigare konventioner som utarbetats inom Europarådet har framförallt fungerat som skyddsinstrument för kulturföremål och kulturmiljöer. Farokonventionen vill gå ett steg längre genom att tillskriva kulturarvet olika funktioner som ska användas på ett hållbart sätt för att skapa bättre ekonomiska och sociala villkor i de olika europeiska samhällena.¹⁹

Därmed distanserar den sig från flera av Unescos kulturkonventioner – även vad gäller Unescos kulturperspektiv som i mycket präglas av att upprätthålla kulturell mångfald i förhållande till en allt mer globaliserad värld. Världsarvskonvention (1972) skyddar till exempel särskilda kultur- och naturarv som genom sina omistliga värden anses ha betydelse för hela mänskligheten. Här eftersträvar Farokonventionen en bredare helhetsbild vad gäller kulturarv, som inte utgår från en sådan indelning av kulturyttringar i utpekade sektorsområden. Farokonventionen erbjuder också ett bredare synsätt på kulturarv då den uppmärksammar kulturarvets inneboende föränderlighet. Därmed skiljer den sig även från Unescos konvention om skydd av det immateriella kulturarvet som syftar till att säkerställa immateriella kulturarv bland annat genom att upprätta förteckningar och listor över tydligt

¹⁸ Thérond, 2010.

¹⁹ Thérond, D., "Benefits and innovations of the Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural heritage for Society", *Heritage and Beyond*, 2009, sid. 10.

definierade kulturarv och uttryck. Farokonventionen fokuserar istället på hur olika värden tillskrivs kulturarv och den förespråkar ett pluralistiskt synsätt där flera värden kan tillskrivas ett och samma kulturarv.²⁰

Liksom den Europeiska landskapskonventionen (ELC), vidgar Farokonventionen synen på kulturarvet.²¹ Ett utmärkande drag för båda dessa konventioner är att de syftar till att verka interaktivt i pågående samhällsförändringar. Landskapskonventionen lyfter fram det omgivande landskapets betydelse för kulturmiljön, både i stads- och landsbygd. Den har, liksom sin "systerkonvention", en demokratisk aspekt genom att betona brukarinflytandet och allas lika rättigheter att tolka och förvalta landskapet. Både ELC och Farokonventionen lyfter blicken förbi bevarandefrågor kring konkreta föremål och vänder sig därmed bort från en traditionell förvaltning där experter gör ett urval av skyddsvärda objekt och där staten står som finansär. Istället lanseras en ny integrerad bevarandepolitik som inkluderar medborgarna och lokalbefolkningen i ett ansvar om kulturarvet.

Farokonventionen är vidare tänkt att komplettera Europarådets Granadakonventionen från 1985 till skydd för Europas arkitekturarv och Malta- eller Valettakonventionen från 1992 om skydd av det arkeologiska arvet. De kompletterande delarna i detta sammanhang utgörs av Farokonventionens indikatorer för hållbar utveckling samt att den lanserar en inkluderande förvaltnings/utvecklingsmodell genom att hitta nya gemensamma kriterier för övervakning (jmf HEREIN - European Heritage Network).²²

2:4 Ramkonvention som verktyg för svensk offentlig kulturmiljöförvaltning

Konventioner är ett sätt att skapa ett slags normsystem på mellanstatlig, europeisk eller global nivå, där länder, trots skillnader i sina politiska och juridiska system, kan komma överens om gemensamma åtaganden eller bindande lagar som därmed får effekt över länders gränser. En "högre grad av global ordning" kan därmed sägas existera genom att konventioner underlättar samordning och samarbete i de sektorer som de reglerar.²³

Sverige har anslutit sig till principen att internationella traktater och konventioner inte automatiskt blir en del av svensk lagstiftning. Enligt det svenska systemet blir innehållet i konventioner därför inte heller direkt tillämpligt hos svenska myndigheter. För att bli giltiga måste de antingen transformeras till svensk lagstiftning eller inkorporeras genom särskild

²⁰ "Specificity and timeliness of a Council of Europe instrument", *Explanatory Report*, 2005, B, punkt 7.

²¹ Se *European Landscape Convention*, Florens 20.10.2000.

²² Théron, 2010.

²³ Brunsson, N. & Jacobsson, B., *A World of Standards*, 2000.

författning. Farokonventionen är dock som *ramkonvention* ett exempel där inkorporering i landets lagsstiftning inte sker per automatik. Här har de ratificerande staterna själva möjlighet att avgöra på vilket sätt – genom lag, råd, rekommendationer, förändrad politik – som konventionens principer bäst förverkligas. Varje enskilt land väljer den väg som passar dem bäst i relation till befintlig lagstiftning och politiska situation. Ramkonventioner har i detta fall mer karaktären av ett inriktningsdokument där viktiga mål och insatser definieras. Det är alltså "ramen kring det fortsatta samarbetet", uttryckta i allmänna målsättningar, som de fördragslutande parterna förbinder sig att följa, snarare än precist formulerade regler med fastställda påföljder vid regelbrott.

Samarbete blir därmed ett nyckelord när det handlar om ramkonventioner. Europarådet uttrycker idén med ramkonventioner med hjälp av följande metafor: "A framework convention identifies the direction and the destination of an ambitious European journey, but is not a detailed route-map or timetable".²⁴

Ramkonventioner är relativt sällsynta, men lämnar som nämnts, ett stort handlingsutrymme för de ratificerande staterna.²⁵ Farokonventionen, som uttrycker mål och metoder som ligger i linje med svenska prioriteringar och svensk praktik, skulle på så sätt kunna utgöra ett stöd för att arbeta vidare med samt intensifiera de nationella ansträngningar som görs för att nå målen för svensk kulturarvspolitik. Konventioner, och det material som institutionerna bakom konventionerna frikostigt delar med sig av, kan bidra till angelägna diskussioner samt underlätta spridning av information till organisationer och medborgare. De kan också fungera som ett slags "kappa" för de samverkande myndigheternas arbete. Konventioner blir ett dokument som myndigheternas representanter och experter kan luta sig emot. Ramkonventioner kan därmed fungera som någorlunda effektiva dokument i myndigheters arbete för att nå de mål konventionerna eftersträvar, även om de är svagare än de styrmedel som utgörs av politiska mål, instruktioner och regleringsbrev.

Samtidigt finns det en risk att konventioner, särskilt de som mer liknar visioner än uttrycker formella regler, kan bli så många att de både blir svåra att hålla isär och att ingen känner sig träffad av dem. Liksom de generella kraven i staten kan också konventioner, där de inte resulterar i författningsändringar eller förändringar av förvaltningens styrning och organisation, bli till oklara instrument vid sidan om "den ordinarie verksamheten".

²⁴ "The character of the Convention", *Explanatory Report*, 2005, C. 3:e stycket.

²⁵ Endast två av Europarådets konventioner är ramkonventioner - Farokonventionen och konventionen om skydd för nationella minoriteter. Ytterligare ett par exempel på ramkonventioner är Världshälsoorganisationens ramkonvention om tobakskontroll och FN:s ramkonvention om klimatförändringar (UNFCCC).

Men konventioner kan även liknas vid verktyg för universell lagstiftning och sett ur denna synvinkel kan det växande antalet konventioner snarare ses som ett mått på ett allt tätare samarbete mellan olika länder. Fler konventioner på allt fler områden kan i istället vara ett tecken på konventionernas styrka. Och utifrån det antagandet – att ett ökat antal konventioner leder till ett tätare samarbete mellan länder och även ökar mellanstatliga och andra organisationers betydelse, vilket nyinstitutionell forskning hävdar, så borde departement och myndigheter vika mer resurser för att aktivt kunna förhålla sig till konventioner. Både genom att vara med när de skapas och genom att påverka deras tillämpning.²⁶

²⁶ Erlandsson, 2013, sid. 48.

3 Kulturarvet som resurs för en socialt hållbar utveckling

3:1 Hållbarhetsbegreppet – en vidgad definition

Farokonventionen har som officiellt namn *Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*. Titeln slår an tonen - konventionen behandlar kulturarvets samhälleliga värde. I detta avsnitt presenteras hur konventionen anger att kulturarvet kan få ett samhällsvärde och på vilka sätt den knyter an till begreppet social hållbarhet.

Diskussionen om hållbarhet tog sin början i den ökade miljömedvetenhet som växte fram under 1960- och 1970-talet.²⁷ På 1980-talet introducerade *The United Nations Commission on Environment and Development* (UNCED), även kallad Brundtlandkommissionen, ett hållbarhetsbegrepp som fått stor spridning sedan dess.²⁸ I nämnda kommissions rapport utvecklades begreppet "sustainable development" med syftet att hantera en hållbar långsiktig utveckling istället för att enbart bemöta samtida behov och förhållanden. Kommissionen lyfte vidare fram behovet av att knyta samman miljömässiga, ekonomiska och sociala faktorer för att långsiktigt kunna bygga ett socialt hållbart samhälle. Därmed blev det tydligt att hållbarhetsbegreppet inte längre endast berörde miljömässiga aspekter utan även omfattade ekonomiska och sociala dimensioner. Bland de sociala faktorerna betonades särskilt människans behov och medborgarinflytande som viktiga aspekter.²⁹

I samband med FN:s miljökonferenser i Rio 1992 och Johannesburg 2002 utvecklades en konsensus kring att hållbar utveckling på längre sikt endast kan åstadkommas genom en form av interdependens, mellan dessa tre pelare, nämligen miljömässig (ekologisk), ekonomisk samt social hållbarhet. Sedan 1990-talets slut har det också gått att se en utveckling mot en större balans mellan dessa tre dimensioner i den internationella politiska debatten. Ekonomisk och social hållbarhet har därmed successivt lagts till den miljömässiga aspekten och på så vis fått en ökad relevans.³⁰ I dag har hållbarhetsbegreppet blivit ett uttryck för en bred och mångfokuserad agenda.³¹ Även Farokonventionen knyter an till de olika dimensionerna av hållbar utveckling, i synnerhet den sociala och ekonomiska dimensionen. Ramkonventionens övergripande syfte är att säkerställa kulturarvets plats i centrum av en ny vision om hållbar utveckling.³²

²⁷ FN:s konferens i Stockholm 1972 förde upp miljöfrågorna på den internationella politiska agendan. Se vidare Olson, H.-E., *Social hållbarhet. Vad är det och hur genomför vi den?*, 2012.

²⁸ *Our common future/WCED*, World Commission on Environment and Development, 1987.

²⁹ McKenzie, S., "Social Sustainability: Towards some definitions", *Hawke Research Institute Working Paper Series No 27*, 2004, sid. 2. Se även Olson, H.E., 2012.

³⁰ McKenzie, 2004, sid. 3 ff.

³¹ Jmfr. variationer i terminologi: 'triple bottom line' och 'sustainable development' vilka här används omväxlande.

³² *Explanatory report*, 2005, Aims, 1:a st.

Inom teoribildningen om hållbarhetsbegreppet har den sociala dimensionen pekats ut som ett område som erbjuder ett stort tolkningsutrymme. På grund av dess kvalitativa karaktär anses social hållbarhet vara svårare att mäta än de miljömässiga och ekonomiska aspekterna av hållbarhet. När det internationella forskningsläget studeras tycks det därför saknas en konsensus kring vilka kriterier och perspektiv som egentligen ska rymmas inom begreppet social hållbarhet. Kulturgeografen Andrea Colantonio har exempelvis genomfört en studie över hur begreppet social hållbarhet förändrats över tid, från tidigt 1990-tal fram till idag. Colantonio ser en förskjutning där nya så kallade mjuka värden intagit en mer framträdande plats vid sidan av tidigare utpekade sociala värden som folkhälsa, sysselsättning, välfärd, jämställdhet och demokratifrågor. Dessa mjuka värden är bland annat livskvalitet, social sammanhållning och socialt kapital. Nämda värden speglar sannolikt en förändring av individens och samhällets sociala behov. Men samtidigt bidrar den här betydelseförskjutningen till att vidga komplexiteten av begreppet social hållbarhet.³³

För att summera kan det alltså konstateras att betydelsen av social hållbarhet idag mer handlar om människor och om deras inbördes relationer. Andra betydelser som generellt lyfts fram i begreppet är exempelvis samhällsservice, rekreation, tillgången till kultur, åtgärder som syftar till att förbättra människors livskvalitet samt människors lika tillgång till den byggda miljön.³⁴ Avslutningsvis betonas även ett aktivt medborgarskap i den sociala dimensionen av hållbar utveckling. Häri ligger också ett uttryck för vikten av social sammanhållning, byggandet av sociala nätverk samt tolerans mot andra grupper.³⁵

Det är mot denna bakgrund som Farokonventionens betoning på kulturarvet som resurs för en socialt hållbar utveckling ska förstås. Hållbar utveckling är helt enkelt det filter genom vilket Farokonventionen ska betraktas. Konventionen utmärks av ett nytt synsätt på samhälle och kulturarv där kulturarvet utgör en resurs som kan användas konstruktivt i flera pågående samhällsprocesser.³⁶

³³ Colantonio, A., *Traditional and emerging Prospects in social sustainability*, 2008/02 EIBURS Working Paper Series. Oxford Brooks University, Oxford Institute for Sustainable Development (OISD) - International Land Markets Group.

³⁴ Pacione, M., *Urban Geography: a global perspective*, (3:e uppl.), 2009. Dempsey, N., et al., *The social dimension of sustainable development: Defining urban social sustainability*, 2011, 19: 289–300.

³⁵ Olson, 2012.

³⁶ Fairclough, G., "The cultural context of sustainability - heritage and living", *Heritage and Beyond*, 2009, sid. 125-127. *Explanatory report*, 2005, Aims, 1:a st.

3:2 Konventionens breddade kulturarvsbegrepp

Farokonventionen har en bred ansats där kulturarvet tillskrivs ett samhällsvärde på flera nivåer. Samtidigt vidgar konventionen synen på kulturarvsbegreppet för att kunna svara mot några av de utmaningar som Europa står inför idag.³⁷ Behovet av att ta fram en bredare definition av vad kulturarv är förtydligas i konventionens preambulära del: "Recognising the need to put people and human values at the centre of an enlarged and cross-disciplinary concept of cultural heritage".³⁸ Konventionens angreppssätt "a cross-disciplinary concept of cultural heritage" bygger på tanken om att kulturarvet måste definieras i relation till samhälleliga förändringar samt att hänsyn behöver tas till både människors värderingar och till den funktion kulturarvet tillskrivs.³⁹

I Farokonventionens artikel 2 a ges en närmare definition av vad kulturarv anses vara i syfte att svara mot konventionens mål:

"cultural heritage is a group of resources inherited from the past which people identify, independently of ownership, as a reflection and expression of their constantly evolving values, beliefs, knowledge and traditions. It includes all aspects of the environment resulting from the interaction between people and places through time"

Definitionen av kulturarvsbegreppet, såsom den återges i artikeln ovan, är enligt *Explanatory report* den bredaste som förekommit i någon konventionstext hittills. Kulturarvet anses ha en interaktiv natur, vilket betyder att kulturarv är något som ständigt omdefinieras av människor genom mänskliga aktiviteter. Kulturarv får därmed inte uppfattas som statiskt eller oföränderligt.⁴⁰ Den här definitionen vill särskilt uppmärksamma den miljömässiga och kontextuella dimensionen av kulturarvet. Här avses till exempel både människors och naturens påverkan på landskapet. Även betydelsen av den omgivande kulturmiljön lyfts fram. Farokonventionen vill därmed gå ett steg längre och erbjuda en bredare definition av kulturarvet, till skillnad mot en tidigare praxis som begränsats till historiskt definierade beskrivningar eller materiella aspekter på kulturmiljön.⁴¹ (Jämför med ELC, se kapitel 2)

Flera av bidragen i *Heritage and Beyond* för fram uppfattningen att kulturarvet inte enbart har med det förflutna att göra. Det handlar lika mycket om nutid och på vilket sätt vi ska ta

³⁷ "The right to cultural heritage" (internetkälla). *Explanatory Report*, 2005, artikel 2. Dolff-Bonekämper, G., "Cultural Heritage and Conflict; the view from Europe", *Museum international*, vol. 62. No. 1-2, 2010, sid. 17.

³⁸ Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, preambeln, 2:a stycket.

³⁹ *Explanatory report*, 2005, Preamble 2:a stycket: "The second paragraph sets out the need to consider the human values and functions of cultural heritage, and indeed the need to define cultural heritage itself, in response to major changes in society."

⁴⁰ *Explanatory report*, 2005, artikel 2- Definitions, 1:a st: "It pays particular attention to the interactive nature of the cultural heritage, recognising that it is defined and redefined by human actions and that it must not be perceived as either static or immutable".

⁴¹ *Explanatory report*, 2005, artikel 2- Definitions, 2:a st: "It thus goes beyond the concept of "historic environment", which tends to be concerned mainly with tangible aspects of the inherited environment."

oss an framtiden. Kulturarvet ses som något dynamiskt, något som ska framkalla reflexion och som hela tiden omskapas och förändras. Definitionen av vad ett kulturarv är ska även inkludera fler delar av befolkningen. Konventionen vill frammana en social och kreativ process i tolkningen av vad som är ett kulturarvs mening och värde. Enskilda individers uppfattning ska få räknas jämsides med officiella institutioners och samhällets (se kap 6).⁴²

Konventionen förväntas också fylla en funktion i ett europeiskt sammanhang och tillför därför även en ny social aspekt på kulturarvsbegreppet. Det materiella och immateriella kulturarvet har sedan 1800-talet använts för nationsbyggandet och för att skapa socialt homogena kulturer. Detta förekommer ännu idag, men ses av konventionens skapare som ett problem eftersom det bidrar till att definiera separata kulturella identiteter och cementera tydliga gränsdragningar mellan olika kulturarv. Här förväntas konventionen fylla ett tomrum eftersom den förespråkar behovet av ett nytt koncept för hanteringen av kulturarv som kan fungera jämsides med olika nationella enheter inom Europa.⁴³

Gabi Dolff-Bonekämper understryker i *Heritage and Beyond*, att målet är att uppnå en större grad av social och politisk sammanhållning på ett europeiskt plan. Syftet med konventionen är alltså inte att överskugga olika nationella lagstiftningar om kulturarvsförvaltning inom Europarådet. Istället försöker konventionen föreslå ett nytt förhållningssätt som erbjuder andra sociala ramar för att fastställa vad kulturarv är i diverse kulturarvsprocesser. Kulturarvet måste inte nödvändigtvis förstås som territoriellt eller befolkningsmässigt avgränsat, det ska snarare kunna förmedlas oavsett ägandeanspråk.⁴⁴ En konsekvens blir att både de sociala och rumsliga ramarna, det vill säga gränsdragningarna av kulturarvsbegreppet därmed kan omdefinieras. Rätten att uttolka kulturarvet är, enligt konventionen, inte längre förbehållet endast experter utan ska utifrån ett inkluderande perspektiv även utföras gemensamt med övriga delar av samhällskroppen (se kapitel 6).

3:3 Kulturarvet som resurs - individnivå

Det breda hållbarhetsbegreppet i kombination med Farokonventionens vidgade kulturarvsbegrepp utgör en förutsättning för att kunna operationalisera nyttjandet av kulturarvet som en resurs för en socialt hållbar utveckling. Enligt konventionen förväntas kulturarvet bidra till en socialt hållbar utveckling på tre nivåer i samhället, nämligen en individ-, en samhällelig- och en europeisk nivå.

⁴² Palmer, P., "Preface", *Heritage and Beyond*, 2009, sid. 8. Fairclough, G., "The cultural context of sustainability – heritage and living", *Heritage and Beyond*, 2009, sid. 125-127.

⁴³ Dolff-Bonekämper, G., "The social and spatial frameworks of heritage – What is new in the Faro Convention?", *Heritage and Beyond*, 2009, sid. 70.

⁴⁴ *Ibid*, sid. 72.

Farokonventionen sätter människan i centrum och den utgår bland andra ifrån idén om att kunskapen om och användandet av kulturarvet utgör en del av individens rätt att ta del av kulturlivet så som det definieras i *FN:s allmänna förklaring om mänskliga rättigheter*.⁴⁵ Kulturarvet förväntas på olika sätt kunna användas som en resurs för mänsklig utveckling. Detta fokus på individen, och individens möjligheter, återspeglas även i flera av konventionens artiklar. Artikel 1c fastslår därmed att brukandet och bevarandet av kulturarvet, det vill säga dess hållbara användning, har som mål att stödja människors utveckling och livskvalitet. Enligt den fördjupade förklaringen i *Explanatory Report* antas detta i förlängningen innebära ett mer utvecklat och demokratiskt samhälle där livskvaliteten förväntas öka för alla.⁴⁶

En annan genomgående tanke i konventionen är deltagandeperspektivet. Enligt artikel 12 a ska flera uppmuntras att delta i processen att tolka, urskilja, och berätta om kulturarvet. Konventionen inbjuder till en öppen diskussion och reflexion över de utmaningar och möjligheter som kulturarvet representerar. Detta inkluderande perspektiv innebär också en förskjutning av fokus. Ett av konventionens mål är att i större utsträckning involvera fler i värderings- och urvalsprocessen. Förskjutningen av fokus innebär alltså även att avgöranden om vilka nationella prioriteringar som behöver göras för kulturarvet och dess hållbara användning i framtiden ska inkludera en bredare krets (se kapitel 6).⁴⁷ Sammanlänkat till den här aspekten på social hållbarhet hör även artikel 12 d som förespråkar ökad tillgänglighet till kulturarvet, vilket särskilt anses gälla unga och socialt utsatta i samhället.⁴⁸

Graham Fairclough, en av författarna i *Heritage and Beyond*, framhåller vidare platsens betydelse för att skapa en socialt hållbar utveckling. En god kulturarvsförvaltning handlar således om att skapa platser där människor känner välbefinnande. Ett hållbart kulturarv är, enligt Fairclough, något som har samhällsrelevans därför att det kan anpassa sig både till sociala och ekonomiska förändringar. Kulturarvspraktiken borde därför kunna vara en social och kulturell aktivitet som ingår i människors liv och i deras närmiljöer. Kulturarvet påminner oss om det förflutna men innehåller också vetskapen om att framtiden kommer att bli annorlunda, det vill säga att vi lever i en konstant förändringsprocess.⁴⁹

⁴⁵ "Value of Cultural Heritage for Society" (internetkälla).

⁴⁶ *Explanatory Report*, 2005, artikel 1 c.

⁴⁷ *Explanatory Report*, 2005, artikel 12 a. Jmf med preambeln 5:e st.

⁴⁸ Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, artikel 12 d: "Take steps to improve access to the heritage, especially among young people and the disadvantaged, in order to raise awareness about its value..." samt *Explanatory Report*, 2005, artikel 12 d.

⁴⁹ Fairclough, 2009, sid.125-127.

Ett ytterligare perspektiv på en socialt hållbar utveckling ges i konventionens artikel 8 c. Artikelns syfte är att stärka social sammanhållning och frammana en känsla av gemensamt delat ansvar gentemot de platser där människor lever.⁵⁰ Platsen lyfts även här fram som en mötesplats för alla aktörer i ett samhälle. I förlängningen betonas nödvändigheten av gemensamt ansvar för att få fram en helhetsbild av en miljöns kulturarvsaspekter. I den här processen knyts band mellan olika individer genom deras kunskap, erfarenheter, intressen eller roller i samhället.⁵¹ Den individuella nivån gällande social hållbarhet visar alltså att Farokonventionen lyfter fram så kallade mjuka värden. Kulturarvet betraktas därmed som resurs för mänsklig utveckling och för att öka människors livskvalitet.

3:4 Kulturarvet som resurs – samhällelig nivå

Om vi lyfter blicken till en mer övergripande samhällsnivå så innehåller konventionen flera artiklar som pekar ut hur kulturarvet konkret antas kunna användas i olika samhällsprocesser. Artikel 1 d utvecklar, på ett generellt plan, den roll kulturarvet anses få i samhället i stort och förtydligar konventionens nyskapande perspektiv. Enligt denna artikel förväntas konventionsstaterna vidta åtgärder så att kulturarvet dels kan spela en roll i skapandet av ett fredligt och demokratiskt samhälle, dels bidra till att skapa en "hållbar utveckling och främja kulturell mångfald".⁵² Artikeln lyfter vidare fram värdet av synergier mellan kompetenser - något som enligt konventionen kan ske när exempelvis allmänheten, institutioner och privata aktörer släpps in på arenan. Artikel 1 d konkretiserar Farokonventionens nyskapande perspektiv om kulturarvets samhällliga värde och förtydligar att det ska "tjäna samhället".

Farokonventionen syftar till att komplettera de estetiska och vetenskapliga synsätt som präglar flera av de idag redan existerande konventioner som finns på kulturområdet. Många av dessa konventioner, exempelvis Valetta- och Granadakonventionerna, men även Unescos Världsarvskonvention, betraktar kulturarvet som något som bör bevaras för dess egen skull därför att de anses ha ett inneboende värde. Farokonventionen försöker däremot flytta fram positionerna. Enligt *Explanatory Report* ska värdet av kulturarvet istället mätas

⁵⁰ Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, artikel 8 c.

⁵¹ *Explanatory Report*, 2005, artikel 8 c

⁵² Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, artikel 1d: "take the necessary steps to apply the provisions of this Convention concerning:

- the role of cultural heritage in the construction of a peaceful and democratic society, and in the processes of sustainable development and the promotion of cultural diversity;
- greater synergy of competencies among all the public, institutional and private actors concerned.

utifrån hur effektivt det kan bidra till alla människors liv och framtida utveckling i Europa.⁵³ En fördjupad betydelse av hållbar utveckling innebär därför att en mångfald av kulturarv ska ses som resurser vilka måste beaktas i flera pågående dimensioner av samhällsutvecklingen: kulturellt, miljömässigt, ekonomiskt, socialt och politiskt. Kulturarvet anses därmed enligt *Explanatory Report* värdefullt, inte utifrån dess egenvärde, utan för att det antas långsiktigt kunna bidra till andra politikområden.⁵⁴

Att kulturarvet kan betraktas som en resurs för en socialt hållbar utveckling behandlas även i artikel 8 a. Artikeln understryker att kulturarvet ska användas kontinuerligt för att berika ekonomiska, politiska, sociala och kulturella utvecklingsprocesser i samhället. Kulturarvsperspektivet ska även vägas in i markanvändning och planfrågor. Artikeln betonar vikten av ett helhetsperspektiv i nämnda samhällsprocesser, men framhåller även behovet av att i den enskilda processen skydda kulturarvet såtillvida att skador minimeras.⁵⁵ Artiklarna 8 c och 8 d tydliggör därför att tillbyggnader och utvidgningar av miljöer bör genomföras utan att hota eller skada kulturvärden.⁵⁶ Detta gäller inte minst i processer som inbegriper kulturarv som resurs för en ekonomiskt hållbar utveckling. Det är nämligen utifrån sistnämnda aspekt som resurstänkandet kan tänkas få stora konsekvenser för den europeiska kulturarvspraktiken. Av denna anledning utvecklas kopplingen mellan kulturarv och ekonomisk hållbarhet i ett separat avsnitt (se kapitel 4).

Kulturarvets potential som resurs för en socialt hållbar utveckling utsträcks även till att omfatta kunskapsförmedling och utbildningssektorn. I artikel 13 förbinder sig en undertecknande stat att inkludera en kulturarvsdimension i utbildningen. Kulturarvsstudier ska fungera som en ingång och källa till kunskap och på vis berika även andra ämnen utifrån ett tvärvetenskapligt perspektiv. Syftet är att skapa ny kunskap och nya perspektiv för att främja en pluralistisk kultursyn för att motverka ett kategoriserande synsätt.⁵⁷ Konventionen vidareutvecklar dessa tankar till att även inbegripa den högre utbildningen. Artikel 13 c uppmuntrar bland annat till tvärvetenskaplig forskning om kulturarvet, om "heritage communities" och om miljöperspektivet.

⁵³ *Explanatory Report*, 2005, artikel 1 d: "The foundation of this Convention is that a functional view of the cultural heritage can and should supplement the aesthetic and scholarly view, provided always that proposed uses accord with the principles of sustainability".

⁵⁴ *Explanatory Report*, 2005, Aims, 1:a st.

⁵⁵ *Explanatory Report*, 2005, artikel 8 a.

⁵⁶ *Explanatory Report*, 2005, artikel 8 d: "The creations of today, together with the environment into which they are inserted, form the cultural heritage of tomorrow".

⁵⁷ *Explanatory Report*, 2005, artikel 13: "Perhaps most important of all is the need to develop linkages between courses in different fields of study, avoiding a compartmentalised approach".

3:5 Kulturarvet som resurs – europeisk nivå "the common heritage of Europe"

I Farokonventionen lyfts iden om "ett gemensamt europeisk kulturarv". Detta arv beskrivs som en gemensam resurs men också som en gemensam erfarenhet av såväl framsteg och utveckling som krig och konflikt. Resonemangen kring det gemensamma kulturarvet utvecklas något i *Explanatory Report*. Här menar man att idén om ett gemensamt europeiskt kulturarv handlar om att se kulturarvet i en bredare social kontext. Här görs även skillnad mellan det kulturella arvet som en källa eller resurs för det kollektiva minnet samt ett intellektuellt arv som snarare har med historiskt förankrade värderingar och samhällsnormer att göra.⁵⁸ I konventionens preambulära del förklaras att det är principerna om respekt för mänskliga rättigheter, demokrati och lagstiftning som utgör "vårt gemensamma arv", alltså det som det europeiska samhället anses bygga på (jmf Europarådstanken).

Konventionens artikel 3 handlar om att skapa förståelse för det gemensamma europeiska kulturarvet – "the common heritage of Europe". Enligt *Explanatory Report* bottnar tanken bakom denna konstruktion i en föreställning om att alla uttryck för kulturarv i Europa anses utgöra en delad källa till hågkomst, förståelse, identitet, sammanhållning och kreativitet. Men kulturarven i Europa påminner också om ett problematiskt och svårt förflutet. Dessa erfarenheter, antas enligt konventionen, kunna bidra till en framtida utveckling uppbyggd kring en konsensus om gemensamma samhällsvärden som grundas på en önskan om ett fredligt och stabilt samhälle. Målet med "the common heritage of Europe" är att verka för att bygga upp ett socialt sammanhang kring dessa samhällsvärden.⁵⁹

Kulturarvet tillskrivs alltså en roll i byggandet av ett fredligt och demokratiskt samhälle och förväntas i sådana processer även kunna främja till exempel interkulturell dialog. På ett europeiskt plan handlar det om att uppnå en större grad av social och politisk sammanhållning bland Europarådets medlemsländer. Europarådet har i sina stadgar tagit på sig ett ansvar att motverka väpnade konflikter och kriser genom ett utbyggt handlingsprogram mellan medlemsländerna. Handlingsprogrammet har en bakgrund i väpnade konflikter där kulturarvet utgjort måltavlor då de setts som symboler för exempelvis en grupps religiösa eller kulturella uttryck. Kringen på Balkan under 1990-talet bidrog till att Europarådet utökade detta handlingsprogram.

⁵⁸ *Explanatory report*, 2005, artikel 3: "The Convention's aim of addressing the cultural heritage of Europe in its wider social context is expressed by the introduction of the idea of "common heritage of Europe", composed of two inseparable elements: "the *cultural* heritage, which represents a resource and a source of collective memory for people in Europe, and; - the shared *intellectual* heritage of an agreed set of social values, rooted in history, which form "the European ideal" in terms of how society should operate."

⁵⁹ Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, artikel 3 samt *Explanatory Report*, 2005, artikel 3.

För att kunna verka för konfliktprevention har alltså Europarådet intensifierat sitt arbete med nämnda handlingsprogram. I detta program utgör interkulturell dialog tillsammans med skapandet av förbättrade sociopolitiska och ekonomiska villkor några av hörnstenarna. Av handlingsprogrammets tre huvudområden utgör Farokonventionens artikel 7 en medverkande faktor under det första av de tre områdena, som just fokuserar på det preventiva inslaget.⁶⁰

Kulturarv som ett redskap för förhindrande av konflikter (preventivt)
Kulturarv som en faktor i konfliktlösning eller försoning
Kulturarv som en utgångspunkt i återuppbyggnad

I artikel 7 tillskrivs nämligen kulturarvet även rollen att skapa ett fredligt och demokratiskt samhälle inom ramen för en hållbar utveckling. Utgångspunkten för förståelsen av artikel 7 är att det finns en kulturell mångfald i Europa. Medvetenheten om detta samt den europeiska erfarenheten av att kulturarvet har tagits i anspråk i konflikter färgade av nationella, religiösa och etniska motsättningar har bidragit till att konventionen även arbetar förebyggande. Här erbjuder konventionen en modell för diskussion, kommunikation och försoning.⁶¹

Farokonventionens artikel 7 lyfter kulturarvets betydelse som ett medel för människor att få ökad förståelse för varandra. I preambeln uttrycks detta som att alla kulturarv bör behandlas rättvist och skäligt (i bemärkelsen att alla ska få bli lika uppmärksammade) för att på så sätt kunna gynna en dialog bland och mellan olika kulturer och religioner.⁶² Genom att verka proaktivt för ökad tolerans antas framtida konflikter kunna undvikas. Artikel 7 avviker i det här sammanhanget från konventionens övriga framåtsyftande artiklar då den bottenar i historiska erfarenheter från väpnade och etniska konflikter. Men Farokonventionens princip om interkulturell dialog bör inte ensidigt tolkas som att den uteslutande bygger på en essentialistisk förståelse av kultur. Konventionens expertgrupp framhåller istället att förståelsen av begreppet interkulturell dialog snarare bör utgå från individer än från kulturer.

⁶⁰ *The Role of Culture and Cultural Heritage in Conflict Prevention, Transformation, Resolution and Post-Conflict Action: The Council of Europe Approach.*, Document prepared by the Secretariat of the Directorate of Culture and Natural Heritage-Directorate general of Education, Culture and Heritage, Youth and Sport. 2011-01-18, Appendix 1.

⁶¹ Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, artikel 7: "The Parties undertake, through the public authorities and other competent bodies, to:

a) encourage reflection on the ethics and methods of presentation of the cultural heritage, as well as respect for diversity of interpretations;
b) establish processes for conciliation to deal equitably with situations where contradictory values are placed on the same cultural heritage by different communities;
c) develop knowledge of cultural heritage as a resource to facilitate peaceful co-existence by promoting trust and mutual understanding with a view to resolution and prevention of conflicts;
d) integrate these approaches into all aspects of lifelong education and training

⁶² Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, Preambeln, 6:e st. samt mer utförligt i *Explanatory Report*, 2005, Preambeln, 6:e st.

Med det här angreppssättet vill man tydligt distansera sig från ett synsätt på kulturer som avskilda enheter. Att i det här sammanhanget enbart utgå från kulturella skillnader riskerar att leda till ökad diskriminering och till en förevändning att utöva våld på nytt. Dessutom skulle en sådan avvikelse rimma illa med konventionens inriktning i övrigt som styr undan från att gruppera människor efter ett antagande om att de skulle se sin egen kulturella identitet som överordnad. Därför är utgångspunkten att individer, med sina komplexa identiteter, snarare än "kulturer" ska ingå i en sådan dialog.⁶³

Farokonventionen uppvisar därmed likheter med den så kallade Opatjadeklarationen som antogs år 2003 av Europarådets ministrar ansvariga för kulturområdet.⁶⁴ Syftet med deklarationen, som handlar om interkulturell dialog och konfliktprevention, är att visa på behovet av handlingsprogram som för människor närmare varandra genom konstruktiv dialog.⁶⁵ Opatjadeklaration ger, liksom Farokonventionen, uttryck för ett perspektiv som försöker komma vidare från dikotomin minoritet/majoritetssamhällen och bortom ett indelade i särskiljande grupper och kulturer. Dialogen omskrivs som öppen, dynamisk och flexibel med syftet att skapa nya sociala relationer och utbyten.⁶⁶

Sammanfattningsvis kan det konstateras att Farokonventionens vision om kulturarvets samhälleliga värde bygger på en nyskapande modell för social hållbarhet där kulturarvet tillskrivs en betydelsefull roll. Perspektivet på individens tolkningsföreträdare och individens roll framför gruppens är en viktig utgångspunkt. Kulturarvet ses vidare som en resurs för mänsklig utveckling och för mänsklig delaktighet. Kulturarvet tillerkänns även en roll i byggandet av ett fredligt och demokratiskt samhälle och förväntas i sådana processer främja interkulturell dialog. Konventionen uppfyller därmed ett flertal funktioner inom den sociala dimensionen av hållbarhet. Ett annat nyskapande perspektiv, och som utvecklas närmare i nästa kapitel, är att kulturarvet även kan användas som en resurs för ekonomisk utveckling - även här med betoning på hållbar utveckling, det vill säga "sustainable resource use".⁶⁷

⁶³ Meyer-Bisch, P., "On the "right to heritage" – The innovative approach of Articles 1 and 2 of the Faro Convention", *Heritage and beyond*, 2009, sid. 62-63.

⁶⁴ *Explanatory Report*, 2005, artikel 3. Opatja är en kustort i Kroatien.

⁶⁵ *Declaration on the intercultural dialogue and conflict prevention, adopted by the European ministers responsible for Cultural Affairs Opatja, 22 October 2003*, sid. 19

⁶⁶ Opatja-deklarationen, "Definitions, principles and methods", appendix sid. 27.

⁶⁷ "Value of Cultural Heritage for Society" (internetkälla). Beslut inom Europarådet: 3rd Summit Heads of State and Government in May 2005.

4 Kulturarvet som resurs för en ekonomiskt hållbar utveckling

4:1 Kulturarvet som ekonomiskt kapital

Ett av Farokonventionens huvudsakliga syften är att tydliggöra kulturarvets samhälleliga värde. Föregående kapitel (kapitel 3) har ingående visat att dess samhälleliga värde kan delas upp i ett antal olika områden. På individnivå anses kulturarvets värde exempelvis kunna speglas i termer av ökad livskvalitet, av rätten att delta i kulturlivet samt genom ökad social sammanhållning. På nationell nivå anses kulturarvets värde bland annat kunna bidra till områden som utbildning och samhällsplanering och på europeisk nivå anses kulturarvet kunna utgöra ett slags "kulturellt kitt" mellan kontinentens olika stater i tider av destabilisering och ökad globalisering.

Till kulturarvets samhälleliga värde räknas emellertid inte endast ovan exemplifierade sociala aspekter. Konventionen understryker även kulturarvets samhälleliga värde utifrån en ekonomisk aspekt. Denna uppdelning på en social respektive en ekonomisk sida av kulturarvets värde återspeglar även hållbarhetsbegreppets vidgade definition som vid sidan av miljöperspektivet idag även inbegriper såväl en social som en ekonomisk dimension (se kapitel 3). De sociala värden som kopplas till kulturarvet anses emellertid, med något undantag, svåra att mäta då de utgör så kallade "mjuka värden". Den ekonomiska aspekten av kulturarvets samhälleliga värde anses däremot kunna mätas och värderas på många olika vis, något som utvecklas av flera författare i *Heritage and Beyond*.

Det faktum att konventionen betraktar kulturarvets värde utifrån ett socialt respektive ett ekonomiskt perspektiv motiverar att det ekonomiska perspektivet utvecklas som ett separat tema i denna rapport. Dessa båda aspekter kan vidare, något tillspetsat, anses spegla den visionära respektive den praktiska bakgrunden till Farokonventionens tillblivelse – en bakgrund som bottenar i frågor relaterade till hur kulturarvet kan bidra till en social värdegemenskap för Europas folk samt hur kulturarvet kan nyttjas som ekonomiskt kapital i en marknadsekonomi.

4:2 Kulturarvet som del i en ekonomiskt hållbar utveckling

I konventionens artikel 8 a betonas att man ska använda "all heritage aspects of the cultural environment to enrich the process of economic, political, social and cultural development and land-use-planning".⁶⁸ Detta breda anslag klargör det skifte som konventionen eftersträvar, nämligen att kulturarvet i högre utsträckning ska nyttjas i diverse

⁶⁸ Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, artikel 8a.

samhällsprocesser. Konventionen önskar på så vis starkare betona kulturarvets institutionella-, instrumentella och ekonomiska värde.⁶⁹ Samtidigt ska detta nyttjande, enligt konventionens artikel 10 c, ske utifrån krav på integritet avseende kulturarvet och dess inneboende värden.⁷⁰

Hållbarhetsperspektivet, såväl det sociala som det ekonomiska, utvecklas vidare i artikel 9. Sistnämnda artikel understryker vikten av att alla förändringsbeslut avseende kulturarv ska ske utifrån en grundläggande förståelse för de värden som riskerar att gå förlorade i respektive fall. Vidare ska kulturarvet, utifrån ett hållbarhetsperspektiv, vidmakthållas i den utsträckning det är möjligt genom adekvat materialanvändning, teknik och yrkeskunnsande med mera.⁷¹ Konventionen indikerar därmed ett aktivt bruk av kulturarvet på flera plan samtidigt som dess integritet ska vidmakthållas. Detta antyder att konventionen eftersträvar att olika perspektiv ska beaktas och vägas samman i pågående samhällsprocesser.

Enligt en av författarna i *Heritage and Beyond*, Noel Fojut, har de ökade kostnaderna för vidmakthållandet av en mer traditionell kulturarvsförvaltning, med bevarande i fokus, väckt allt fler frågor från politiskt håll. Av den anledningen har det funnits en önskan att, i högre utsträckning, kunna mäta eller skapa en översikt över hur utgifterna för bevarande av kulturarv kan ställas i relation till de värden som kulturarvet ger tillbaka till samhället. Det har därför, enligt Fojut, väckts starka krav från politiskt håll på behovet av en ny konvention i vilken kulturarvet tydligare skulle kunna tjäna samhället genom att kapitaliseras.⁷² Fojut förtydligar "With many social and economic challenges to address, some countries saw the traditional approach to heritage conservation as an excessive drain on national resources. What was clearly needed was a link between costs of conservation and the value of heritage to every day public life".⁷³

Enligt Farokonventionen är emellertid kulturarvets kulturella, sociala, miljömässiga och pedagogiska värden viktigare, eller större, än det ekonomiska värdet. Likväl hävdar förespråkare för konventionen att det, i det korta perspektivet, nästan alltid är de ekonomiska argumenten som får störst gehör i samhället idag. Och det är alltså av denna anledning som förespråkare för konventionen menar att det är viktigt att kunna visa att

⁶⁹ Till det institutionella värdet räknas kulturarv som instrument för gemensam handling, vilket stärker de sociala banden. Till det instrumentella värdet räknas utbildning och utveckling av särskilt hantverk. Till ekonomiskt värde räknas kulturarv som instrument för hållbar ekonomisk utveckling för stater, företag och allmänhet. Fojut, 2009, sid. 17 f.

⁷⁰ Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, artikel 10c.

⁷¹ Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, artikel 9a-e.

⁷² Fojut, 2009, sid. 17. Fairclough, G., "New heritage frontiers", *Heritage and Beyond*, 2009, sid. 32 f.

⁷³ Fojut, 2009, sid. 17.

kulturarvet utgör en ekonomisk tillgång och som kan generera inkomster.⁷⁴ Genom att påvisa de ekonomiska värden som ligger i kulturarvet hoppas konventionen även kunna säkerställa de kulturella värdena. Det är dessa argument som ligger till grund för Farokonventionens syn på hur kulturarvet kan bidra som resurs till en hållbar ekonomisk utveckling.

Den breda definition av kulturarv som Farokonventionen förespråkar (se närmare kapitel 3) syftar vidare till att föra in kulturarvet i den mer vardagliga ekonomin.⁷⁵ Tidigare har samhället betraktat kultur och kulturmiljöer som en egendom (asset), ett slags kapital på en bank som inte ska röras utan bara förvaltas, men konventionen betonar snarare att kulturarvet ska betraktas som ett kapital, eller en tillgång (resource) som samhället och dess medborgare ska dra större ekonomisk fördel av.⁷⁶ Den i någon mån konstruerade betoningen på skillnaden mellan att bevara och bruka har därmed lösts upp. Att bevara kultur handlar, enligt konventionen, således inte primärt om att skydda något. Istället betraktas kultur och kulturarv som en aktiv beståndsdel av ett hållbart samhälle som ska nyttjas här och nu. Kulturarvet ska därmed i högre grad integreras i samhällsprocesserna, vilket i sin tur ställer krav på ett ökat tvärsektorielt tänkande samt ett tydligare medborgardeltagande (se vidare kapitel 6).

4:3 Hur mäta kulturarvets monetära värde?

Enligt Donovan Rypkema, en av författarna i *Heritage and Beyond*, besitter Europas byggda kulturarv multipla värden – kulturella, estetiska, miljömässiga, utbildningsmässiga, historiska, sociala samt ekonomiska.⁷⁷ I syfte att fullt ut kunna nyttja kulturarvets potential som en faktor i en hållbar ekonomisk utveckling så bör samhället emellertid, i enlighet med konventionens artikel 10 a, öka medvetenheten om att använda kulturarvets ekonomiska potential.⁷⁸ Konventionen betonar att förståelsen för kulturarvsbegreppets breddade definition är en förutsättning för att nyttjandet av de ekonomiska fördelarna kan beskrivas med större precision. Vilka metoder finns då att tillgå vad gäller att mäta kulturarvets ekonomiska värde?

Enligt Rypkema har ett väl beprövat sätt att ekonomiskt värdera kulturarv bland annat varit att se till den turistekonomi som den traditionella kulturarvspraktiken ger upphov till. Analyser pekar emellertid på att endast en bråkdel av intäkterna rörande ett specifikt

⁷⁴ Rypkema, D., "Economics and the built cultural heritage", *Heritage and Beyond*, 2009, sid. 123.

⁷⁵ Fairclough, 2009, sid. 35 f.

⁷⁶ Ibid, sid. 37.

⁷⁷ Rypkema, 2009, sid. 113.

⁷⁸ "raise awareness and utilise the economic potential of the cultural heritage", Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, artikel 10a.

kulturarv kommer från entrébiljetter, guideböcker med mera. Istället kommer merparten av intäkterna från de kringrörelser som turisterna ger upphov till, det vill säga från hotell- och restaurangvistelser, löner, kommunikationsmedel med mera. Kulturarvet utgör alltså magneten, vilken i sin tur genererar en större ekonomisk påverkan på närliggande områden.⁷⁹

Av den anledningen, understryker Rypkema att, det finns skäl att inte endast studera kostnader/intäkter med direkt anknytning till ett specifikt kulturarv då detta tenderar att underskatta kulturarvets faktiska ekonomiska potential. Istället bör turistekonomin studeras ur ett större helhetsperspektiv. Detta skulle, enligt förespråkare för konventionen, bidra till att kulturarvets ekonomiska värde framträder på ett mer rättmätigt sätt i förhållande till vad det kostar att underhålla.⁸⁰

Vid sidan av turistekonomin anses kulturarvet, i enlighet med Farokonventionen, även äga mätbara ekonomiska värden vad gäller exempelvis stadsmiljöer. Mer precist avses de fastighetsvärden som är knutna till det byggda kulturarvet. Under de senaste decennierna har förståelsen för dessa värden ökat betydligt, inte minst vad gäller det faktum att internationellt kapital dras till vitala och differentierade städer.⁸¹ Här utgör London ett av de främsta exemplen där staden genom en högst medveten politik, där äldre kulturarvsklassad bebyggelse samsas med modern arkitektur, försöker vidmakthålla sin position i världsekonomin. Exempel på detta är bland annat hur det något äldre "listade" bostads- och kulturcentret Barbican Estate tillsammans med Norman Fosters ultramoderna "the Gherkin" syftar till att placera Londons finansiella center, City of London, på den globala arkitekturkartan.⁸² Konventionens artikel 5 e samt 8 d betonar vidare att "contemporary ceativity" och "contemporary additions" som syftar till att öka den arkitektoniska kvaliteten och den urbana miljön i riktning mot att tydliggöra kulturell mångfald är eftersträvarvärt då det anses förbättra såväl den ekonomiska som den sociala hållbarheten.⁸³

⁷⁹ Rypkema, 2009, sid. 116 f.

⁸⁰ *Ibid.*, sid. 113, 116 f.

⁸¹ *Ibid.*, sid. 115 f., 117 f.

⁸² Barbican Estate ligger norr om City of London och utgör Europas största kulturcentrum, men har funktionen av en urban by. Komplexet uppfördes i olika etapper mellan åren 1963-1982 efter ritningar av G. Powell, P. Chamberlain och C. Bon. Mellander, C., "Mot ett vidgat kulturarv. Erfarenheter från English Heritage", *Bebyggelsehistorisk Tidskrift*, nr 62/2011, sid. 67 f. "The Gherkin" uppfördes 2004 av ett schweiziskt försäkringsbolag, efter ritningar av Foster and Partners.

⁸³ Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, artikel 5 e, 8 d. *Action for a changing society, Framework convention on the Value of Cultural Heritage for Society*, Council of Europe, Directorate of Democratic Governance, DG II Managing Diversity Division.

I detta sammanhang kan konventionens artikel 10 b nämnas, vilken klarlägger att det i en utvecklingsprocess ska tas hänsyn till kulturarvets specifika karaktär och intressen.⁸⁴ Detta för att kunna ta tillvara kulturarvets specifika värden som en resurs för en ekonomiskt hållbar utveckling. En differentierad stadskärna med medelstor eller stor andel kulturarvsklassad bebyggelse anses, enligt Rypkema, öppna upp för en differentierad hyressättning, ett slags anpassad återanvändning, eller återbruk.⁸⁵ Detta ger inte endast positiva miljömässiga effekter, såtillvida att man inte river en funktionsduglig byggnad, utan anses även ha en positiv effekt på etablering av såväl små som stora företag. En differentierad stadskärna med kulturarvsklassad bebyggelse anses även, i större utsträckning, kunna attrahera boende vilket i sin tur drar till sig olika typer av affärsverksamheter.⁸⁶

Även arbetet med att bevara och vårda kulturarvet kan, enligt författarna till konventionen, mätas i ekonomiska termer. Rypkema menar att nämnda arbete har positiva effekter på såväl arbetsmarknadssektorn som utbildningssektorn. Arbetet med kulturarv är nämligen arbetsintensivt och därtill välbetalt och kan därför generera fler arbetstillfällen, och högre löner, än vid nybyggnation.⁸⁷ I tider av recession suger kulturarvssektor, enligt konventionsförfattaren Xavier Graffe, även effektivt upp friställd arbetskraft inom byggnadsindustrin och till den relaterade områden. När denna grupp av arbetstagare sedan återgår till den ordinarie byggsektor anses dessa förmedla ett slags pedagogisk länk mellan äldre byggnadskonst och det moderna sättet att bygga, vilket utgör ett slags mervärde i sig.⁸⁸

Förespråkare för Farokonventionen försöker alltså peka på alternativa sätt att värdera och mäta hur kulturarvet kan utgöra en ekonomisk resurs. För att åstadkomma detta måste emellertid en balans hittas mellan den traditionella kulturarvspraktiken och en praktik där kulturarvssektorn arbetar närmare övriga sektorer av samhället. Förespråkare för konventionen antyder vidare att en mer nyanserad syn på kulturarvet, det vill säga en breddad tolkning av kulturarvsbegreppet (se kapitel 3), är en förutsättning för att kunna mäta och värdera kulturarvet som ett ekonomiskt kapital.⁸⁹ Av stor vikt i sammanhanget är vidare konventionens betoning på demokratiperspektivet och att medborgarna, i högre grad, ska göras delaktiga i kulturarvsprocesserna. Genom ett sådant tydligt inkluderande perspektiv anses kulturarvet nämligen kunna engagera en bredare allmänhet. Detta anses i sin tur

⁸⁴ "take into account the specific character and interest of cultural heritage when devising economic policies", Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, artikel 10b.

⁸⁵ Rypkema, 2009, sid. 115 f.

⁸⁶ Ibid, sid. 117- 119.

⁸⁷ Ibid, sid. 114 f.

⁸⁸ Greffe, X., "Heritage conservation as driving force for development", *Heritage and Beyond*, 2009, sid.54.

⁸⁹ Fairclough, 2009 sid. 37. Rypkema, 2009, sid. 118.

kunna bidra till att kulturarvet, som en ekonomisk resurs, i högre utsträckning kan komma medborgarna till del (se vidare kapitel 6).

Även om konventionen ger uttryck för att kulturarvets värden ska respekteras i förändringsprocesser står det klart att den alternativa väg som Farokonventionen förespråkar syftar till att kulturarvet ska nyttjas och förändras i en samtida ekonomisk verklighet. Kulturarvet betraktas, enligt Farokonventionen, därmed som ett ekonomiskt kapital vilket ska omsättas i arbetet för en ekonomiskt hållbar utveckling.

5 Konventionens perspektiv på rättigheter och skyldigheter

5:1 Farokonventionens koppling till mänskliga rättigheter

En av Farokonventionens bärande idéer handlar om att värna individens rätt att få ta del av kulturarvet som varande en del av rätten att delta i samhällets kulturella liv. I

Farokonventionens preambulära del betonas att det är varje individs rätt att få ta del av det kulturarv man så önskar, och att samtidigt respektera andras fri- och rättigheter. Genom sin hänvisning till området för mänskliga rättigheter signalerar Farokonventionen ett av sina grundläggande målområden. Fältet för mänskliga rättigheter är dock omfattande eftersom det berör många delar av en människas liv. I det här sammanhanget är det betydelsefullt att understryka att Farokonventionen endast knyter an till en begränsad del i detta fält, nämligen till de kulturella rättigheter som omnämns i två artiklar i internationella rättsakter, nämligen artikel 27 i *FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna* och till artikel 15 i den *internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter*.⁹⁰

FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, som antogs 1948, omfattar förutom medborgerliga och politiska rättigheter även ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Den är dock inte juridiskt bindande för de stater som skrivit under den, men innebär ett moraliskt åtagande. Rättigheterna från denna förklaring har senare förts in och vidareutvecklats i ett antal konventioner som blivit bindande för de anslutna staterna. Relevant för de kulturella rättigheterna är den internationella konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter som antogs 1966 och trädde i kraft 1976.

När Europarådet bildades 1949 ville man vidareutveckla FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna på en europeisk nivå och ta steget mot en bindande konvention – *den Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen)*. Europakonventionen med sina tilläggsprotokoll inrymmer främst medborgerliga och politiska rättigheter.⁹¹ Liksom varit fallet på internationell nivå, ansågs de sociala och ekonomiska rättigheterna behöva hanteras för sig på den europeiska nivån. Dessa omfattas av en särskild europeisk social stadga från 1961 (reviderad 1996).

⁹⁰ Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, Preamble, 4:e st. *Explanatory Report*, 2005, artikel 1.

⁹¹ *Mänskliga rättigheter: Regionala system för att främja och skydda mänskliga rättigheter*, Regeringskansliet, 2007. Bring, O., *De mänskliga rättigheternas väg*, 2011, sid. 472 f. Till konventionen hör ett avancerat övervakningssystem där staternas åtaganden kan prövas av en oberoende domstol, den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna. Hanteringen av klagomålen i Europadomstolen leder fram till domar som blir bindande för den berörda staten.

Då både Europakonventionen och den europeiska sociala stadgan saknar bestämmelser om kulturella rättigheter knyter alltså Farokonventionen an till de rättsakter om kulturella rättigheter som finns på en övergripande internationell, d v s icke-europeisk, nivå. Även om kopplingen i konventionstexten är tydlig, så indikerar konventionen i första hand ett etiskt och moraliskt förhållningssätt. Ingen av de nämnda internationella rättsakter Farokonventionen hänvisar till ger enskilda möjligheten att åberopa någon klagorätt. På samma sätt är det inte heller möjligt att kräva rättigheter med stöd i Farokonventionen. Som ramkonvention kan den inte ställa upp några bindande förpliktelser med mindre än att dessa i så fall inkorporeras inom varje nations nationella lagstiftning.⁹²

5:2 Farokonventionens anknytning till kulturella rättigheter

Farokonventionen hänvisar alltså till två rättsakter som berör kulturella rättigheter.⁹³

Artiklarna har följande lydelse (förkortad version) i svensk översättning:

” Var och en har rätt att fritt delta i samhällets kulturella liv, att njuta av konst samt att få ta del av vetenskapens framsteg och dess förmåner. (artikel 27 1 st) ”

” Konventionsstaterna erkänner rätten för var och en att delta i kulturlivet.” (artikel 15)

Med utgångspunkt i artikel 27 ovan, anses i internationell rätt följande beståndsdelar ingå i begreppet kulturella rättigheter: rätten till utbildning, rätten att delta i kulturlivet, rätten att ta del av vetenskapliga framsteg samt att forska och skapa kreativa miljöer, liksom den upphovsrätt som är knuten till kulturell/vetenskaplig produktion. Vid sidan av detta har även rätten att använda sitt språk också framförts som utmärkande för kulturella rättigheter.⁹⁴

Farokonventionen bidrar således med att lägga till ytterligare en aspekt till det juridiska begreppet. Konventionens första artikel (1a) anger nämligen att rätten till kulturarvet skall ses som en del av rätten att delta i kulturlivet så som det uttrycks i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna. Konventionen bygger på tanken att det är användandet av och kunskapen om kulturarvet som utgör en del av medborgarnas rätt att delta i samhällets kulturella liv. Mer precist handlar det om att få tillträde till kulturarvet och framförallt att få vara med och uttolka vad kulturarvet betyder.⁹⁵

⁹² Stamatopoulou, E., *Cultural rights in international law: article 27 of the Universal Declaration of Human Rights and Beyond*, 2007, sid. 46. Om restriktioner se Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, artiklarna 4 c och 6 c.

⁹³ *Explanatory Report*, 2005, artikel 1. Dels till artikel 27 i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, dels till artikel 15 i den internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter.

⁹⁴ Stamatopoulou, 2007, sid. 2 f.

⁹⁵ *Ibid*, sid. 45. Jmfr med ”Value of Cultural Heritage for Society” (internetkälla). Dolf-Bonekamp G., ”Whose Heritage matters for whom? Föredrag vid Farokonferens i Wrocław 2011-10-11. Se även Europarådets konferens

5:3 Individ eller kollektiv?

En annan viktig utgångspunkt för förståelsen av Farokonventionens rättighetsperspektiv är att de internationella rättsakter som konventionen hänvisar till är utformade med betoning på individens rättigheter.⁹⁶ Varje persons rätt att få ta del av kulturarvet, så som det uttrycks enligt Farokonventionen, är utformad som en individuell rättighet. Men samtidigt ses kulturarvet som en gemensam angelägenhet, en gemensam resurs, "a common object" som angår flera.⁹⁷

Patrice Meyer Bisch understryker i sitt bidrag till *Heritage and Beyond*, om konventionens första artikel, vikten av att skilja på individuella och kollektiva rättigheter. I Farokonventionen ligger utgångspunkten alltså på individnivå. Varje person bör tillförsäkras rätten att få kunna förhålla sig till alla de tillgängliga kulturarv som finns.⁹⁸ Av detta följer att kulturarvet, liksom kulturen, inte är beständigt utan något som ständigt ombildas och tar sig nya uttryck eftersom det uttolkas på individnivå. I *Explanatory Report* förtydligas resonemanget ytterligare ett steg. Genom att knyta konventionen till rättigheter på individnivå så undviks problemet med att behöva tolka och beskriva ett i grunden föränderligt kulturarvsbegrepp. Konventionstexten har därför ett instrumentellt angreppssätt där kultur och kulturarv inte definieras med några konkreta uttryck.⁹⁹

Även om kultur som begrepp inte ges någon mer preciserad definition i konventionstexten, så framgår det dock, enligt uttolkarna i *Heritage and Beyond*, att Farokonventionen till vissa delar anknyter till det kulturbegrepp som finns i *Unescos förklaring om kulturell mångfald* och i *Unescos konvention om skydd för och främjande av mångfalden av kulturyttringar*.¹⁰⁰ Det är framförallt kulturens bredare roll som en resurs i en hållbar samhällsutveckling som

om Farokonventionen i Venedig 1-3 mars 2013: Recognizing *access and participation* to cultural life as a *basic human right*, as defined in the Universal Declaration of Human Rights.

⁹⁶ *Frivilligorganisationernas fond artikelsamling III*. "Rätten till kultur", sid. 4 -5. Se även Hylland Eriksen, T., "Between universalism and relativism: A critique of the Unesco concepts of culture", *Culture and Rights: anthropological perspectives*, red. Cowan J.K. et al. 2001, artikel.s vii.

⁹⁷ Dolff-Bonekämper, 2009, sid. 69, om den nyskapande delen som lyfter kulturarvet till en rättighetsnivå som inte funnit tidigare. Se även Meyer-Bisch, P., "Analyse des droits culturels", *Droits fondamentaux nr. 7 jan2008 - dec 2009*, sid. 1. Flera av artikelförfattarna i antologin *Heritage and Beyond* utvecklar tankegången på följande sätt. Rättssubjektet är alltid en individ, men objektet för de kulturella rättigheterna är något gemensamt se Mifsud Bonnici, U., "The human right to cultural heritage – the Faro Convention's contribution to the recognition and safeguarding of this human right", *Heritage and beyond*, 2009, sid. 54.

⁹⁸ Meyer-Bisch, P., 2009, sid. 60.

⁹⁹ "Origins Specificity and timeliness of a Council of Europe instrument", *Explanatory Report*, 2005, se punkterna 1 och 2.

¹⁰⁰ Farokonventionen knyter an till preambeln stycke 5 i *Unescos förklaring om kulturell mångfald*: "... begreppet kultur bör anses omfatta hela komplexet av de andliga, materiella, intellektuella och emotionella egenskaper som är utmärkande för ett samhälle eller en social grupp och omfattar, förutom konst och litteratur, livsstilar, samlevnadsformer, värdesystem, traditioner och trosuppfattningar". Se även *Unescos konvention om skydd för och främjande av mångfalden av kulturyttringar* st. 18 i preambeln. Kopplingen till dessa båda lagrum har framhållits av Meyer Bisch, 2009, sid. 59.

tilltalar Farokonventionens skapare.¹⁰¹ Däremot knyter Farokonventionen inte an till samtliga delar i Unescos kulturbegrepp, inte heller ur ett rättighetsperspektiv. Den knyter alltså endast an till punkten att kulturer ska få en större roll i en hållbar samhällsutveckling. Detta på grund av att Unescos kulturbegrepp snarare knyter an till en uppfattning där kultur betraktas som något grupp-specifikt och där olika grupper behöver skyddas för att kunna få utöva sina kulturella rättigheter, något som Farokonventionen alltså inte stöder.¹⁰²

Patrice Meyer Bisch framhåller vidare att Unescos breda kulturdefinition inte går att operationalisera i det sammanhang som Farokonventionen uttrycker. Fokus i Farokonventionen ligger på mänskliga rättigheter utifrån ett individperspektiv med sin direkta hänvisning till FN:s allmänna förklaring om mänskliga rättigheter. Här erbjuder den europeiska *Fribourgdeklarationen*, som togs fram av en oberoende vetenskaplig grupp år 1994, ett mer anpassat synsätt. Fribourgdeklarationen, som uteslutande behandlar kulturella rättigheter, framhåller att varje individ ska tillförsäkras friheten att få identifiera sig med en eller flera kulturella gemenskaper. Ingen ska behöva påtvingas en kulturell identitet eller grupptillhörighet. Kultur ses som ett föränderligt symbolsystem som öppnar för möjligheten att tillhöra flera så kallade "communities" och kunna få engagera sig för flera sorters kulturarv.¹⁰³

I *Heritage and beyond* lyfts Fribourgdeklarationens definition av kulturella rättigheter fram som en möjlig väg att idag tolka Farokonventionens betoning på kulturarvets roll för utövandet av de kulturella rättigheterna. Likheterna blir också påtagliga i Farokonventionens introduktion av en ny social referensgrupp för hur kulturarvet ska skapas och bevaras genom så kallade "heritage communities" (se kapitel 6). Det finns dock ingen exakt beskrivning av hur ett "heritage community" sätts samman. Den kan verka lokalt, regionalt, nationellt eller transnationellt. Den kan också verka för att sammanföra individer med olika bakgrund och kunskapsnivå.¹⁰⁴ I det här sociala sammanhanget blir kulturarvet en process som bygger på delaktighet, erfarenheter och kunskap. Kulturarvet blir dynamiskt eftersom det kan ombildas och omtolkas beroende på den sociala gemenskapens sammansättning.

Om det andra stycket i konventionens artikel 1 studeras närmare erkänner den att det finns ett individuellt och kollektivt ansvar gentemot kulturarvet (punkt 1 b). Här kan det dock noteras att betoningen ligger på ordet *ansvar*. Folkrättsexperten Elsa Stamatopoulou

¹⁰¹ Unescos konvention om skydd för främjande av mångfalden av kulturyttringar. Imfr. Meyer-Bisch, "Defining cultural rights" (internetkälla).

¹⁰² Den begränsade kopplingen till dessa rättsakter har framhållits av Meyer Bisch, P., 2009, sid. 59. Om Unescos kulturbegrepp, se exempelvis Hylland Eriksen, T., 2001, artikel.s vii.

¹⁰³ Meyer-Bisch, 2009, sid. 60. Blake, J., "On Defining the Cultural Heritage", *Cultural Heritage Law*, 2012, sid. 36. Fribourggruppen, *Les Droits Culturelles- Déclaration de Fribourg*.

¹⁰⁴ Dolff-Bonekämper, 2010, sid. 18.

understryker i sin studie om legala instrument inom kulturområdet, att det är både tänkvärt och intressant att begreppen *individuell* och *kollektivt ansvar* gentemot kulturarvet finns med i Farokonventionen, medan ordet *rättigheter* undviks helt tillsammans med ordet *kollektiv*.¹⁰⁵ Kollektiva grupper omnämns alltså inte, varför Stamatopoulou framhåller att den som legalt instrument inte har bäring på minoritetsrättigheter eller andra kollektiva grupprättigheter. Stater tillskrivs inte heller enligt Farokonventionen några legala möjligheter att skydda utpekade gruppers kulturella rättigheter.¹⁰⁶

5:4 Kulturarv som rättighet och skyldighet samt konventionens rättsstatus

Artikel 4 i Farokonventionen utvecklar mer specifikt de rättigheter och skyldigheter som anses kunna förknippas med kulturarvet. Den inledande delen (punkt 4 a) stipulerar rättigheten att "envar ska, ensam eller tillsammans med andra, tillerkännas rätten att få ta del av kulturarvet och bidra till att berika detsamma". Här sker den vidareutveckling av artikel 27 i FN:s *allmänna förklaring om mänskliga rättigheter* som beskrivits ovan.¹⁰⁷

Artikelns andra del (4 b) fokuserar på skyldighetssidan att "envar har, ensam eller tillsammans med andra, skyldigheten att respektera andras kulturarv i lika stor utsträckning som sitt eget och följdaktligen även Europas gemensamma kulturarv". Skyldighetssidan förstärks i den avslutande meningen. Här lyfts blicken - ett interagerande mellan olika former av kulturarv kan leda till något större, nämligen till ett gemensamt europeiskt kulturarv. Denna tanke förklaras i följande citat som är hämtad ur *Explanatory report*:

"The responsibility to have as much respect for the heritage of others as for one's own heritage suggests how, through interaction, different cultural heritages may come together to form a common heritage."¹⁰⁸

Farokonventionen anger riktlinjer om rättigheter och skyldigheter som präglas av ett etiskt förhållningssätt och av att tolerans och mångfald ska främjas. Som fastslogs inledningsvis, framgår det att Farokonventionen är ett svagt juridiskt instrument eftersom det inte går att kräva några rättigheter med stöd av den enligt artikel 6 c. Denna slutsats har även stöd i internationell forskning. Folkrättsexperten Elsa Stamatopoulou har framhållit att konventionen faktiskt ska förstås som att dess tyngdpunkt snarare handlar om att skydda kulturarvet än dess beskyddare, det vill säga individer eller grupper. Hon poängterar vidare att om det rört sig om ett bindande instrument för mänskliga rättigheter så hade

¹⁰⁵ Se resonemang om artikel 1 (Farokonventionen) i Stamatopoulou, 2007, sid. 45.

¹⁰⁶ Ibid, sid. 45 f. Europarådet har utarbetat en ramkonvention om skydd för nationella minoriteter (*Framework Convention for the Protection of National Minorities*) som trädde i kraft 1998 och den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk. Sverige ratificerade nämnda ramkonvention 1999.

¹⁰⁷ *Explanatory report*, 2005, om artikel 4, "Rights and responsibilities relating to cultural heritage".

¹⁰⁸ *Explanatory report*, 2005, artikel 4 b.

Farokonventionen innehållit exempelvis principer mot icke diskriminering. Dessutom hade staters ansvar reglerats tydligare. Farokonventionen betonar istället kulturarvets roll för ett fredligt och demokratiskt samhälle och dess roll i en hållbar samhällsutveckling.¹⁰⁹ Denna tanke omsätts till konkreta handlingslinjer i artikel 3 och i artikel 7 som främjar dialog och öppnar för ett synsätt som bejakar att det även kan finnas olika berättelser för ett och samma kulturarv, men också att det, ur ett europeiskt perspektiv finns flera kulturarv som tillsammans utgör Europa (se kapitel 3).¹¹⁰

¹⁰⁹ Stamatopoulou, 2007, sid. 46.

¹¹⁰ Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, artikel 3 och 7.

6 "Heritage Communities" – en samverkansmodell för ökad delaktighet

6:1 Ökad samverkan och delat ansvar

Konventionstexten genomsyras av olika formuleringar som fastslår att kulturarvet ska betraktas som en resurs för diverse samhällsprocesser. Detta låter sig emellertid inte göras utan att konventionen försöker sig på ett slags "ny", eller åtminstone breddad, definition av vad kulturarv anses vara. Det finns därför anledning att upprepa konventionens definition av kulturarv. I artikel 2 a fastslås att "cultural heritage is a group of resources inherited from the past" och att dessa är ett uttryck för människors "constantly evolving values, beliefs, knowledge and traditions. It includes all aspects of the environment resulting from the interaction between people and places through time".¹¹¹

Det är denna mycket vida definition av vad kulturarv är, eller kan vara, som möjliggör ett slags ny roll för kulturarvet. Kulturarv omfattar alltså, enligt konventionen, såväl det materiella som det immateriella. Konventionen betonar även att värderingen av kulturarv ständigt är under utveckling, vilket med andra ord betyder att det som värderades högt igår inte med nödvändighet värderas högt idag eller imorgon. Det är emellertid inte på dessa punkter som konventionen är nydanande. Det är istället frågan *vem* som har makten, eller möjligheten, att definiera *vad* som räknas som kulturarv och *varför* som är det innovativa och dessa frågor är därför av fundamental betydelse i Farokonventionen. Genom att placera människan i centrum, och inte objektet eller sedvänjan, så följer även att det är den enskilde individen som avgör, eller åtminstone bör få påverka, vad som ska definieras som kulturarv.

I syfte att öka medborgarnas möjligheter att delta i kulturarvsprocesserna betonar Farokonventionen vikten av en ökad samverkan mellan kulturarvsområdet och andra samhällsområden. Konventionen understryker nödvändigheten av att gå från ett av tradition sektoriellt tänkande kring kultur och kulturarvsfrågor till ett mer inkluderande och holistiskt synsätt där kulturella, sociala och ekonomiska aspekter i större utsträckning samspelar och påverkar vår uppfattning kring kulturarv och kulturmiljö.¹¹² Kulturarvet ska därmed i högre utsträckning föras in i samhällsprocessen, något som även förutsätter ett bredare och mer aktivt medborgardeltagande vad gäller kulturarvsfrågor. I konventionens preambulära del

¹¹¹ Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, artikel 2a. För kulturarvsbegreppets definition, se även Fairclough, 2009, sid. 29 ff.

¹¹² Théron, 2009, sid. 10.

ges uttryck för denna vision - "the need to involve everyone in society in the ongoing process of defining and managing cultural heritage".¹¹³

I konventionens inledande artikel, artikel 1 b och 1 d, betonas vidare såväl det individuella som det kollektiva ansvaret för kulturarvet samt nödvändigheten att vidta åtgärder för att åstadkomma större samverkan av kompetenser vad gäller allmänheten och de offentliga, institutionella och privata aktörerna.¹¹⁴ Själva ansvarsfrågan, liksom behovet av en ökad samverkan, är något som även förtydligas och utvecklas i konventionens artikel 11 som behandlar "The organisation of public responsibilities for cultural heritage".¹¹⁵ Här står att:

"In the management of the cultural heritage, the Parties undertake to:
promote an integrated and well-informed approach by public authorities in all sectors and at all levels;
develop the legal, financial and professional frameworks which make possible joint action by public authorities, experts, owners, investors, businesses, non-governmental organisations and civil society;
develop innovative ways for public authorities to co-operate with other actors;
respect and encourage voluntary initiatives which complement the roles of public authorities;
encourage non-governmental organisations concerned with heritage conservation to act in the public interest."

Artikel 11 betonar alltså nödvändigheten av att utveckla de juridiska, finansiella samt professionella ramarna för ett närmande mellan kulturarvssektorn och övriga delar av samhällskroppen. En sådan här sektorssamverkan, vad gäller bevarande och utveckling av kulturarvet, ska enligt konventionen i ökad omfattning ske genom så kallade "Heritage Communities".¹¹⁶ Farokonventionen lanserar därmed ett nytt begrepp, men i konventionstexten ges ingen entydig definition av vad nämnda begrepp exakt står för. Tvärtom verkar begreppet avsiktligt ha getts en mycket vid definition då det kan omfatta allt från traditionella fysiska sammanslutningar och organisationer till mer eller mindre tillfälliga grupper på nätet som engagerar sig i ett explicit kulturarv. Formerandet av "Heritage Communities" syftar primärt till att engagera en bredare allmänhet för att därigenom, i sin tur, skapa fler möjligheter för ett ökat samspel mellan medborgarna och den traditionella kulturarvssektorn samt övriga institutionella och privata aktörer.

¹¹³ Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, sid. 2.

¹¹⁴ The Parties to this Convention agree to [...] recognize individual and collective responsibility towards cultural heritage (1b) [...] take the necessary steps to apply the provisions of this Convention concerning [...] greater synergy of competencies among all the public, institutional and private actors concerned (1d), Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, sid. 3. Se även Meyer-Bisch, 2009, sid. 60 f., 61 f.

¹¹⁵ Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, sid. 5f.

¹¹⁶ Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, sid. 3, 6.

6:2 "Heritage Communities" – vad är det?

Frågan om vem som har tillgång och tolkningsföreträde rörande kulturarv är, enligt Farokonventionen, central utifrån ett demokratiperspektiv. Konventionen strävar därför efter att bredda det traditionella synsättet när det gäller att betrakta vem ett specifikt kulturarv företräder och varför det anses bevarandevärt. Tillgängligheten till kulturarvet samt det demokratiska deltagandet utvecklas särskilt i artikel 12, "Access to cultural heritage and democratic participation".¹¹⁷ Vid sidan av specifika grupper med exempelvis språkliga, etniska eller religiösa anspråk rörande kulturarv, vilka av tradition ofta prioriteras, syftar Farokonventionen emellertid även till att andra röster och grupper ska få ökat inflytande över vad vi tolkar, uppfattar och definierar som kulturarv.¹¹⁸

Ett "Heritage Community" kan betraktas som ett slags koncept som gör det möjligt att definiera kulturella gemenskaper med referens till kulturarv.¹¹⁹ Enligt artikel 2 b består ett "Heritage Community" av ett slags sociala formationer, eller gemenskaper, vilka konstitueras utifrån det faktum att en grupp människor betraktar, eller identifierar, ett specifikt kulturarv utifrån en gemensam samsyn och som värdesätter detta kulturarv i sådan omfattning att man "within the framework of public action" vill föra det vidare till framtida generationer.¹²⁰ Termen "public action" ska här förstås som "offentlig administration/förvaltning" på central, men även regional och lokal nivå.¹²¹

I ljuset av artikel 5, ska därmed "Heritage Communities" agera för det offentligas bästa, något som i sin tur betyder att ingen enskild kan kräva offentligt stöd för vilket kulturarv som helst, när som helst.¹²² Av stor vikt är att gruppen gemensamt just värdesätter ett specifikt kulturarv och att man enas runt ett regelverk rörande bevarandeformerna och att gruppen agerar utifrån en plattform, men gemensamt med övriga berörda offentliga kulturarvsmyndigheter. Man kan här jämföra "Heritage Communities" med olika typer av politiska gemenskaper där just de gemensamma värderingarna utgör själva grundvalen för den specifika gruppens existens.¹²³ Begreppet "Heritage Community" har vidare flera

¹¹⁷ Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, sid. 6.

¹¹⁸ Théron, 2009, sid. 10.

¹¹⁹ Meyer-Bisch, 2009, sid. 64.

¹²⁰ Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, artikel 2b. För definition av "heritage community", se även Leniaud, J.-M., "Heritage, public authorities, societies", *Heritage and Beyond*, 2009, sid. 137 f.

¹²¹ Leniaud, 2009, sid. 137.

¹²² Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, artikel 5.

¹²³ Meyer-Bisch, 2009, sid. 64.

likheter med hur "communitybegreppet" har tolkats inom det samhällsvetenskapliga fältet, nämligen som ett slags socialt fenomen att "tillhöra" och ett sökande efter mening.¹²⁴

Det behöver emellertid inte vara kulturarvets enande funktion som gör att man bildar ett "Heritage Community" utan endast det faktum att man tillskriver det ett, eller flera olika, och till och med motstridiga värden. Det är på denna punkt som begreppet "Heritage Community" skiljer sig från de kollektiva gemenskaper som av tradition brukar tillskrivas ett specifikt kulturarv, nämligen de som exempelvis grundar sig på etnicitet, religion, språk etc. Ett "Heritage Community" är en mer komplex konstruktion som varken behöver ta hänsyn till just nämnda gruppindelningar eller till sådana kategorier som exempelvis utgår från klass, ålder eller profession. Ett "Heritage Community" behöver, enligt företrädare för konventionen, exempelvis inte heller ta hänsyn till definitioner av vad som anses vara lokalt, regionalt, nationellt eller globalt då "Heritage Communities" inte behöver knytas till den plats där kulturarvet befinner sig.¹²⁵

Tvärtom kan ett "Heritage Community" skapas över dessa territoriella gränser och sociala gruppindelningar. Ett "Heritage Community" kan därför exempelvis utgöras av allt från en mer traditionell förening, vars samhörighet grundar sig på etnicitet, religion etc., till mer mångfacetterade sammanslutningar som exempelvis en stad eller till och med en stat. Vidare kan ett "Heritage Community" även vara transnationellt, exemplifierat av dem som anser sig företräda "det europeiska kulturarvet". Samtidigt kan tillhörigheten till ett "community" även knytas virtuellt.¹²⁶ Individuella betraktas, enligt konventionen, som ett slags "arvingar" till kulturarvet och det är den enskilde individens känslomässiga anknytning som är styrande för delaktigheten i ett specifikt "community".¹²⁷

Syftet är att ett "Heritage Community" ska vara öppet för många. Av den anledningen kan dessa rymma en mängd olika grupperingar av människor, exempelvis både lekmän och professionella på området, men givetvis även människor av olika nationaliteter. Tidsmässigt kan dessa gemenskaper vara mer eller mindre beständiga, men också högst tillfälliga. "Heritage Communities" har alltså i konventionen ingen entydig definition då begreppet ska kunna tolkas så brett som möjligt. "Heritage Communities" kan, enligt företrädare för konventionen, betraktas som ett slags sociala rörelser – det är det faktum att en grupp människor värdesätter, definierar och önskar bevara ett särskilt kulturarv som utgör den förenande länken.¹²⁸

¹²⁴ Delanty, G., *Community. Key Ideas*, 2003, sid. 3 ff.

¹²⁵ Dolff-Bonekämper, 2009, sid. 71.

¹²⁶ Leniaud, 2009, sid. 138.

¹²⁷ Dolff-Bonekämper, 2009, sid. 71.

¹²⁸ Ibid.

Dessa "communities" markerar vidare en medvetenhet om att kulturarvet inte bara ska definieras av experter utan att allmänheten i större utsträckning också ska göras delaktig i kulturarvsprocessen. Denna öppenhet och delaktighet har emellertid en baksida. Det finns nämligen ingenting som hindrar att "Heritage Communities" även kan konstitueras av grupper med extrema åsikter och krav, något som givetvis kan få en mängd olika konsekvenser. Ett exempel på detta, som Jean-Michel Leniaud ger i *Heritage and Beyond*, är olika typer av religiösa grupperingar.¹²⁹ Konventionen betonar emellertid i artikel 7 a-b ett etiskt förhållningssätt och i de fall där motstridiga värden står mot varandra ska kulturarvsprocessen syfta till förlikning (se även kapitel 3).¹³⁰ Konventionen understryker även att "every person has a right to engage with the cultural heritage of their choice, while respecting the rights and freedoms of others".¹³¹

Ett mer konkret prov på vad ett "Heritage Community" kan vara exemplifieras i *Heritage and Beyond* av 1957 års internationella arkitekturutställning Interbau i Berlins stadsdel Hansaviertel.¹³² Området, som ligger i före detta Västberlin, var sönderbombat efter andra världskriget men återuppbyggdes med modernistisk arkitektur. Interbau blev ett slags freds- och samarbetsprojekt där flera av den modernistiska rörelsens mest namnkunniga arkitekter deltog. Projektet blev på så vis ett slags internationell manifestation, i arkitekturens tecken, där Hansaviertel blev en symbol för det nya demokratiska Västtyskland genom att arkitekturen så tydligt vände sig från nazismens och Stalinetikens historicerande arkitekturformspråk.

Även ett förlorat kulturarv kan utgöra impuls till formerandet av ett "community". Exempel på så kallade "lost Heritage Communities", vilka lyfts fram i *Heritage and Beyond*, är återuppbyggnaden av Frauenkirche i Dresden samt rekonstruktionen av det kejserliga stadsslottet i Berlin.¹³³ I båda fallen förenades olika parter, bland annat från näringslivet, politiken, kyrkan och allmänheten, i något man skulle kunna definiera som "Heritage Communities" i syfte att mobilisera kraft för återuppbyggandet av dessa förlorade monument. Det faktum att man valt att återuppbygga dessa monument, vilka båda anses ha mycket stor symbolisk betydelse, är handlingar av aktivt historiebruk. I fallet med Frauenkirche har återuppbyggnaden motiverats utifrån tal om försoning. Det tydligaste

¹²⁹ Leniaud, 2009, sid. 138.

¹³⁰ Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, artikel 7 a "encourage reflection" // "as well as respect", 7 b "establish process for conciliation".

¹³¹ Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, Preamble, sid. 2.

¹³² Dolff-Bonekämper, 2009, sid. 72.

¹³³ Ibid, sid. 73.

tecknet på denna symboladdning är att korset på kyrkans tornspira smitts av sonen till en av de bombflygare som lade Dresden i ruiner under andra världskriget.¹³⁴

Återuppbyggnaden av det kejserliga slottet i Berlin har varit mer kontroversiell då det representerar minnet av den kulturnation Tyskland en gång var. I ett försök att navigera runt ett kontroversiellt historiskt arv är avsikten att det kulturvetenskapligt inriktade Humboldt Forum ska inrymmas i slottet. Ett annat sätt för Tyskland att distansera sig från ett kontroversiellt historiskt arv, särskilt med anknytning till andra världskriget, har varit att det "Heritage Community" som drivit frågan om slottsrekonstruktionen har talat i termer av att "läka sår" i stadsrummet genom att tillföra konstnärliga värden.¹³⁵

Återuppbyggandet av bron i Mostar exemplifieras som ett slags internationellt "Heritage Community" i *Heritage and Beyond*.¹³⁶ Bron förstördes i kriget 1993, men rekonstruerades i regi av Unesco och återinvigdes 2004. År 2005 fördes bron upp på världsarvslistan. Enligt uttolkare av Farokonventionen visar återuppbyggandet av bron hur ett lokalt engagemang för ett specifikt kulturarv kan engagera en så mycket bredare grupp och därigenom bli av internationellt intresse och ett slags manifestation för fred.¹³⁷

Ett sista exempel på vad ett "Heritage Community" kan vara är medborgargruppen 40xVenezia. Venedig utgör ett exempel på de negativa konsekvenser som massuturism kan medföra. Inkomsterna från turismen har, i fallet Venedig, övergått från att vara en god ekonomisk resurs för samhället till att bli en riskfaktor vad gäller invånarnas livskvalitet. Det faktum att staden, och dess lagun, sedan 1987 är klassade som världsarv leder till att allt fler av de historiska byggnaderna kontinuerligt omvandlas för att tillgodose turismen. Detta medför att vardagslivet för invånarna har förändrats och begränsats. Hyrorna stiger, jobben inom andra sektorer än turistsektorn blir allt färre och de offentliga sociala arenorna för invånarna minskar för varje år. Detta har fått till följd att invånarantalet i Venedig drastiskt har sjunkit under de senaste decennierna.

I syfte att säkra venedigbornas möjlighet att kunna bo kvar har ovan nämnda medborgargrupp skapats med referens till Farokonventionen och begreppet "Heritage Community".¹³⁸ Målet för 40xVenezia är att få till stånd en dialog mellan medborgare, politiker, berörda institutioner och privata finansiärer i frågor som rör kulturarv. Även om

¹³⁴ Nilsson, J. H., "Åter på plats. En studie av slotten i Potsdam och Berlin från demolering till återuppbyggnad", *Scandia* 74:2, sid. 79.

¹³⁵ Nilsson, sid. 97 f.

¹³⁶ Dolff-Bonekämper, 2009, sid. 73 f.

¹³⁷ Ibid, sid. 74.

¹³⁸ Gregorin, C., *The example of Venice: applying and diffusing the principles of the Faro Convention in a Heritage Community* (internetkälla). Goddard, S., "Heritage partnerships – Promoting public involvement and understanding, *Heritage and Beyond*, 2009, sid. 149 ff.

Farokonventionen inte erbjuder några legala instrument vad gäller "Heritage Communities" så visar exemplet 40xVenezia hur man likväl operativt kan arbeta utifrån själva konceptet, nämligen som ett slags plattform för ökat medborgarinflytandet vad gäller kulturarvsfrågor.¹³⁹

6:3 "Heritage Communities" och begreppets koppling till rättigheter och skyldigheter

I kapitel 5, som behandlar kulturarvets koppling till rättigheter och skyldigheter, visas att Farokonventionen bidrar med en breddning av begreppet kulturella rättigheter. Konventionens första artikel anger nämligen att rätten till kulturarvet skall ses som en del av rätten att delta i kulturlivet så som det uttrycks i *FN:s förklaring om mänskliga rättigheter*. Konventionen bygger på tanken att det är användandet av och kunskapen om kulturarvet som utgör en del av medborgarnas rätt att delta i samhällets kulturella liv.

I sin beskrivning av Farokonventionens rättighetsperspektiv betonar Patrice Meyer Bisch i *Heritage and Beyond* särskilt de sociala relationernas roll för förståelsen av kulturella rättigheter. Subjektet för rättigheternas utövande är ovillkorligen en individ, men för att kunna utnyttja den kulturella rättigheten så behöver man få tillträde till ett sammanhang, "a community", en grupp eller ett organiserat kollektiv.¹⁴⁰ Communitytanken, enligt Farokonventionen, framstår i mycket som ett av de grundläggande sammanhangen för ett utövande av kulturella rättigheter. Ett "Heritage Community" förväntas inrymma alla deltagares individuella rättigheter, men även bära ansvaret för att dessa respekteras.

En gemenskap får enligt konventionens uttolkare endast legitimitet om allas individuella rättigheter ständigt respekteras både inom och utanför gemenskapen. Syftet är att så kallade "Heritage Communities" ska definiera sig själva med målet att skydda och utveckla ett kulturarv. Kulturarvet står alltså i fokus för verksamheten. Att människor arbetar tillsammans i grupp eller ingår i en gemenskap innebär dock inte att denna grupp kan tillerkännas kulturella rättigheter som ett kollektiv (se kapitel 5).¹⁴¹ Att engagera och påverka kulturarv och kulturmiljö genom "Heritage Communities" är en förlängning av rätten till en personlig tolkning av vad kulturarv är, eller kan vara, genom både individuella och kollektiva handlingar.

¹³⁹ Gregorin, *The example of Venice: applying and diffusing the principles of the Faro Convention in a Heritage Community* (internetkälla).

¹⁴⁰ Jmfr Meyer-Bisch, "Defining cultural rights" (internetkälla).

¹⁴¹ Meyer-Bisch, 2009, sid. 60.

6:4 Expertrollen och medborgardialogen – demokratiperspektivet och samhällsnyttan

Liksom landskapet, i enlighet med Landskapskonventionen (ELC), betraktas som ett slags förening mellan människa och natur betraktas kulturarvet, enligt Farokonventionen, som ett slags interaktion mellan människa och samhälle.¹⁴² Genom att tillåta medborgarna att vara mer delaktiga i kulturarvsprocessen möjliggör man att kulturarvet kan definieras utifrån ett långt bredare samhällsperspektiv än tidigare. Denna demokratiska ansats anses nämligen medföra att fokus rör sig från den tidigare något ensidiga betoningen och höga värderingen av monument och väl etablerade traditioner till en högre värdering av det mer allmängiltiga, rent av vardagliga. Endast genom ett sådant skifte av fokus, där människan och hennes verklighet tydligare är i centrum, anser konventionensförfattarna att kulturarvet kan engagera en bredare allmänhet.¹⁴³ Konventionen understryker vidare att ett sådant skifte av fokus också, i större utsträckning, möjliggör att kulturarvet kan utgöra en resurs för ett hållbart samhälle.

Det är mot denna bakgrund man ska förstå Farokonventionens betoning på medborgarnas ökade inflytande över kulturarvsprocesserna. Enligt konventionen ska kulturarvsexperterna fortsatt arbeta med frågor som rör identifikation och forskning, men de ska inte ensamt längre ges tolkningsföreträde. Istället ska expertrösten, på ett etiskt vis, jämkas mot medborgarrösten. Vidare ska experten i större utsträckning studera hur kulturarvet låter individer och grupper identifiera sig med sin omgivning, det vill säga hur kulturarvet kan utgöra en resurs i syfte att stärka identitet.¹⁴⁴ På så vis anser förespråkare för konventionen att människor, artefakter och platser kan samspela i en vidare kontext.

Enligt Graham Fairclough, en av författarna i *Heritage and Beyond*, måste den traditionella kulturarvspraktiken i grunden förändras i syfte att uppnå de mål som Farokonventionen pekar ut. Fairclough menar att nu gällande kulturarvspraktik, som ofta är statligt finansierad och där experter gör urval utifrån diverse fastslagna kriterier, endast bygger murar kring kulturarvet. Denna praktik anses leda till ett ständigt växande antal monument där skydds- och bevarandekraven är höga, något som i sin tur kräver allt mer resurser i anspråk. Detta anses, enligt Fairclough, varken vara socialt eller ekonomiskt hållbart i längden.¹⁴⁵

Farokonventionens betoning på ett mer aktivt medborgardeltagande vad gäller kulturarvsprocesserna anses emellertid garantera ett bredare och mer dynamiskt urval av

¹⁴² Fairclough, 2009, sid. 30 f., 37.

¹⁴³ Ibid, sid. 39.

¹⁴⁴ Ibid, sid. 37.

¹⁴⁵ Ibid, sid. 38.

kulturarv – ett urval som snarare speglar samtiden än dåtiden. Ett urval baserat på medborgarnas värderingar ”här och nu” anses, på ett starkare sätt, koppla till exempelvis identitet, platser och landskap, vilket enligt konventionen är eftersträvansvärt för att uppnå social hållbarhet.¹⁴⁶ Genom bildandet av olika ”Heritage Communities” menar Fairclough vidare att dessa ständigt kan omförhandla det värde man tillskriver ett specifikt kulturarv. Enligt Fairclough skulle denna omförhandling eventuellt resultera i att ett äldre kulturarv, högt värderat och skyddat av så kallade kulturarvsexperten, skulle ersättas av ett yngre och mer samtida kulturarv, vilket bättre låter sig anpassas till rådande samhällsprocesser. Enligt en annan av författarna i *Heritage and Beyond*, Jean-Michel Leniaud, finns många historiska exempel på hur ett givet kulturarv, beroende på en mängd olika variabler, kraftigt har omvärderats av efterkommande generationer.¹⁴⁷ Detta understryker det faktum att kulturarvet och dess värde är under ständig omförhandling och aldrig kan tas för att vara given eller konstant.

Fairclough medger att den kulturarvspraktik som Farokonventionen förespråkar skulle medföra att man på kort sikt skulle förlora en del av vårt nuvarande kulturarv. I det långa perspektivet skulle man emellertid ha mer att vinna på en sådan praktik beroende på att den sanktioneras att kulturarvet tydligare kan utvecklas och användas i diverse planerings- och samhällsprocesser och på så vis utgöra en resurs för den enskilde individen, såväl socialt som ekonomiskt. Det övergripande syftet med denna förändrade kulturarvspraktik är att kunna föra ut kulturarvet ur sin ”box” och inlemma det tydligare i den pågående samhällsutvecklingen.¹⁴⁸ Istället för att bevara specifika kulturarv syftar konventionen alltså till att bättre kunna manövrera kulturarvet i de förändringsprocesser som pågår i vår samtid. Kulturarvsexpertens roll blir, i detta sammanhang, att medla i olika typer av planeringsprocesser.¹⁴⁹

6:5 Kunskap och tillgänglighet

I syfte att säkerställa de demokratiska anspråk som karaktäriserar Farokonventionen är tillgången till kunskap och information om kulturarvet grundläggande. Artikel 13 ”Cultural heritage and knowledge” betonar bland annat vikten av att på alla utbildningsnivåer, och i

¹⁴⁶ Fairclough, 2009, sid. 39 f. Se även Dolff-Bonekämper, 2009, sid. 70. Jämför även med ”European Manifesto on Multiple Cultural Affiliation” (internetkälla) som betonar att man önskar gå vidare från en approach baserad på fixerade kulturella identiteter och erkännande för minoriteter till en kulturarvsapproach som tar hänsyn till att man samtidigt kan vara del av flera kulturella traditioner/identiteter.

¹⁴⁷ Leniaud, 2009, sid. 139.

¹⁴⁸ Fairclough, 2009, sid. 40.

¹⁴⁹ Goddard, 2009, sid. 141 ff.

tvärvetenskapliga ämnen, föra in kunskap om kulturarvet.¹⁵⁰ Artikel 13 c understryker även vikten av interdisciplinär forskning rörande kulturarvet genom att studera hur detta relaterar till såväl "Heritage Communities" som till den fysiska miljön. Artikel 13d understryker vidare vikten av ett ständigt pågående erfarenhetsutbyte vad gäller kunskap och praktik både på professionell basis men också inom befintliga utbildningar kopplade till kulturarvssektorn.¹⁵¹

Syftet med att sprida kunskap om kulturarvet handlar emellertid inte bara om demokrati och medborgarinflytande utan är givetvis också ett sätt att öka förståelsen för hur kulturarv kan utgöra en resurs för samhället i syfte att stärka den sociala hållbarheten. Artikel 13, rörande kulturarv och kunskap, öppnar nämligen även upp för att anlägga kritiska perspektiv vad gäller aktivt historiebruk, alternativt kulturarvsbruk. På så vis kopplar denna artikel tydligt också till konventionens andra kapitel, "Contribution of cultural heritage to society and human development", och i synnerhet till detta kapitels artikel 7, "Cultural heritage and dialogue". Artikel 7c framhåller exempelvis vikten av kunskap om kulturarvet och ser det som en resurs för att underlätta fredlig samexistens vid konflikt (se även kapitel 3). Vidare understryker artikel 7d vikten av ett livslångt lärande vad gäller hur kulturarvet kan bidra till samhället och till människors utveckling.¹⁵²

En artikel som är nära förbunden med kunskapsfrågan är artikel 14, "Cultural heritage and the information society". Denna artikel behandlar tillgängligheten till kulturarvet genom digitalisering och sociala medier. Farokonventioner framhåller, utifrån demokratiskt perspektiv, vikten av att tillhandahålla kvalitativ information om kulturarvet genom digitala tekniker och syftar i detta arbete att säkerställa mångfald vad gäller såväl språk som kulturella uttryck i det framväxande informationssamhället.¹⁵³ Konventionen anknyter och utvecklar detta resonemang särskilt i artikel 14 a-c och hänvisar på detta område även till *Unescos konvention om skydd för och främjande av mångfalden av kulturyttringar*, från 2005.¹⁵⁴

Det övergripande syftet med digitalisering är, enligt Farokonventionen, att säkerställa det kollektiva minnet genom tillgänglighet och spridning av kunskap.¹⁵⁵ Information om kulturarvet ska kunna ges till så många intressenter som möjligt. "Heritage Communities"

¹⁵⁰ Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, Faro, 27.X.2005, artikel 13a.

¹⁵¹ Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, Faro, 27.X.2005, artikel 13.

¹⁵² Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, Faro, 27.X.2005, artikel 7.

¹⁵³ Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, Faro, 27.X.2005, artikel 14a.

¹⁵⁴ Ledig, C., "The Faro Convention and the information society", *Heritage and Beyond*, 2009, sid. 160.

¹⁵⁵ *Ibid*, sid. 159.

anses därför även på detta område utgöra en viktig plattform. Genom olika virtuella "gemenskaper" sprids information, inte endast till lokalsamhället, utan även till en intresserad global omvärld. I digitaliseringsarbetet är andra viktiga mål även att stödja "internationally compatible standards for the study, conservation, enhancement and security of cultural heritage, whilst combating illicit trafficking in cultural property".¹⁵⁶ Digitaliseringen relaterar därmed även till forsknings- och konserveringsfrågor samtidigt som den ska underlätta i frågor rörande illegal handel med kulturarv. Förespråkare för konventionen tror även att digitaliseringen kan "boosta" kulturarvsturismen och, till den, anknyttande områden.¹⁵⁷

Farokonventionen öppnar alltså upp för ett brett samarbete på samtliga ovan nämnda områden. Det finns emellertid fortfarande många frågor som behöver diskuteras vad gäller administration och säkerställande av olika digitala system så att dessa endast kan användas i rationella och humanistiska syften. Catherine Ledig, en av författarna i *Heritage and Beyond*, pekar just på behovet av juridiska instrument som hindrar ett eventuellt missbruk samtidigt som de digitala medierna ska kunna garanteras bredast möjliga spridning. Ledig pekar även på vikten av att de sociala medier som tillhandahåller kulturarvsrelaterad information bör sträva efter en mångfald vad gäller språk och kulturella uttryck.¹⁵⁸ Detta kan tyckas självklart men lyfts fram i sammanhanget på grund av att den digitala formen, som medium, har en tendens att homogenisera olika sorters uttryck och former.

Såväl Google, YouTube, Flickr och eBay är nya aktörer, eller spelare, på kulturarvsområdet. Detta beror inte endast på att de erbjuder sökmotorer utan att de även på ett lättillgängligt vis erbjuder access till kulturarvet. Även här ser förespråkare för Farokonventionen problem, bland annat relaterat till massanvändningen av dessa gemensamma sajter. Vilken roll ska dessa digitala aktörer spela och vilken legitimitet ska dessa tillskrivas? En risk som framhålls av Ledig är givetvis den för kommersiell exploatering samt uppkomsten av ett slags kulturell masskonsumtion vilken på sikt kan leda till utarmning av kulturarvet.

De utmaningar som informationssamhället står inför vad gäller kulturarvet har medfört att policybeslut redan har antagits på såväl nationella nivåer som på en europeisk nivå, bland annat vad gäller digitala sidors utformning, digital konservering, onlineaccess samt beträffande olika legala instrument.¹⁵⁹ Utfallet av detta är bland annat att olika digitala bibliotek och arkiv har skapats, exempelvis Europeana: "the European Digital Library"

¹⁵⁶ Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, Faro, 27.X.2005, artikel 14b.

¹⁵⁷ Ledig, 2009, sid.160

¹⁵⁸ Ibid.

¹⁵⁹ Ibid, sid. 162 ff.

(www.europeana.eu) som tillhandahåller information om det europeiska kulturarvet. Andra exempel är onlineaccess till diverse museer såsom Tate Gallery (www.tate.org.uk) och British Museum (www.britishmuseum.org).

Vidare utgör Minerva, Michael och "the European Heritage Network" (Herein) initiativ vilka syftar till att dela, och förmedla, god praktik och samarbete på europeisk nivå vad gäller exempelvis spridning och manövrering av ny teknologi samt övergripande strategier rörande kulturarvet.¹⁶⁰ "The Herein European Heritage Network" är en portal för offentliga kulturinstitutioner och politiker som drivs av Europarådet. Utvecklingen av Herein Network betraktas som ett av de viktigaste instrumenten för att effektuera de mål som Farokonventionen ger uttryck för, nämligen att betrakta kulturarv som resurs för en hållbar utveckling och som ett kitt som ska stärka banden mellan människor i Europa. Därtill bär den på visionen att mobilisera det kulturella kapitalet och sprida ansvaret för kulturarvet till alla och envar.¹⁶¹

¹⁶⁰ Ledig, 2009, sid. 165 f.

¹⁶¹ Théron, 2009, sid. 11. Den uppdaterade databasen "The new Herein 3" har utformats i linje med Farokonventionens artikel 14. Databasen erbjuder en översikt över olika europeiska kulturarvspolicies och verkar för utbyte av god kulturarvspraktik. Databasen erbjuder ett slags paneuropeiskt "snapshot" som tillåter jämförelser mellan regioner i syfte att överblicka trender och tendenser i respektive länders kulturarvspraktik. Herein ska även fungera som ett uppföljningsinstrument rörande Europarådets kulturarvskonventioner. *Workshop on "Research Infrastructure for Cultural Heritage and Global Change"*, Royal Institute for Cultural Heritage (KIK-IRPA), Bryssel 2012-03-14, "Value of Cultural Heritage for Society", sid. 5 f. (internetkälla).

Del II Konsekvensanalys

7 Individ- samhälls- och Europeanivå – konventionens vision om kulturarvets roll för att främja en socialt hållbar utveckling

7:1 Kulturarvet som resurs för social hållbarhet - fördjupad analys

Farokonventionens vision om kulturarvets samhällsliga värde bygger på en nyskapande modell för social hållbarhet där kulturarvet intar en huvudroll. Tidigare kulturarvskonventioner, och den politik som styr kulturarvssektorn, har främst fokuserat på samhällets ansvar för att bevara kulturarvet. Farokonventionen vänder emellertid på det här perspektivet. Den betonar istället på vilket sätt kulturarvet kan användas och utvecklas för att på bästa sätt komma samhället till nytta. Konventionen vill bredda och intensifiera kulturarvets betydelse genom att tillerkänna det värden på flera nivåer i samhället. Enligt konventionen betraktas kulturarvet både som en resurs för mänsklig utveckling och för individers delaktighet, men det framställs också som en samhällstillgång genom det bidrag det kan ge till andra politikområden. Det är dessa utgångspunkter som utgör konventionens vision om kulturarvets roll för att främja en socialt hållbar utveckling.

Om Farokonventionen studeras utifrån ett förvaltningsperspektiv så utgör flera av artiklarna ett slags förteckning av de många olika sätt som kulturarvet kan användas på. Förvaltningen av kulturarvet blir därmed ingen perifer aktivitet för några utvalda experter utan en aktivitet för många, med syftet att utveckla tillgångar, nödvändiga både för dagens livskvalitet och för en framtida hållbar utveckling. Konventionens artiklar 8 till och med 13 exemplifierar olika åtgärder som den ratificerande staten förväntas förhålla sig till – kopplade till många och skilda områden, som miljö, hållbarhet, ekonomi, stadsplanering, organisation, utbildning och forskning m.fl.

De ratificerande staterna förbinder sig/garanterar ("undertake") att vidta åtgärder som innebär att:

- kulturarvet berikar processer bakom ekonomisk, politisk, social, kulturell utveckling och markanvändning (Farokonventionen, artikel 8).
- kulturarvet bli en integrerad del i strävan efter kulturell, biologisk, geologisk och landskapsrelaterad mångfald och för att balansera dessa skilda mål (Farokonventionen, artikel 8).

- alla generella och tekniska föreskrifter tar hänsyn till de krav som ställs för kulturarvets bevarande (Farokonventionen, artikel 9).
- främja användandet av traditionella material, tekniker och färdigheter och utforska deras potential i samtiden (Farokonventionen, artikel 9).
- ta hänsyn till kulturarvets speciella karaktär och anspråk när man utformar den ekonomiska politiken (Farokonventionen, artikel 10).
- främja ett integrerat och välinformerat angreppssätt kring kulturarvsfrågor – på alla offentliga institutioner i alla sektorer och på alla nivåer (Farokonventionen, artikel 11).
- utveckla juridiska, finansiella och professionella ramverk för att underlätta gemensamma åtaganden mellan myndigheter, experter, ägare, investerare, företag, icke-statliga organisationer och det civila samhället (Farokonventionen, artikel 11).
- främja inkluderingen av kulturarvsdimensionen på alla utbildningsnivåer (Farokonventionen, artikel 13).

Listan kan göras längre än så här och den illustrerar den i samhällsstyrningen genomgripande, nästan allomfattande, roll som konventionen tillskriver kulturarvet. Detta angreppssätt blir särskilt framträdande i artikel 11 a som understryker att offentliga myndigheter ska beakta kulturarvet ”in all sectors and at all levels”.

Konventionen är skriven av en expertgrupp, personer som företräder kulturarvssektorn, vilka själva ser och önskar se att kulturarvet manifesteras överallt. Därav den breda definitionen av kulturarv som ”allt det vi gör i relation till varandra och den plats vi befinner oss på”.¹⁶² På samma sätt väcker den en förväntan om att länder som ratificerar konventionen ska skriva in kulturarvspolitiken som en del av många andra politikområden, vilket kan bli svårt att genomföra i praktiken. Möjligen kan en läsning bli något mer förlåtande om man väljer att se konventionstexten, snarare som en idégivare som exemplifierar olika sätt att arbeta med kulturarv, än som en sektorsövergripande vision. Inte desto mindre är denna vision problematisk då den förmedlar en något okritisk övertro till den roll kulturarvets förväntas spela inom en rad samhällsområden och processer.

Värden som rättigheter, demokrati och delaktighet är tydliga i Farokonventionen. Liksom i den Europeiska landskapskonventionen lyfts kulturarv och kulturlandskap fram som faktorer i arbetet med att främja demokrati, mänskliga rättigheter och rättsstatsutveckling. Men båda dessa konventioner betonar också att kulturmiljön är en resurs som bör brukas. Rätt använda antas därför kulturarvet och kulturmiljön vara till hjälp för att utveckla samhället i

¹⁶² Se närmare artikel 2 a för definition av kulturarvsbegreppet, Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, Faro, 27.X.2005.

önskad riktning. Detta fokus präglar i hög grad även den senaste informationskampanjen som inletts för att göra Farokonventionen mera känd.

Under 2013 har Europarådets direktorat för demokratisk samhällsstyrning (DGII) lanserat *Action for a changing society* med syftet att höja implementeringstakten för Farokonventionen. En utgångspunkt är att många samhällen i Europa under senare år genomgått politiska ombildningar och drabbats av ekonomiska nedgångar som lett till förändringar, vilka i förlängningen antas skapa ökad oro. Europarådet menar att de här förändringarna kan hanteras genom att pröva nya sociala utvecklingsmodeller där inte minst kulturarvet, genom Farokonventionen, lyfts fram som den faktor som förväntas sätta igång en dialog för förståelse, respekt och ökad social sammanhållning.¹⁶³ I samband med kampanjen *Action for a changing society* har Europarådet pekat ut tre teman i konventionen som särskilt betydelsefulla. Dessa teman är att hantera mångfald för att uppnå sammanhållna samhällen, att förbättra levnadsmiljö och livskvalitet för samhällsmedborgarna, samt att utveckla demokratiskt deltagande.

Dessa prioriteringar befinner sig nära Europarådets pågående politiska agenda med målet att arbeta för ett fredligt och demokratiskt samhällsbyggande och för förbättrad livskvalitet i Europa. Inom ovannämnda tre teman har dessutom ett antal prioriterade mål med utgångspunkt i konventionens olika artiklar lyfts fram. Bland dessa kan nämnas människors delaktighet i kulturarvsarbetet, försoning och dialog, stadsplanering och arkitektur som beaktar mångfald samt gemensamma insatser och delat ansvar mellan offentliga aktörer och civilsamhället i kulturarvsstrategier.¹⁶⁴ Dessa prioriteringsområden och utpekade insatsområden innebär dock en tydligare politisk styrning. Häri ligger en risk för att handlingsutrymmet vid uttolkandet av konventionen kan komma att snävas in.

¹⁶³ *Action for a Changing Society, Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*, Council of Europe, Directorate of Democratic Governance, DG II. (2013) (internetkälla).

¹⁶⁴ Hantera mångfald för att uppnå sammanhållna samhällen:

- Fastställa allmänhetens intresse för kulturarvet för att kunna stimulera att investeringar görs för att bevara och lyfta fram sociala och ekonomiska värden hos olika kulturarv. (artiklar 5a, 5 b och 10a)
- Arbeta med försoning för att inom ett samhälle få motstående intressen att mötas och att lyfta fram dialogen som en av de starkaste krafterna inom hållbar utveckling. (5 f, 7a, 7 b, och 7c)

Förbättra levnadsmiljö och livskvalitet

- Uppmuntra stadsplanering och arkitektur som är berikade av kulturell mångfald ”of the territories and their traditions” (5 e och 8 d)
- Sammanföra mål baserade på ekonomisk effektivitet, social sammanhållning och ekologisk balans i kulturarvsstrategier som möjliggör gemensamma insatser mellan offentliga aktörer, investerare och civilsamhället. (5g, 8 a, 8 b, 9a, 10 b, 10 c, 11a, 11b, och 11c.)

Utveckla demokratiskt deltagande

- Att implementera ”delat ansvar” där medborgare och civilsamhället involveras i offentlig verksamhet för att identifiera värderingar, prioriteringar och initiera kulturarvsprojekt. (5c, 5d, 11d, 11e, 12a och 12 c)
- Uppmuntra en känsla av ansvar hos sociala intressenter så att de känner sig delaktiga i en ”community” som är berikad av mångfald.(8c, 9 b och 9d.)

7:2 "The common heritage of Europe"

Europarådet har sedan 1950-talet fört fram idén om "a common European heritage" (direktcitat anm.) som ett uttryck för hur olika kulturyttringar i Europa genom århundraden har berikat varandra.¹⁶⁵ Denna tanke, att det finns ett slags gemensamt europeiskt arv/kulturarv, återfinns även i Farokonventionen - fast med formuleringen "the common heritage of Europe".¹⁶⁶ Även i den Europeiska Landskapskonventionen (ELC), som ratificerades 2011, används begreppet landskap på ett instrumentellt vis för att skapa en känsla av europeisk tillhörighet.

Det framgår därmed tydligt att en viktig agenda för Europarådsarbetet är att, genom olika inriktningsdokument och konventioner, försöka framkalla en gemensam känsla av europeisk tillhörighet.¹⁶⁷ Denna vilja av att försöka åstadkomma ett starkare europeiskt "vi" kan förklaras av en allmän utveckling mot en ökad globalisering och ett sätt att försvara de värden som anses vara uttryck för en europeisk identitet.¹⁶⁸ I sökandet efter ett slags europeisk identitet har skyddet av det som anses vara ett gemensamt europeiskt kulturarv ägnats allt större intensitet de senaste åren. Detta för att, likt de nationella identiteterna, försöka skapa känslan av historisk kontinuitet och kulturella band.¹⁶⁹

Arbetet med att försöka skapa en gemensam europeisk identitet byggd på västerländsk kultursyn är emellertid knappast någon ny idé. Historiskt har flera olika exempel på en gemensam europeisk värdegrund förts fram. Vissa har hävdad antiken och dess påverkan på den europeiska kontinenten som en gemensam värdegrund.¹⁷⁰ Andra har hävdad språkliga eller religiösa band samt territoriella/geopolitiska gränser som grund för en europeisk identitet.¹⁷¹ Åter andra har tvärtom pekat på att en tolerans för skillnader, och ett slags korsbefruktning av såväl politiska, språkliga som kulturella yttringar, utgör en viktig aspekt vad gäller den europeiska identiteten. Såväl Friedrich Hegel som Max Weber såg

¹⁶⁵ *The Role of Culture and Cultural Heritage in Conflict Prevention, Resolution and Reconciliation: The Council of Europe Approach*,. Document prepared by the Secretariat of the Directorate of Culture and Natural Heritage-Directorate general of Education, Culture and Heritage, Youth and Sport. 2010-12-06, sid. 2. samt reviderat 2011-01-18, sid. 2.

¹⁶⁶ Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, artikel 3.

¹⁶⁷ Wolferstan S. & Fairclough, G., "Common European Heritage: reinventing identity through landscape and heritage?", *Heritage Reinvents Europe, EAC Occasional Paper 7*, 2013, sid. 44.

¹⁶⁸ Smith, A.D. "National identity and the idea of European unity", *International Affairs*, Royal Institute of International Affairs 1944-2005, sid. 64. Tengström, E., *På spaning efter en europeisk identitet. Det antika Rom. Den europeiska unionens historiska fundament*, 2004, sid. 16. Jönsson, C. et al., *Europa, quo vadis? Integration och splittring i tid och rum*, 2007, sid. 175 ff.

¹⁶⁹ Hettne, B., *Från Pax Romana till Pax Americana. Europa och världsordningen*, 2005, sid. 23. För ingående diskussion rörande identitetsbegreppet kopplat till det politiska fältet se Goldmann K., *Identitet & politik: nationellt, övernationellt, semi-nationellt*, 2008, sid. 11-23, 172-190.

¹⁷⁰ Tengström, 2004, sid. 20-22, 71-97, 129-131, 193-216.

¹⁷¹ Högnäs, S., "Ett indoeuropeiskt Europa? Språk, nationaliteter och gränser", *Europas gränser. Essäer om europeisk identitet*, 2007, sid. 15-22, sid. 62 f. Hansson, J., "Den historiska världsdelen. Hegel, europeéerna och världshistorien", *Europas gränser. Essäer om europeisk identitet*, 2007, sid. 87, 94 ff. Smith, 1944-2005, sid. 68 f.

exempelvis Europa som en enhetlig kraft för moderniteten, med rötter i en protestantisk och kapitalistisk tankevärld. Även mer samtida tänkare som Jürgen Habermas och Jacques Derrida har fört fram idéer hur europeiska erfarenheter, som exempelvis de båda världskrigen, har format en föreställning om hur de europeiska staternas öden är tätt sammanflätade.¹⁷²

Även om Europarådet arbetar efter en delvis annorlunda agenda än den Europeiska Unionen finns det likväl anledning att påminna om att även EU idag betonar kulturen som ett slags enande kraft i en tid då det politiska och ekonomiska samarbetet kraftigt ifrågasätts. En tydlig utmaning för den europeiska unionen, i syfte att stärka en gemensam värdegrund, har varit att skapa förutsättningar för en fortsatt diversifierad utveckling för de europeiska länderna.¹⁷³ Genom parollen "unity in diversity" vill man betona att mångfalden i Europa kan fungera som ett slags identitetsskapande gemenskap. Nämda slogan kan tolkas som ett uttryck för respekten för en diversifierad mångfald, men kan även tolkas som ett synsätt att samtliga enskilda kulturarv i Europa likväl bildar en mosaik av en enda singular europeisk kultur.¹⁷⁴

Hur skiljer sig emellertid Europarådets strategi från EU:s vad gäller tanken om en särskild europeisk identitet? Några forskare har analyserat hur Europarådets strategi i arbetet för "a common European heritage" ska tolkas. Sociologen Monica Sassatelli har exempelvis undersökt hur Europarådets "identitetstrategi" kommit till uttryck i Farokonventionens "systemkonvention" den Europeiska Landskapskonventionen (ELC). I sin studie har hon visat att man inför skapandet av ELC övergav en inledande tanke om att utgå från att "lista" särskilt värdefulla landskap. Istället valde konventionens skapare att hitta ett nytt, mer inkluderande, synsätt på landskap som istället utgår från invånarnas tolkningar och intryck.

En annan utgångspunkt var dessutom att alla typer av landskap skulle anses vara lika värdefulla för att inte verka exkluderande. Sassatelli menar därför att den aktuella diskursen om en europeisk identitet, enligt ELC, har ett icke monumentalt och ett icke-essentialistiskt anslag. Enligt Sassatelli har detta gjorts högst medvetet för att kringgå problemet att landskap, liksom kulturarv, kan ha uppstått i en nationell kontext.¹⁷⁵ Tanken om en europeisk kulturell identitet ska, utifrån ELC:s synsätt, snarare förstås som många olika

¹⁷² Hansson, 2007, sid. 137 f., 153 f. Såväl Leibnitz som Kant diskuterade en europeisk identitet, liksom Hegel och Herder. Hansson, 2007, sid. 94 ff, samt 111. Tengström, 2004, sid. 16.

¹⁷³ Smith, 1944-2005, sid. 74.

¹⁷⁴ Grundberg, J., *Historiebruk, Globalisering och Kulturarvsförvaltning. Utveckling eller konflikt?*, 2004, sid. 47 ff.

¹⁷⁵ Sassatelli, M., *Becoming Europeans. Cultural Identity and Cultural Policies*, 2009, sid. 164-166.

identiteter - som just mångfald. Begreppet europeisk identitet ska här alltså inte förstås som en specifik identitet utan den ska, i sig, förstås som mångsidig.¹⁷⁶

Samma ansats, det vill säga att försöka kringgå kultur- och identitetsbegrepp, utmärker även Farokonventionen (se kapitel 9). Idén om "*the common heritage of Europe*" beskrivs som en gemensam resurs, men också som en gemensam erfarenhet av både framsteg och konflikt. Forskarna Sarah Wolferstan och Graham Fairclough har undersökt vad Europarådet egentligen vill uttrycka med idén om "ett gemensamt europeiskt arv" i Farokonventionen. De försöker förtydliga att syftet med detta begrepp är att kunna få till stånd en modell, inom Europarådets hägn, som kan hantera konflikter inom Europa - i synnerhet konflikter som är kopplade till etnicitet och nationalism. Syftet är att förmedla "a common heritage of ideas, whether political or social which can meet at the crossroads of several affiliations. These concepts should not be extended back in time and influence our interpretations, but rather that they influence our approach to interpretation".¹⁷⁷ Detta betyder att konventionen syftar till att få till stånd ett annat "tänk" kring kulturarvets funktion. Istället för att falla tillbaka i diverse traditionella tankebanor kring kulturarvet, i relation till europeisk identitet, syftar Farokonventionen snarare till att utmana invanda förhållningssätt.

Det är mot denna bakgrund som Farokonventionens breda ansats ska förstås. Den försöker således erbjuda en ny sammansatt modell för att hantera uttolkningen av kulturarvet i ett Europarådssammanhang. För att denna, konventionens modell, emellertid ska fungera måste nedanstående delar samverka för att tillsammans utgöra ett slags grundackord:

Cross-border heritage (det breda kulturarvsbegreppet, se kapitel 3)
Rätten att få var med och uttolka kulturarvet (se kapitel 5 och 6)
Delat ansvar för ett kulturarv (se kapitel 4 och 6)
Hantera ett svårt förflutet med motsättningar (se kapitel 3)

Denna sammansatta modell är ett uttryck för ett slags inre logik som återspeglar konventionens mycket komplexa och teoretiska ambitionsnivå. En stor utmaning är emellertid hur denna modell ska tillämpas i verkligheten. Wolferstan och Fairclough framhåller båda att Farokonventionens roll är att utgöra ett "kulturarvsparadigm" där det varken finns nationella eller andra typer av "kanons" kring kulturarvet. Värderingarna av vad som utgör ett kulturarv ska istället skapas i en bred offentlighet så att en mångfald av röster får komma till uttryck. Om man försöker tolka dessa forskare ska alltså även Farokonventionens uttryck "*the common heritage of Europe*" förstås som ett slags mångfald av olika idéer. Det ska därmed *inte* förstås som ett uttryck för en europeisk identitet utan ska snarare tolkas som en geografisk ram inom vilket kulturarvet förväntas bidra till en ökad

¹⁷⁶ Ibid, sid. 198 f.

¹⁷⁷ Wolferstan & Fairclough, 2013, sid. 46.

social sammanhållning. Likväl förblir det något oklart, rent av dunkelt, vad detta gemensamma europeiska "arv" egentligen består av och exakt vilka "idéer" som egentligen åsyftas.

Även om både Wolferstan och Fairclough betonar kulturarvets konstruktiva och försonande egenskaper så återstår ändå alltså frågor kring valet av begreppet "*the common heritage of Europe*". Vid en översiktlig läsning kan nämligen begreppet signalera ett uttryck för Europa som en historisk världsdelen och därmed ge uttryck för ett slags eurocentrism. Detta gäller i synnerhet för det som i *Explanatory Report* betecknas som ett delat "intellektuellt arv" med vilket ska förstås de sociala värden som är "rooted in history which form the "European ideal" in terms of how society should operate".¹⁷⁸ Detta citat torde kunna tolkas som ett "arv" av historiskt förankrade värderingar och samhällsnormer specifika för en europeisk kontext, vilket felaktigt kan leda till ett "vi-och-dom-tänkande".

Det är först vid en närläsning av konventionen, och till den hörande tolkningar, som den egentliga och så mycket vidare förståelsen för hur detta begrepp ska tolkas infinner sig. Detta är problematiskt. En tydligare definition av "*the common heritage of Europe*" hade nämligen inte endast kunnat belysa *varför* det anses viktigt med ett gemensamt europeiskt arv utan torde även ha bidragit till en minskad risk för eventuell feltolkning. Vidare bör det påpekas att konventionens ensidiga betoning på kulturarvet som resurs vid preventiv konfliktlösning, inom och mellan stater i Europarådet, upplevs som otillräcklig och daterad. Detta beror på att konventionen inte fullt ut lyckas fånga upp hela den problembild som idag präglar Europas politiska och sociala situation. Utifrån dagens politiska och ekonomiska läge i Europa borde därför försöken, på både Europaråds- och EU-nivå, att frammana en känsla av europeisk tillhörighet inbjuda till en både bredare och djupare diskussion.

7:3 Hur tillgodoses hållbar utveckling ur ett kulturarvsperspektiv i Sverige?

Farokonventionen säger sig introducera ett kulturarvsbegrepp som är det bredaste som förekommit i någon internationell rättsakt hittills "It includes all aspects of the environment resulting from the interaction between people and places through time".¹⁷⁹ Likväl så rimmar detta ganska väl med svensk kulturarvspolitik sedan knappt 20 år tillbaka, enligt vilket kulturarvet inte är statiskt, utan något som ständigt förändras och omformuleras.¹⁸⁰

¹⁷⁸ *Explanatory Report*, 2005, artikel 3 – "The common heritage of Europe".

¹⁷⁹ Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, artikel 2. Se även *Explanatory Report*, 2005, artikel 2: "The definition of "cultural heritage" is the broadest proposed by any international instrument to date".

¹⁸⁰ Se som exempel propositionen om kulturpolitik från 1996: "... I begreppet [kultur] 'arv' ligger att det är något som redan finns och som vi som lever i dag fått av tidigare generationer. Men kulturarvet har inte några bestämda

I den senaste kulturpolitiska propositionen *Tid för kultur* från 2009 lyfts kulturarvet fram som en av regeringens kulturpolitiska prioriteringar. Även här definieras kulturarvet som något som både överlämnats från tidigare generationer och som något som formas i dagens samhälle. Synen på vad som är kulturarv förändras därför ständigt och behöver omtolkas, utvecklas och användas på nya sätt.¹⁸¹ Kulturarvet antas skapa perspektiv på samhället, berika människors liv och bör ses som en kraft i samhället som kan bidra till utveckling och förnyelse.¹⁸² I propositionen betonas också vikten av att myndigheterna inom kulturmiljöområdet tilldelas en samverkande roll för att samordna arbetet för en hållbar samhällsutveckling och för att lyfta fram kulturarvets och kulturmiljöns betydelse för att skapa goda livsmiljöer.¹⁸³ Att kulturarvet utgör en resurs framhålls dock med något större betoning 2009 i jämförelse med den förra kulturpolitiska propositionen 1996/97. Nu framgår det med tydlighet att kulturarvet också ska användas för att främja andra politikområden som sysselsättning och tillväxt.

Vidare har de nya nationella målen för kulturmiljöarbetet, som riksdagen beslutat om under 2013, fått en tydligare koppling till arbetet för en hållbar utveckling. Här betonas kulturarvets roll för sammanhållningen i samhället genom att mångfald och inkludering särskilt lyfts fram i separata mål. Kulturmiljön ses både som en mångsidig resurs och som en viktig källa till kunskap om samhället. Målen visar därmed på en ökad förståelse för det omgivande samhället liksom att kvaliteten i människors livsmiljöer ska ses som viktiga utgångspunkter för det offentliga kulturmiljöarbetet.¹⁸⁴ Både då det gäller synen på vad kulturarvet är och hur det kan användas instrumentellt så märks alltså en överensstämmelse mellan de kulturpolitiska målen i Sverige och innehållet i Farokonventionen. I konventionen samspelar hållbarhetsbegreppet med det vidgade kulturarvsbegrepp för att kunna operationalisera kulturarvets nyttjande som en resurs.

De kulturpolitiska målen och målen för kulturmiljöarbetet är vägledande för arbetet vid Riksantikvarieämbetet (RAÄ). Som ansvarsmyndighet har RAÄ flera utpekade uppgifter som har beröringspunkter med den sociala dimensionen av hållbarhet.¹⁸⁵ Under åren 2001 – 2005 initierade Riksantikvarieämbetet flera forskningsprojekt och myndigheten har därtill utfört olika regeringsuppdrag för att få kunskap om vilka samhällsliga effekter ett mer aktivt

tidsgränser och redan i vår livstid deltar vi i skapandet av både vårt eget och morgondagens kulturarv. Prop. 1996/97:3, sid. 127.

¹⁸¹ Prop. 2009/10:3, sid. 25 och 30.

¹⁸² Prop. 2009/10:3, sid. 30 f.

¹⁸³ Prop. 2009/10:3, sid. 74-76.

¹⁸⁴ Prop. 2012/13:96 *Kulturmiljöns mångfald*, sid. 35 f. Det statsliga kulturmiljöarbetet ska främja:

- ett hållbart samhälle med en mångfald av kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas,
- människors delaktighet i kulturmiljöarbetet och möjlighet att förstå och ta ansvar för kulturmiljön,
- ett inkluderande samhälle med kulturmiljön som gemensam källa till kunskap, bildning och upplevelser,
- en helhetssyn på förvaltningen av landskapet som innebär att kulturmiljön tas till vara i samhällsutvecklingen.

¹⁸⁵ Förordning (2007:1184) med instruktion för Riksantikvarieämbetet 2 §. Se även Riksantikvarieämbetet ID 2014-2016, sid. 8-9.

kulturarvsbruk kan leda till samt att vidareutveckla kulturarvsarbetet så att detta kan bidra till en långsiktigt hållbar utveckling.¹⁸⁶ Bland dessa kan nämnas det nationella utvecklingsprojektet *Agenda kulturarv*, som pågick under åren 2001–2004, bidrog på flera sätt till en landsomfattande diskussion om inriktning och arbetssätt inom kulturmiljöområdet.

Projektet bedrevs i samarbete med länsstyrelserna, länsmuseumerna och i samverkan med Statens kulturråd och dåvarande kommunförbundet. Ledmotivet för arbetet var att sätta människan i centrum och att fokusera på kulturmiljöarbetets möjligheter att berika människors livsmiljö och livskvalitet. En av projektets utgångspunkter var att kulturmiljöarbetet skulle präglas av mångfald och heterogenitet. I den gemensamma programförklaringen "Människan i centrum" lyftes även arbetet för en hållbar samhällsutveckling fram som en betydande utgångspunkt. Projektet avsatte, under 2000-talets första decennium, en mängd nya projekt runt om i landet vilka tydligt syftade till ökad dialog och medborgerlig samverkan i frågor rörande kulturarv.

Att sociala och kulturella hållbarhetsaspekter behöver lyftas fram var också ett utgångsläge för samarbetsprojektet *Hållbar stadsutveckling* som inleddes 2009.¹⁸⁷ Syftet med detta uppdrag var att öka samverkan inom flera politikområden med ansvar för stadsplanering, boendefrågor, arkitektur och kulturmiljö genom att särskilt lyfta fram sociala och kulturella aspekter och arkitekturens roll i stadsutvecklingssammanhang.¹⁸⁸

Ett avslutande, och mer dagsaktuellt exempel, på hur kulturarvet kan främja hållbar utveckling inom samhällsplaneringen är det tvååriga projektet *Kulturmiljövårdens riksintressen*, vilket är ett projekt som Riksantikvarieämbetet driver sedan 2012. Projektets övergripande syfte är att förbättra förutsättningarna för en utveckling av landskapets kulturmiljövården i enlighet med miljö- och kulturpolitiken, liksom den Europeiska landskapskonventionen. Riksintressesystemet ses i det här sammanhanget som ett verktyg inom kulturmiljövården för att kunna lyfta fram betydelsen av platsens kulturhistoria som en utgångspunkt i planeringen av framtida förändringar.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Se forskningsprojektet *Kulturarvet som resurs för regional utveckling* och *Kulturarvets betydelse för en god livsmiljö* som genomfördes 2002- 2003, *Plats, drivkraft, samhällsprocess – vad gör kulturarvet till en resurs för hållbar regional utveckling?* Redovisning från seminariedagar i Uppsala 22–23 oktober 2003, Rapport från Riksantikvarieämbetet 2003:7. Se som exempel *Forskningsprojekt finansierade med FoU-anslaget vid Riksantikvarieämbetet. Programperiod 2006-2010/2011. Kulturarv ger livskraft. Hållbar utveckling ur humanistiskt och historiskt perspektiv*. Fördjupad omvärldsanalys för kulturmiljöområdet, 2005.

¹⁸⁷ Boverket, Riksantikvarieämbetet, Formas och Arkitekturmuseet fick den 10 september 2009 i uppdrag av regeringen att samverka för att främja en hållbar stadsutveckling (Ku2009/1620/KV).

¹⁸⁸ *Slutrapport av regeringsuppdraget till miljö- och kulturmyndigheter om samverkan för att främja en hållbar stadsutveckling* (Ku2009/1620/KV), 2011.

¹⁸⁹ *Kulturmiljövårdens riksintressen - i allas intresse*, Riksantikvarieämbetet, 2012.

7:4 Konsekvensanalys

Den här fördjupande analysen har fokuserat på hur Farokonventionen lyfter fram kulturarvet som en tillgång för en socialt hållbar utveckling. Att främja kulturarvets samhälleliga värde är konventionens grundläggande syfte och på ett mer övergripande plan förväntas konventionen kunna generera en socialt hållbar utveckling. Den socialt hållbara utvecklingen är alltså Farokonventionens sammanhållande "kappa". En utgångspunkt i detta synsätt är att kulturarvet anses betydelsefullt för att ge människor ett sammanhang och att det är angeläget att bjuda in fler till samtalet kring vad som är kulturarv och vilka värden kulturarvet förmedlar till oss. Men konventionen har också utvecklat ett synsätt där kulturarvet ska användas som en resurs, inte bara för individens utveckling och förbättrade levnadsmiljö, utan även på flera andra samhällsområden. Konventionen pekar ut flera politikområden där kulturarvet förväntas få större genomslag genom att tillämpa samhällsstyrning i varierande grad. Kulturarvet förs också fram som en resurs för konfliktprevention och som en tillgång för att förmedla en känsla av europeisk tillhörighet.

Konventionens akilleshäla är kanske den höga ambitionsnivån den ger uttryck för när det gäller den genomgripande roll kulturarvet förväntas spela på alla ovanstående områden. Intrycket är att konventionen vill inkludera nära på *allt*. Om denna "lista" över tilltänkta samhällsområden verkligen skulle implementeras på alla punkter, utifrån samma höga ambitionsnivå, torde ett flertal konsekvenser bli synliga. Dessa konsekvenser skulle sannolikt bland annat vara en rad författningsändringar, inom flera olika politikområden aktualiseras. Detta skulle i sin tur kräva förändrade instruktioner till, och en förändrad styrning av, svensk kulturmiljöförvaltning. En förändrad målinriktning som kan bli både kostsam och resurskrävande. Dessutom kan en konsekvens även bli att den svenska offentliga kulturmiljöförvaltningen än mer behöver öka sitt tvärsektorieella samarbete. Man kan därför, ur ett samhälls- och förvaltningsstyrningsperspektiv, hävda att Farokonventionens upplägg och visioner är alltför ambitiösa, att den helt enkelt griper över för mycket. I konventionens skrivning finns en förhoppning om att samtalet om, och bruket av kulturarvet, ska lösa en mängd samhällsproblem, en förhoppning som nog får betraktas som något naiv.

På samma sätt finns det i Europarådets senaste kampanj *Action for a changing society* också en tendens att lyfta fram Farokonventionen som ett medel för att bemöta utmaningar i samhället, vilka ligger utanför den traditionella kulturarvssektorn, inte minst social utsatthet och ekonomisk kris. Detta torde innebära att förväntningarna på konventionen kan komma att trappas upp och med detta även tilltron på kulturarvets roll som resurs. Även här finns det en risk till övertro på kulturarvets förmåga att funktionellt tjäna samhället. En annan risk är att denna Europarådets kampanj kan tolkas som en insnävning och precisering av

konventionens syfte och mål. En konsekvens av en sådan insnävning torde bli att de länder som ratificerat konventionen drivs mot en smalare och mer styrd riktning. Detta trots den bredd och handlingsfrihet som faktiskt utmärker denna ramkonvention i övrigt. Nämda kampanj medför att konventionen än mer politiseras och blir därmed ett verktyg för att ytterligare förverkliga och stärka Europarådets politiska syften: nämligen att främja demokrati, rättsstatsutveckling och en socialt hållbar utveckling i Europa.

Något som också bidrar till att konventionen tenderar att bli ett uttryck för en europeisk politisk vilja är konventionens begrepp *"the common heritage of Europe"*. Begreppet ska enligt konventionsföreträdare tolkas som ett försök att skapa en ökad social sammanhållning och europeisk samhörighet. Inriktningen tenderar dock att något ensidigt fokusera på förebyggandet av interna och mellanstatliga konflikter i Europa. Denna betoning kan, i negativ bemärkelse, upplevas som otillräcklig och daterad. Detta beror på att konventionen inte fullt ut lyckas fånga upp hela den problembild som idag präglar Europas politiska och sociala situation. Konsekvensen blir därmed att Farokonventionen inte fullt ut kan fungera som ett preventivt redskap för de potentiella kulturarvskonflikter som kan uppstå i kölvattnet av globaliseringens effekter.

Å andra sidan kan, i mer positiv bemärkelse, Europarådets senaste kampanj *Action for a changing society* även peka på betydelsen av att våga pröva nya tankemönster och samverkansmetoder med syftet att öka den sociala sammanhållningen. Denna kampanj ger uttryck för en vilja att gå utanför tidigare beprövade metoder för hur man bedriver kulturmiljöförvaltning. Ett exempel är de lokala medborgarinitiativ, som med stöd i Farokonventionen, utvecklats sedan 2009 i Marseillesregionen i Frankrike och som presenterades i samband med lanseringen av "Action plan" under Marseilles Forum i september 2013.¹⁹⁰ Dessa medborgarinitiativ ville visa hur ett lokalt engagemang för kultur kunde öka den sociala sammahållningen i staden.

Det finns inom svensk kulturmiljöförvaltning en utbredd medvetenhet om betydelsen av att beakta kulturarvs- och kulturmiljöaspekter i olika samhällsprocesser. Kulturarvet har i ökande grad framhållits som en tillgång för bland annat social hållbarhet och ekonomisk tillväxt i myndigheternas arbete under den senaste 10-årsperioden. Det finns därmed en självklar resonansbotten för många av de tankar som formuleras i Farokonventionen. Likväl torde en konsekvens vid ratificering bli att frågor rörande social hållbarhet borde få en ännu större genomslagskraft inom svensk offentlig kulturmiljöförvaltning. Detta skulle bland annat

¹⁹⁰ Se exempel på lokala initiativ i *Marseilles Forum. On the Social Value of Heritage and the Value of Heritage for Society. Local Initiatives in the Marseille Experience*, Council of Europe, 2013.

innebära ett behov av att tydligare utreda kulturarvets funktion och mening utifrån svensk kontext.

Det vore nämligen högst troskyldigt att hävda att Sverige saknar exempel på kulturellt färgade motsättningar, eller att påstå att Sveriges kulturarv inte politiserats eller bär på frön till framtida motsättningar. Konventionens grundbudskap är brännande aktuellt för de länder och områden i Europa som nyligen, eller i dagsläget, plågas av religiösa och kulturella motsättningar och där kulturarv är, eller kan bli, till vapen som stärker etniska, kulturella och religiösa motsättningar. Från svensk horisont finns det emellertid ett behov av att göra en mer generös och kanske kreativ översättning av dessa delar i konventionen. Här handlar det snarare om att förebygga de tolkningar och de användningar av kulturarvet som görs i syfte att skapa just den distans och exkludering som Farokonventionen vill motverka.

I positiv bemärkelse öppnar därmed konventionen för att fler perspektiv lyfts fram i diskussionen om *varför* vi bevarar ett specifikt kulturarv och för *vem*, då den utgår från ett brett kulturarvsbegrepp. Vikten av samtal och deltagande har sedan länge accentuerats i svensk kultur- och kulturarvspolitik, men har kanske inte hittills fått det genomslag som samhället önskat. Farokonventionen kan, därför, utifrån ett svenskt sammanhang, bli ett redskap för att utveckla kulturmiljöförvaltningen i riktning mot ökat tvärsektorielt arbete. Läst så här blir Farokonventionen ett dokument för att inspirera till olika aktiviteter snarare än ett dokument med en mängd åtaganden att administrera.

8 Humanistiskt värde och ekonomisk tillväxtfaktor – konventionens vision om en ekonomiskt hållbar utveckling

8:1 Kulturarvet som ekonomisk resurs - fördjupad analys

En väl etablerad tanke är att kulturen anses stärka värden som bland annat bildning, värdegemenskap och demokrati. Det faktum att kulturen och kulturarvet ofta tillskrivs kvalitativa värden har bidragit till att kulturområdet, utifrån ett samhällspolitiskt perspektiv, tidigare legat lite vid sidan om övriga politikområden. Under de senaste decennierna har emellertid ett skifte inträtt, såväl i Sverige som i övriga Europa. I takt med att kulturområdet alltmer har politiserats har kulturpolitiken kommit att betraktas som ett instrument för bland annat tillväxt och framsteg.¹⁹¹ Kulturens roll, har därmed skiftat innehåll från att tidigare primärt präglats av idéer om kulturens betydelse för huvudsakligen humanistiska värden till att idag även kunna utgöra ett redskap för bland annat närings- och regionalpolitiken.¹⁹² Därmed har kraven ökat på att kunna mäta kulturens och kulturarvets värden i siffror. Genom att värdera kulturen och kulturarvet i ekonomiska termer anses det nämligen finnas möjligheter att försöka fastställa vad kulturen och kulturarvet monetärt kan generera till samhällsutvecklingen.¹⁹³

Farokonventionens starka betoning på kulturarvets samhälleliga värde och dess tonvikt på de olika dimensionerna av hållbar utveckling är ett uttryck för det samhällspolitiska paradigmskifte som skett på det europeiska kulturområdet de senaste decennierna. Farokonventionen legitimerar därmed ett ekonomiserande synsätt och betraktar kulturarvet som ett ekonomiskt kapital, vilket kan omvandlas till insatser som syftar till en långsiktig ekonomiskt hållbar utveckling. De ekonomiska värden som kulturarvet idag tillskrivs lyfts vidare särskilt fram, vid sidan av globaliseringens effekter, de ökade migrationsströmmarna i Europa samt den pågående digitaliseringen av samhället, som de direkta impulserna till Farokonventionens tillkomst.¹⁹⁴

¹⁹¹ Jacobsson, B., *Kampen om kulturen. Entreprenörskap, översättning och makt*, Södertörns högskola, 2012. För en fördjupad diskussion om kulturens ekonomisering se även Throsby, D., *Economics and Culture*, 2001, Throsby, D., "Determining the value of cultural goods: How much (or How little) does contingent valuation tell us?", *Journal of Cultural Economics*, nr. 27, 2003, sid. 275-285. Se även Tomson, K., "Att skapa en upplevelseindustri", *Nordisk kulturpolitisk tidskrift 2011*, nr. 01-02 samt Beckman, S., "Kultur som tillväxtresurs och bildning. Brytningar i kulturpolitiken", *Astrid Lindgrens världar i Vimmerby. En studie om kulturarv och samhällsutveckling*, red. Jonsson, L., 2010, sid. 97.

¹⁹² För ingående förståelse för humanioras position idag se Sörlin, S. & Ekström, A., *Alltings mått. Humanistisk kunskap i framtidens samhälle*, 2012, sid. 47 ff. Se även Nordin, S., *Humaniora i Sverige. Framväxt, guldålder och kris*, 2008.

¹⁹³ För ingående diskussion om kulturens ekonomiska värden se bl a Throsby, 2003, sid. 275-285. Graham, B., et al., *A Geography of Heritage: Power, Culture and Economy*, (2:a uppl), 2004, sid. 129 ff., 257 f. Throsby, D., *The Economics of Cultural Policy*, 2010, sid. 107 ff.

¹⁹⁴ Théron, 2010 (internetkälla).

Genom sitt breda anslag förespråkar konventionen därför ett aktivt bruk av kulturarvet på flera plan.¹⁹⁵ Samtidigt ger konventionen uttryck för att kulturarvets integritet ska vidmakthållas – "ensure that these policies respect the integrity of the cultural heritage without compromising its inherent values".¹⁹⁶ Detta, att kulturarvet både ska brukas och bevaras, skulle kunna tolkas som en motsägelse men är faktiskt signifikativt för hela konventionen som i flera frågor balanserar mellan ett "både/och-tänkande". Att betrakta kulturarvet som ett ekonomiskt kapital utgör i detta fall inget undantag utan visar tydligt hur konventionen bottnar i en traditionell syn på kulturarv, men också hur den syftar framåt och genom kreativa idéer önskar förnya sektorn genom diverse reformer vilka i sin tur står i samklang med den samtida samhällsutvecklingen.

Även om konventionen alltså är tydlig med att kulturarvets värden ska respekteras i samhällsliga förändringsprocesser signalerar den ett klart avsteg från den ideologi som kan sägas präglade traditionellt kulturmiljöarbete. Från att tidigare ha skyddats och bevarats, i syfte att säkra humanistiska och vetenskapliga värden, förespråkar Farokonventionen att kulturarvet även kan brukas och förändras i en samtida ekonomisk verklighet.¹⁹⁷

Farokonventionens tydliga fokus på den sociala respektive den ekonomiska dimensionen av hållbarhet bottnar, vid sidan av de visionära idéerna, också i ett slags praktisk bakgrund, vilket framgår av kapitel 4. Kostnaderna för en traditionell kulturarvsförvaltning, och dess höga krav på kulturarvets okränkbarhet, har ifrågasatts från politiskt håll. Det har därför, från det politiska etablissemanget, funnits en efterfrågan efter en ny konvention vilken möjliggör ett mer aktivt brukande av kulturarvet – ett brukande som visar att kulturarvet kan utgöra en ekonomisk tillgång som de facto genererar inkomster.¹⁹⁸ Farokonventionen kan ur detta perspektiv tolkas som ett slags svar på politikernas krav. Enligt konventionsförespråkarna torde nämligen kulturarvets ekonomiska värden i förlängningen kunna bidra till en större förståelse för de humanistiska och historiska perspektiv som kulturarvet är bärare av.¹⁹⁹ I detta resonemang ligger därmed ett slags underförstådd förståelse för att det ekonomiska värdet av kultur oftast fungerar mest effektivt då det gäller att övertyga beslutsfattare.²⁰⁰

¹⁹⁵ Se kapitel 3-4. Se särskilt även Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x 2005, artikel 8a.

¹⁹⁶ Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x 2005, artikel 10 c.

¹⁹⁷ En verklighet som skulle kunna beskrivas som ett ekonomismens tidevarv. Se Lundquist, L., *Medborgardemokratien och eliterna*, sid. 56. Rombach, B., *Den framgångsrika ekonomiskan*, 2005, sid. 20 ff. Köping et al. "Kulturens ekonomisering", *Kultursverige: problemanalys och statistik, Norrköping Swecult 2008*, nr. 2000-2203 sid. 85-89.

¹⁹⁸ Rypkema, 2009, sid. 121.

¹⁹⁹ Ibid, sid. 123. Rypkema betonar "cultural value, educational value, environmental value, social value, aesthetic value and others. In the long run, each of those values of Europe's built heritage is more important than the economic value". Rypkema, 2009, sid. 113.

²⁰⁰ Rypkem, 2009, sid. 123. Throsby, 2003, sid. 282.

Flera länder i Europa, liksom Sverige (se nedan), har sedan länge verkat för olika metoder och arbetssätt som syftar till att försöka fastställa kulturarvets ekonomiska potential. Sådana metoder har i synnerhet utvecklats för turist- och upplevelseindustrin där exemplen på hur kulturarvet agerar motor är många.²⁰¹ Förespråkare för konventionen pekar emellertid på att det finns så många fler sektorer där kulturarvet kan bidra till en positiv ekonomisk utveckling, bland annat vad gäller stadsplanering, fastighetsmarknaden, arbetsmarknaden samt utbildningssektorn (se kapitel 4).²⁰² Konventionen syftar på så vis till att vidga idéerna kring kulturarvets faktiska ekonomiska potential och uppmuntrar aktivt till ett mer tvärsektorielt tänkande vad gäller kulturarv. Rörelsen mot ett mer aktivt brukande, och en bredare syn på kulturarvet där det mer vardagliga även betraktas som kulturarv, legitimerar i sin tur också det ekonomiska perspektiv som konventionen eftersträvar.

Kulturarvet och dess ekonomiska dimension har emellertid en ambivalent relation. Kulturarv bevaras inte för sitt ekonomiska värde men likväl är givetvis kulturarvets bevarande avhängigt av ekonomi. När antalet bevarade objekt, monument eller platser successivt stiger får denna utveckling långtgående ekonomiska konsekvenser. Dessa ekonomiska konsekvenser har kanske inte alltid artikulats så tydligt, varken inom kultursektorn eller ifrån politiskt- eller annat håll. Likväl utgör ekonomiska argument, vid sidan av kulturhistoriska värderingar, ofta ett tungt vägande skäl i samband med olika avvägningar i förändringsprocesser som involverar kulturarv. Behovet av att belysa denna problematik, i kombination med ett tilltagande intresse för i vilken utsträckning kulturarvet kan utgöra en ekonomisk resurs, har medfört att flera forskare pekat på vikten av att tydligare studera sambandet mellan ekonomi och kultur.²⁰³ Farokonventionen och dess tydliga fokus på kulturarvets samhällsliga värde främjar den typen av argumentation.

Att kulturarvet utgör en del av den ekonomiska sektorn torde alltså inte betvivlas, men hur effektivt kulturarvet i realiteten är för exempelvis näringspolitiken och den regionala utvecklingen kan emellertid diskuteras då forskning pekar på att det saknas såväl säkra metoder för att mäta dess värde liksom en väl underbyggd forskning på området.²⁰⁴ Att ange

²⁰¹ För ingående diskussion av kulturarvsturism se exempelvis Boniface, P. & Fowler, P.J., *Heritage and tourism in "the global village"*, 1993.

²⁰² För diskussion om metoder att mäta värden i kulturarvsklassad bebyggelse i enlighet med Farokonventionen se exempelvis Pålsson Skarin, I., *A Finance Model for Built Cultural Heritage – Proposals for improvements of Future Heritage Economics*, 2011, sid. 89 f. Se även Mason, R., "Beware and be interested, Why and how we make economic arguments for heritage conservation" och Krus, A., "Perspectives on values – model for integrated estate-management" båda artiklarna i *Economics and Built Heritage – Seminar proceedings. Built Heritage – value adding sector, Nordic Council of Ministers*, 2007.

²⁰³ Throsby, 2001, 2003, 2010. Graham et al. 2004. "Kulturens ekonomisering" *KulturSverige: problemanalys och statistik*, Norrköping Swecult 2008-, nr. 2000-2203. Grundberg, 2002, Pålsson Skarin, 2011. Stenström, 2008, Jacobsson, 2012. Mason, 2007.

²⁰⁴ Forskningen pekar exempelvis på att kulturen och ekonomin handlar efter olika typer av rationalitet, vilket kan skapa ojämlikheter. Se vidare de Monthoux, P. G. et al. 2007, Graham et al. 2004, sid. 257 f. Throsby, 2001, 2003, 2010.

ett absolut ekonomiskt värde på kultur anses nämligen vara svårt på grund av kulturens kvalitativa karaktär.²⁰⁵ Att tala i ekonomiska termer har likväl en tendens att "vinna argumentationen" då det ekonomiska fackspråket anses vara objektivt och neutralt, något det långtifrån alltid är.²⁰⁶

Kulturen har vidare, ur ett historiskt perspektiv, positionerat sig som ett slags motpol till ekonomisk lönsamhet. Det så kallade "kulturella kapitalet", vilket utgör ett slags symbol- eller mervärde av kvalitativ art, har inte ansetts kompatibelt med ett marknadsekonomiskt tänkande.²⁰⁷ Behovet att idag likväl försöka jämka det kulturella kapitalet mot ett ekonomiskt kapital finns att söka i en vilja att integrera bevarandet av kulturarv med ett aktivt ekonomiskt brukande – något som enligt Farokonventionen definieras som ekonomisk hållbarhet.²⁰⁸ Det finns emellertid en uppenbar risk när den kommersiella logiken får allt mer svängrum på bekostnad av den kulturella, det vill säga när de ekonomiska argumenten blir överordnade övriga argument i samhället. Då finns det nämligen en fara för att kulturen, på sikt, kan förlora om det visar sig att den inte kan uppfylla de höga förväntningar och ekonomiska löften som politiskt förespeglats genom ett mer aktivt brukande.²⁰⁹

Den ekonomiska retoriken kan alltså ifrågasättas och man bör i detta sammanhang reflektera över de långsiktiga konsekvenser som ett ekonomiserande av kulturarvet, i enlighet med Farokonventionen, kan bidra till. En konsekvens är att den så kallade kulturarvsindustrin paketerar, eller kommodifierar, kulturarvet som ett slags konsumtionsvara eller produkt. Kulturarvet ska därigenom ge jobb och inkomster, men det ska också fungera som ett slags attraktionsfaktor i syfte att platser, städer, regioner eller nationer blir "satta på kartan".²¹⁰

En uppenbar risk med ett ökat ekonomiskt brukande av kulturarvet, parat med en allmänt ökande kommersialisering inom det kulturella fältet, tenderar emellertid att leda till att den mångsidiga diskussionen stagnerar och att den kritiska analysen uteblir. Att betrakta

²⁰⁵ Throsby, 2003, sid. 280 ff., Throsby, 2001 sid. 281 ff., Throsby, 2010 sid. 107 ff. Graham et al., 2004, sid. 129 f., 257 f.

²⁰⁶ Rombach, 2005, sid. 9, 20 f.

²⁰⁷ Av den anledningen uppstår, enligt Bourdieu, konflikter på det kulturella fältet i mötet mellan kultur och ekonomi, Bourdieu, P., *Texter om de intellektuella: en antologi*, red. Broady D., 1992. Bourdieu, P. & Haacke H., *Free exchange*, 1995. I syfte att uppnå "kulturellt kapital" sker ett aktivt avståndstagande från det ekonomiska kapitalet. Se vidare Stenström, 2008, sid. 26 f. Rombach, 2005, sid. 36 f. För att få en alternativ utläggning om kulturens, eller humanioras uppgift, i företagsekonomiska sammanhang se även de Monthoux, P. G., *Det sublimas konstnärliga ledning. Estetik, Konst och Företag*, 1996.

²⁰⁸ Throsby, 2001, sid. 91 f. Throsby, 2010, sid. 107 f. Graham et al., 2004, sid. 130 f., 152 ff.

²⁰⁹ Köping et al., 2008, sid. 85.

²¹⁰ Graham et al., 2004, sid. 157. Hur kulturen har blivit en så kallad upplevelseindustri och tillväxtfaktor se bl a KK-stiftelsen 2002, Karlsson, D. & Lekvall, L., *Den ofrivillige företagaren*, 2002, Florida, R., *Den kreativa klassens framväxt*, 2006, Aronsson, P., *Idéer om hembygden: utmaningar för en folkrörelse med lokalsamhället i fokus i en globaliserad värld*, red. Aronsson P. & Sandén A., 2007, Grundberg, J., *Kulturarv, turism och regional utveckling*, 2002.

kulturens roll utifrån ett utvecklings- och tillväxtperspektiv är nämligen ett tämligen snävt instrumentellt synsätt som medför att fokus flyttas från kulturens egna utvecklingsmöjligheter till att kultur blir ett sätt för andra sektorer att utvecklas. Detta bidrar i förlängningen bland annat till att makten över hur kulturarvets tillgångar ska användas överflyttas till andra delar i samhället.²¹¹ I denna utveckling finns därmed en rörelse från det offentliga till det privata där de offentliga kulturinstitutionerna alltså får stå tillbaka för entreprenörer eller det "civila samhället".²¹²

Riskerna med att betrakta kulturarvet som en ekonomisk resurs är vidare att en viss form av standardisering kan komma att göras då "kulturarvsprodukten" kanske behöver anpassas till en viss målgrupp. Det sker alltså ett slags "förhandling" i mötet mellan det offentliga och det privata när kultur ska erbjudas som produkt.²¹³ Det finns därmed även risk för att ett aktivt urval, utifrån ett brukarperspektiv, leder till att vissa miljöer uppmärksammas medan andra negligeras. Forskning pekar här på att kulturarvsturism även tenderar till att cementera ganska traditionella bilder av kultur och kulturarv och det finns i det sammanhanget även risk för ett överutnyttjande av de resurser som kulturarvet erbjuder.²¹⁴ En moralisk aspekt i sammanhanget är frågan vem som ska ha rätt att ekonomiskt bruka ett gemensamt kulturarv? I denna aspekt finns en spänning mellan tillgänglighet och ett ekonomiskt nyttjande.²¹⁵ Frågan om ekonomisk hållbarhet i relation till kulturarv är till syvende och sist ett slags normativ idé som inbegriper frågor rörande urval, värderingar och vem som har rätten över resurser – i detta fall rätten över det förflutna som ekonomisk resurs. Hållbarhetsaspekten är, som påpekats ovan, ett sätt att försöka jämka mellan bevarande och utveckling snarare än att behöva välja en övergripande strategi för hur kulturarv kan hanteras i vår samtid.

Ur ett brett samhällspolitiskt perspektiv skulle därför konventionen kunna tolkas som ett svar på behovet av att minska de offentliga utgifterna för kulturarvet. Farokonventionen kan ur detta perspektiv verkligen ses som ett tidsdokument. Den lanseras nämligen i en tid när de

²¹¹ Klüft, A., *Regionala strategier på lokal nivå. Om kulturarv och kulturmiljöarbete i regionalt och kommunalt utvecklings- och tillväxtarbete, C-uppsats, Kulturvård, Bebyggelseantikvariskt program*, institutionen för Kulturvård, Göteborgs universitet, 2011:36, sid. 15.

²¹² I den europeiska rapporten *The Economy of Culture* (EU-kommissionen 2006) ser man till och med kulturektorn som modell för en framtida arbetsmarknad i stort med en mängd småföretag med stor flexibilitet. Köping, 2008, sid. 88 f.

²¹³ Atkinson Wells, P. "Preface", *Keys to the Marketplace: Problems and Issues in Cultural and Heritage Tourism*, 1996, sid. 11. Graham et al., 2004, sid. 93 f.

²¹⁴ Petford, P. "Pushed to the limits – the dynamics of internal neo-colonisation in peripheral tourism developments: case studies in Egypt and South Wales" samt Goudie, S. et al., "Tourism beyond apartheid: Black empowerment and identity in the "new" South Africa", båda i *Keys to the Marketplace: Problems and Issues in Cultural and Heritage Tourism*, 1996. Klüft, 2011:36, sid. 17. Se även Comaroff, J. & Comaroff, J.L., *ETHNICITY, INC.: on indigeneity and its interpellations*, 2009.

²¹⁵ Cogswell, R., "Doing right by local folks: Grassroot issues in cultural tourism", *Keys to the Marketplace: Problems and Issues in Cultural and Heritage Tourism*, 1996, sid. 57.

europiska ländernas utgifter alltmer betungas av kostnaderna för en traditionell kulturarvspraktik samtidigt som de globala finansiella kriserna kommer med allt kortare intervaller. Genom att frångå den traditionella kulturarvspraktiken, med bevarande i fokus, kan man kringgå en kostnadskrävande och arbetsintensiv kulturmiljöförvaltning.

8:2 Den svenska offentliga kulturmiljöförvaltningens arbete med kulturarv som resurs för ekonomisk hållbarhet 2001-2013

I regeringens proposition från 2001 *En politik för tillväxt och livskraft i hela landet* betonades kulturpolitikens betydelse för regional utveckling och tillväxt.²¹⁶ Kulturpolitiken pekades här ut som ett politikområde vars investeringar och insatser bedömdes ha stor strukturell betydelse för den regionala utvecklingen. Propositionen betonade att kulturarvet utgör en resurs såtillvida att det anses öka attraktionskraften och skapa möjligheter för företagande och entreprenörskap. Som en följd av denna proposition kom den ekonomiska dimensionen av kulturarv, och hur denna samverkar med de sociala och miljömässiga sidorna av en hållbar samhällsutveckling, att successivt etableras inom de offentliga kulturmiljömyndigheternas arbete under 2000-talets inledande decennium.

Riksantikvarieämbetet har sedan mer än tio år, i linje med kulturpolitikens visioner och i samarbete med flera andra myndigheter och förvaltningsorgan, arbetat aktivt med kulturarv som resurs för hållbar utveckling och regional tillväxt. Ett initialt arbete, som pågick 2001-2003, och som syftade till att öka kunskapen om sambanden mellan kulturmiljö, regional utveckling och tillväxt var Riksantikvarieämbetets projekt *Kulturarvet som resurs för regional utveckling*.²¹⁷ En av de viktigaste slutsatserna från såväl detta projekt, som ett antal andra insatser, var att kulturarvet faktiskt kunde utgöra en ekonomisk resurs samt att det fanns ett behov av ett ökat tvärsektoriellt samarbete mellan aktörer på lokal, regional och central nivå. Riksantikvarieämbetet uppmärksammade i synnerhet företagets möjligheter till insatser på kulturarvsområdet.²¹⁸

²¹⁶ *En politik för tillväxt och livskraft i hela landet*. Prop. 2001/02:4.

²¹⁷ *Kulturarvet som resurs för regional utveckling*, RAÅ 2001-2003. Projektet genomfördes i tre etapper, se delrapporter 2002:1, 2002:4, 2003:7. Ett resultat som lyftes fram var att en väl underbyggd vetenskaplig argumentation sågs som nödvändig för att kulturarvsföreträdarna skulle ha möjlighet att ta sig in på de områden där förutsättningarna för hållbar regional utveckling diskuterades. En annan slutsats var att det fanns behov av att skapa tvärsektoriella arenor för kunskapsutbyte. Som uppföljning till detta projekt genomfördes ytterligare seminarier under åren 2002-2005, se bl a *Attraktivitet – hur och för vem? Kultur, natur och kulturarv som framgångsfaktorer och intressekonflikter: tvärsektoriella seminariedagar i Sunne 19-20 oktober 2005*, RAÅ:s rapport 2005:5. Deltagare var Kulturrådet, Naturvårdsverket, Nutek, Riksantikvarieämbetet, Skogsstyrelsen, Statens fastighetsverk, Turistdelegationen samt Länsstyrelsen i Värmland och Region Värmland. I planeringen av seminariernas innehåll deltog även representanter från flera institutioner och högskolor.

²¹⁸ Företagen, som grupp, ansågs nämligen kunna tillföra nya perspektiv på kulturarv. Detta motiverades dels utifrån tanken att företagen hade en egen historia, det vill säga att dessa i sig utgjorde ett eget kulturarv, dels utifrån antagandet att de skulle kunna stödja kulturarvsaktiviteter eller berika kulturarvet med sina erfarenheter.

I Riksantikvarieämbetets fördjupade omvärldsanalys för kulturområdet år 2005, *Kulturarv ger livskraft. Hållbar utveckling ur humanistiskt och historiskt perspektiv*, poängterades åter vikten av ett ökat tvärsektorielt samarbete mellan berörda parter i syfte att stimulera kulturarvets betydelse som resurs för tillväxt och utveckling.²¹⁹ I syfte att konkretisera arbetet beslutade regeringen år 2007 att fastställa en nationell handlingsplan gällande främjandet av regional utveckling benämnd *En nationell strategi för regional konkurrenskraft, entreprenörskap och sysselsättning 2007-2013*.²²⁰ År 2009 tillkom även en *Handlingsplan för kulturella och kreativa näringar*, ett område som kom att förkortas KKN.²²¹ Dessa nationella handlingsplaner bidrog starkt till att frågan om kulturarvets potential som resurs för en hållbar regional tillväxt fick ett mer konkret uttryck i både Riksantikvarieämbetets och i ett antal övriga centrala myndigheters arbete (se nedan).

Regeringens proposition *Tid för kultur*, som antogs av riksdagen 2009, betonade vidare att "Kulturen ska vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft med yttrandefrihet som grund".²²² Propositionen framhåller bland annat att det "finns ingen given motsättning mellan kommersiell bärkraft och konstnärlig kvalitet eller frihet" och pekar även på att kulturell verksamhet som drivs på kommersiell grund inte generellt har någon negativ inverkan på kulturen. De nya kulturpolitiska målen, från 2009, kan därmed betraktas som något av ett paradigmskifte då man nu frångick tidigare kulturpolitiska mål som aktivt hade motverkat kulturens kommersialisering.²²³ I nämnda proposition föreslogs även betydande satsningar på en fortsatt utveckling av de kulturella och kreativa näringarna samt regional tillväxt.²²⁴

Med utgångspunkt i regeringens *En nationell strategi för regional konkurrenskraft, entreprenörskap och sysselsättning 2007-2013* skrev Riksantikvarieämbetet år 2007 rapporten *Kulturarv som resurs i regional utveckling*.²²⁵ Rapporten framhävde bland annat vikten av att starkare stimulera utvecklingen av såväl natur- som kulturturism.²²⁶ Ett

Den här inriktningen kan ses som en fortsättning på ett tidigare samarbete som Riksantikvarieämbetets haft med *Föreningen Kultur och Näringsliv*, se bl a Westin, H., *Företagens kulturarv - lönsamt i längden*, 2002.

²¹⁹ *Kulturarv ger livskraft. Hållbarutveckling ur humanistiskt och historiskt perspektiv. Fördjupad omvärldsanalys för kulturmiljöåret*, 2005.

²²⁰ *En nationell strategi för regional konkurrenskraft, entreprenörskap och sysselsättning 2007-2013, rapport N7037*, Näringsdepartementet, 2007.

²²¹ *Handlingsplan för kulturella och kreativa näringar*, promemoria, Kultur- och Näringsdepartementet, 2009.

²²² *Tid för kultur*, regeringens proposition 2009/10:3, sid. 28.

²²³ Se 1974 års kulturpolitiska proposition (1974:28) som aktivt motverkade kulturens kommersialisering samt 1996 års kulturpolitiska proposition (1996/97:3) som utgjorde en revidering av 1974 års kulturpolitiska mål. Se även Wikander, K., "Kulturpolitiken", *Vad staten vill. Mål och ambitioner i svensk kulturpolitik*, red. Tarschys, D. & Lemne, M., 2013, sid. 261 ff.

²²⁴ *Tid för kultur*, regeringens proposition 2009/10:3, sid. 72 f.

²²⁵ *Kulturarv som resurs i regional utveckling*, bilaga till Återrapportering enligt regleringsbrev, Nationell strategi för regional konkurrenskraft, entreprenörskap och sysselsättning 2007-2013. Dnr 103-2057-2007, sid. 6-10.

²²⁶ Genom ett tydligare samspel mellan offentlig sektor och näringsliv, och genom att skapa så kallade *innovativa miljöer*, skulle möjligheten för entreprenörer att faktiskt använda kulturmiljöerna i större utsträckning än tidigare

följduppdrag som Riksantikvarieämbetet fick år 2009 var att tillsammans med Statens kulturråd, Konstnärsnämnden, Riksarkivet, Stiftelsen Svenska Filminstitutet och Nämnden för hemslöjdsfrågor utforma riktlinjer för regeringens *Handlingsplan för kulturella och kreativa näringar 2010-2012*.²²⁷ I de riktlinjer som Riksantikvarieämbetet utformade poängterades att det fanns ett reellt behov av ett ökat kunskapsutbyte mellan kultursektorn och näringslivet och hur respektive sektor de facto arbetar. De framtagna riktlinjerna framhöll särskilt vikten av kunskap om vilka de så kallade kulturarvsentreprenörerna var.²²⁸

Utifrån de styrdokument som Riksantikvarieämbetet arbetar efter har myndigheten även tagit fram ett strategidokument, benämnt *Kulturarvskraft*, vilket har som mål att utveckla myndighetens strategi för regional tillväxt under perioden 2011-2013.²²⁹ Dokumentet präglas av målsättningen att den ekonomiska aspekten av kulturarvet tydligare ska lyftas in vid sidan av kulturarvets miljömässiga- och sociala värden avseende hållbar utveckling. Strategin syftar också till att arbeta utifrån de taktiska mål som redan 2007 pekades ut, nämligen innovation och förnyelse, kompetensförsörjning, tillgänglighet samt strategiskt gränsöverskridande arbete.²³⁰ Policyn uttrycker vidare behov av ökat samarbete mellan näringsliv, forskning, offentlig sektor, civilsamhället samt de politiska institutionerna.²³¹

8:3 Konsekvensanalys

Farokonventionens tydliga fokus på kulturarvets samhälleliga värde, i kombination med dess starka betoning på en hållbar utveckling, bidrar till att kulturarvet i denna konvention lyfts fram som ett redskap bland annat för främjande av den ekonomiska utvecklingen. Enligt konventionen ska därmed kulturarvet bevaras utifrån sin specifika signifikans, men även brukas utifrån sin ekonomiska potential. Konsekvenserna, och tolkningen, av konventionens

öka. Detta förväntades attrahera fler turister vilket i sin tur skulle bidra till ökade intäkter i regionerna. I arbetet med innovativa miljöer pekade rapporten även på vikten av en kontinuerlig *kompetensförsörjning* så att nyttjandet av kulturarvet sker utifrån riktade utbildningsinsatser och ett väl underbyggt kunskapsunderlag. Rapporten betonade även vikten av ökad *tillgänglighet* till kulturarvet samt *strategiskt gränsöverskridande arbete*, det vill säga internationellt samarbete gällande kulturarvsfrågor. *Kulturarv som resurs i regional utveckling*, RAÄ, 2007.²²⁷ Regleringsbrev för budgetåret 2012 avseende RAÄ, 2011-12-15 samt Regleringsbrev för budgetåret 2013 avseende RAÄ, 2012-12-20. Se även *Handlingsplan för kulturella och kreativa näringar*, Närings- respektive Kulturdepartementet, 2009.

²²⁸ *Kulturmyndigheternas arbete med kulturella och kreativa näringar*, RAÄ, 2012 samt återrapportering enligt RAÄ:s regleringsbrev, Dnr 301-1835-2012.

²²⁹ *Kulturarvskraft! RAÄ:s strategi för regional tillväxt 2011-2013*, rapport från RAÄ, 2010.

²³⁰ Se *Kulturarv som resurs i regional utveckling*, RAÄ 2007. Inom ramen för innovation och förnyelse planeras det fortsatta arbetet bli tillsammans med Tillväxtanalys, Tillväxtverket och Vinnova.

²³¹ Sådant samarbete ska ske i s k "innovationssystem". Riksantikvarieämbetet bedöms i det här sammanhanget kunna ta en plats i starka forsknings- och innovationsmiljöer, i projekt som ska öka "kommersialiseringen av forskningsresultat", i "katalyserande mötesplatser" och i "stora affärsmöjligheter". Genom "kulturarv" kan det även tillföras nya perspektiv på mångfalds- och hållbarhetsbegreppet och genom ett ökat kompetensflöde mellan näringsliv, forskning, natur, kultur och kulturarv kan attraktiva miljöer skapas. *Kulturarvskraft! RAÄ:s strategi för regional tillväxt 2011-2013*, rapport från RAÄ, 2010, sid. 12 ff.

syfte i denna fråga blir därmed att kulturarvets värden ska respekteras i samhällliga förändringsprocesser men också brukas och förändras som en faktor i en hållbar ekonomisk utveckling. Detta kan tolkas som ett alternativt synsätt än det som kännetecknat tidigare konventioner på kulturarvsområdet, samt traditionellt kulturmiljöarbete överlag, nämligen inriktningen mot att huvudsakligen skydda och bevara kulturarvet.²³²

Farokonventionens vision i denna fråga stämmer därmed överens med den allmänna utveckling som präglar arbetet inom svensk kulturmiljöförvaltning. De svenska offentliga kulturmiljömyndigheterna samt flera andra myndigheter har, i nära samstämmighet med den nationella kulturpolitikens mål, under drygt ett decennium arbetat med kulturarv som resurs för en hållbar regional utveckling. Målen för att nå dit har emellertid förändrats över tid. Inledningsvis låg tyngdpunkten i Riksantikvarieämbetets, och övriga berörda myndigheters, insatser på att undersöka vilken roll kulturarvet kunde spela i en hållbar regional utveckling. Det fanns också en tydlig ambition att inkludera forskarsamhället i denna fråga och att mötas över sektorsgränserna – ett närmande som syftade till att stärka nätverken mellan forskare och praktiker.

Under senare delen av 2000-talet skedde en påtaglig förskjutning såtillvida att kopplingen mellan kulturarv och näringsliv/entreprenörskap blev starkare. Som ett svar på regeringens riktlinjer inriktades Riksantikvarieämbetets arbete mot en tydligare samverkan med entreprenörer och företag inom kulturarvssektorn. I detta arbete fanns ett uttalat behov av att kartlägga aktörerna inom de så kallade kreativa näringarna för att därefter, i sin tur, driva kompetensutvecklingsinsatser riktade mot denna sektor. Riksantikvarieämbetet har genom detta arbete tydligt närmat sig den företagsekonomiska sektorn och därmed aktivt rört sig utanför myndighetens mer etablerade, eller vedertagna, ansvarsområde. En sådan utveckling ligger i linje med Farokonventionens mål.

Konsekvenserna vid en eventuell ratificering av konventionen torde därför bland annat innebära att Sverige fortsatt, i enlighet med konventionens syfte, vidareutvecklar arbetet med kulturarv som resurs för en hållbar ekonomisk utveckling. Riksantikvarieämbetet förväntas således, som ansvarsmyndighet för kulturarvet tillsammans med övriga berörda kulturarvsförvaltande institutioner, både öka kunskapen och förståelsen om kulturarvets betydelse för människors livsmiljö, men samtidigt också verka för att kulturarvet tas tillvara som en resurs i en hållbar samhällsutveckling.²³³ Farokonventionens betoning på kulturarvet som en resurs för ekonomisk hållbar utveckling ligger vidare, på ett övergripande plan, i linje

²³² Jmfr med Valletta- och Granadakonventionerna.

²³³ "Kulturarv är en grundläggande resurs för ett hållbart samhälle". *Kulturarvskraft! Riksantikvarieämbetets strategi för regional tillväxt 2011-2013*, rapport från RAÄ, 2010, sid. 9.

med de nu gällande nationella kulturpolitiska målen samt de nya nationella målen för kulturmiljöarbetet.²³⁴

Konsekvenserna vid en ratificering torde emellertid, i denna fråga, inte endast utgöras av tydligare impulser att använda kulturarvet för att stimulera den regionala tillväxtpolitiken. En ratificering skulle även innebära att kulturarvets ekonomiska potential utreds närmare i syfte att få till stånd ett mer tvärsektorielt tänkande vad gäller kulturarvets möjligheter att bidra till en positiv ekonomisk utveckling för sektorer som exempelvis stadsplanering, fastighetsmarknad, men även arbetsmarknads- och utbildningsområdet. En väl underbyggd forskning på området anses nämligen vara nödvändig för att tydligare fastslå kulturarvets faktiska monetära värde för en ekonomiskt hållbar utveckling. Detta skulle eventuellt betyda att kompetensen inom nämnda sektorer skulle behöva stärkas vid de svenska offentliga kulturmiljömyndigheterna.

Konsekvenserna av att betrakta kulturarvet som en resurs för en ekonomiskt hållbar utveckling är, ur ett längre tidsperspektiv, något svårare att bedöma. Som anförts ovan pekar forskningen på att det idag saknas helt tillförlitliga metoder för att mäta kulturarvets ekonomiska värde och hur kulturarvet de facto kan bidra till en ekonomisk utveckling. Forskningen pekar även på riskerna när den kommersiella logiken får för stort utrymme på bekostnad av övriga argument i samhället. Då kan kultursektorn bli lidande om den inte lever upp till förväntningarna, och de ekonomiska löften, som politiskt förespeglats genom ett mer aktivt brukande.

Vidare kan kommodifiering av kulturarvet på sikt bidra till att kulturarv reduceras till en produkt i syfte att utveckla andra sektorer av samhället. Detta bidrar, i sin tur, till ett snävt instrumentellt synsätt, vilket på sikt medför att makten över kulturarvet flyttas till andra samhällssektorer. Genom att paketera kulturarvet till ett slags produkt, som marknadsförs utifrån vår samtids behov finns även de väl kända riskerna för standardisering, ett allt för snävt urval av tillrättalagda "berättelser", en minskad tillgänglighet samt ett slags cementering av traditionella bilder av kultur och kulturarv, det vill säga ett slags exploatering av kulturarvet vilket på sikt kan leda till konflikt. Med denna utveckling följer även en risk för ett överutnyttjande av kulturarvet som ekonomisk resurs. Sistnämnda risk har tydliga beröringspunkter med de moraliska aspekter som handlar om vem som faktiskt har rätt att ekonomiskt använda kulturarvet – ett kulturarv som per definition ägs kollektivt av alla och envar.

²³⁴ *Tid för kultur*, regeringens proposition 2009/10:3, sid. 28 ff., resp. 72 ff. "Nya nationella mål för kulturmiljöarbetet", *Kulturmiljöns mångfald*, proposition 2012/13:96, sid. 35 ff.

Konsekvenserna av att betrakta kulturarvet som en ekonomisk resurs, och att i enlighet med konventionen både bruka och bevara kulturarvet, bidrar till en balansgång mellan en traditionell kulturmiljöpraktik parat med en mer kreativ praktik som står nära den samtida samhällsutvecklingen. Den primära utmaningen för de svenska kulturmiljömyndigheterna i denna fråga skulle, vid en ratificering, därför vara att fortsatt stimulera användandet av kulturarvet i flera samhällsprocesser, men likväl upprätthålla och slå vakt om de humanistiska värden som kulturarvet besitter.

Viktigt att understryka i sammanhanget är avslutningsvis att den hittills starka betoningen, i svenskt myndighetsarbete, på de ekonomiska dimensionerna av kulturarvet torde få en något underordnad roll vid en ratificering. Detta beroende på att konventionens övergripande målsättning, som bekant, är att nyttja kulturarvet som en resurs för en socialt hållbar utveckling. En konsekvens vid ratificering borde därför bland annat bli att arbetet med demokrati- och medborgarfrågor, och övrigt arbete som kan inordnas under "kappan" social hållbarhet, i högre grad prioriteras inom svensk offentlig kulturmiljöförvaltning.

9 Paradigmskifte på kulturarvsområdet – konventionen ur ett rättighets- och skyldighetsperspektiv

9:1 Farokonventionen som kulturarvsparadigm – fördjupad analys

I den här fördjupade analysen kartläggs mer i detalj hur Farokonventionen förhåller sig till området kulturella rättigheter. Flera konventioner inom kulturområdet har nämligen beröringspunkter till mänskliga rättigheter och området kulturella rättigheter i synnerhet. Men dessa konventioner kan skilja sig åt betydligt både vad gäller graden av folkrättsliga förpliktelser, vilka de kulturella rättigheterna ska omfatta, och hur kulturbegreppet hanteras. Det är därför betydelsefullt att i en fördjupande analys, samt konsekvensanalys, lyfta fram de gradskillnader som finns för att skapa en så tydlig bild som möjligt av var Farokonventionen står i detta sammanhang.

De mänskliga rättigheterna är ett område som genomgått flera förändringar över tid. Inom folkrättslitteraturen brukar man därför tala om tre rättighetsgenerationer. Den första generationen, med rötter i upplysningstiden, omfattar de grundläggande medborgerliga och politiska rättigheterna. Den andra generationens rättigheter bygger på tanken att de offentliga resurserna bör fördelas på ett sätt som gynnar hela befolkningen. Hit räknas social trygghet, rätten till arbete och utbildning, men även rätten att delta i det kulturella livet. FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna hör till exempel hemma i denna kategori. Den tredje generationen av mänskliga rättigheter omfattar så kallade grupprättigheter. Som ett exempel kan nämnas ett minoritetsfolks rätt till utveckling och självbestämmande, men också att få utöva sin kulturella identitet och att använda sitt språk.²³⁵ I fråga om kulturella rättigheter har den tredje generationen i allmänhet inneburit ett skifte från att betona individens rättigheter till att betona kollektivets rättigheter ur ett grupperspektiv.²³⁶

Enligt internationell rätt anses lagstiftningen rörande mänskliga rättigheter i grunden vara en fråga mellan staten och dess medborgare. Utgångspunkten är därför att kulturella rättigheter enligt sin primära definition är individuella eftersom de fastslår individens rätt till kulturlivet på samma sätt som till exempel varje person har upphovsrätt till sitt eget konstnärliga verk. Artikel 27 i FN:s allmänna förklaring om mänskliga rättigheter, som Farokonventionen återkopplar till, utgår alltså från denna definition. Men samtidigt har under de senaste decennierna mångkulturalismen som politisk agenda framhållit att olika kulturella gruppers

²³⁵ Fisher, D., *Mänskliga rättigheter. En introduktion*, 2009, sid. 14, 299 f.

²³⁶ Blake, 2012, sid. 77-79.

status och kulturella identiteter ska uppmärksammas och kunna skyddas genom särslagstiftning.²³⁷

Gradskillnaden i utformningen av kulturella rättigheter kan också kopplas till politisk teoribildning där det något förenklat sett etablerats två olika synsätt. En sida förespråkar gruppdifferentierade/kollektiva rättigheter där staten aktivt tillförsäkrar grupper tillgång till deras kultur.²³⁸ Det offentliga kan till exempel gripa in för att implementera program eller stifta lagar som ger minoritetskulturer samma rättigheter som majoritetssamhället. En annan sida förespråkar ett tydligt individuellt perspektiv där individer, inte gemenskaper, ses som bärare av rättigheter. Här är utgångspunkten att det är individerna själva som skapar sin identitet. Staten ska inte förespråka vissa kulturyttringar, utan alla medborgare ska ges samma förutsättningar.²³⁹

Dessa olika synsätt bidrar till komplexiteten kring kulturella rättigheter. Kulturella rättigheter har alltså både beröringspunkter till mänskliga rättigheter som något universellt och allomfattande, men kan också användas av företrädare för den så kallade *kulturalismen* som hävdar att kulturer bör ha anspråk på särskilda rättigheter och skydd även om det skulle inskränka individens rättigheter.

När området för konventioner inom kulturarvsområdet studeras närmare kan det konstateras att även dessa kan präglas av samma komplexitet. En tvetydighet i förhållningssättet till kulturella rättigheter anses till exempel präglade Unescos kulturpolitik.²⁴⁰ Flera forskare understryker det problematiska i att både uttala ett stöd för grupprättigheter samtidigt som man lutar sig mot FN:s allmänna förklaring om mänskliga rättigheter.²⁴¹ Unescos kultursyn, så som den uttrycks i flera konventioner idag, anses dock generellt sett verka för en homogenisering av kulturer i en alltmer globaliserad värld.²⁴² Med avstamp i de olika rättighetsgenerationerna som beskrivits ovan, ligger därför flera av Unescos kulturarvskonventioner närmare uppfattningen att olika grupper behöver skydd för att kunna få utöva sina kulturella rättigheter utifrån en tanke om att kulturer ses som avgränsade fenomen.

²³⁷ Rowlands, M., "The Power of Origins: Questions of Cultural Rights", *The Material Culture Reader*, red. Buchli, V. 2002, sid. 117 f.

²³⁸ Se till exempel Kymlicka, W., *Mångkulturellt medborgarskap*, 1998.

²³⁹ Berry, B., *Culture and Equality: an egalitarian critique of multiculturalism*, 2001. Se även följande för fördjupad discussion Barth, W.K. *The Equality of Nations and the Minority Legal tradition*, 2008, sid. 7 f. Dahlstedt, M. et al., *Medborgarskap, etnicitet, igration*, REMESO, 2011, sid. 10.

²⁴⁰ Logan, W.S., "Closing Pandora's Box: Human Rights Conundrums in Cultural Heritage Protection", *Cultural Heritage and Human Rights*, red. Silverman H. & Ruggles Fairchild D., 2007.

²⁴¹ Hylland Eriksen, T., 2001, artikel s vii, om kultursynen i UNESCOs rapport *Our creative Diversity*. Se som ett exempel artikel 2 "respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna" i UNESCOs konvention om skydd för och främjande av mångfalden av kulturyttringar. Se även Harrison, R., *Heritage: Critical Approaches*, 2013, sid. 161 f.

²⁴² Wolfertan & Fairclough, 2013, sid. 44.

Var passar då Farokonventionen in i detta sammanhang? En risk är, mot bakgrund av den mängd konventioner som finns med beröringspunkter till kulturarvsområdet, att det görs ett antagande om att Farokonventionen har ett liknande angreppssätt som Unesco. Visserligen öppnar Farokonventionen som ramkonvention för ett bredare tolkningsutrymme, men forskning och material som RAÄ sammanställt, visar att konventionen vill förmedla ett nytt perspektiv.

Sett ur strikt rättslig synvinkel återkopplar Farokonventionen snarare till den andra rättighetsgenerationen genom sin direkta hänvisning till FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, d v s en internationell rättsakt som utgår från ett individuellt perspektiv. Farokonventionen har därför en annan ingång till fältet kulturella rättigheter. Den sätter inte kulturer i centrum i första hand, utan människan. Den ideologiska grundtonen i konventionens mänskliga rättighetsdiskurs är att individens valfrihet per definition måste överordnas "kulturers" rättigheter och grupperns tolkningsföreträde. Detta uttrycks i den förklarande *Explanatory Report*: "...the convention deals with heritage as an object of individual rights which give it meaning".²⁴³

Farokonventionen, i likhet med Florenskonventionen, uttrycker ett nytt förhållningssätt till medborgerligt deltagande. Konventionen fokuserar framförallt på de värden kulturarvet eller landskapet tillskrivs av nu levande aktörer och invånare i Europa. Den bygger på tanken att det är användandet av och kunskapen om kulturarvet som utgör den mänskliga rättigheten att delta i samhällets kulturella liv så som det uttrycks i FN:s förklaring.²⁴⁴

Vid en närmare granskning av vad denna rättighet omfattar i Farokonventionen, är det en förhållandevis smal och avgränsad del av de kulturella rättigheterna som egentligen avses. Mer konkret handlar det om att varje individ får tillträde till kulturarvet och ges möjlighet att vara med och uttolla vad kulturarvet betyder. Kulturella rättigheter, enligt Farokonventionen, ska därför inte förstås som att det finns utrymme för att ställa legala krav på "en rätt till sitt kulturarv" eller att detta skulle sanktioneras genom statligt ingripande. Tanken är alltså inte att formulera några rättsliga eller kulturella krav på äganderätt till ett visst kulturarv, utan konventionen betonar istället, som nämnts, rätten för alla att få vara med och uttolla detsamma.²⁴⁵ Konventionstexten framhåller alltså att kulturarvet ska ses som något sammansatt. Kulturarvet består inte enbart av objekt, utan det kan även knytas till värderingar och relationer som uppstår då människor interagerar med sin omgivning.²⁴⁶

²⁴³ "Specificity and timeliness of a Council of Europe instrument", *Explanatory Report*, 2005, B. punkten 1.

²⁴⁴ Stamatopoulou, 2007, sid. 45. Jmfr "Value of Cultural Heritage for Society" (internetkälla).

²⁴⁵ Dolf-Bonekämper, 2011. Se även Europarådets konferens om Farokonventionen i Venedig 1-3 mars 2013: Recognizing *access and participation* to cultural life as a *basic human right*, as defined in the Universal Declaration of Human Rights.

²⁴⁶ "Specificity and timeliness of a Council of Europe instrument", *Explanatory Report*, 2005, B. punkten 2.

Farokonventionen har därför beskrivits som ett paradigmskifte eftersom den inte lämnar utrymme för en nationell eller etniskt definierad kulturarvskanon. Ett tydligt syfte, bland flera, är istället att demokratisera värderingsprocessen.²⁴⁷ Farokonventionen erkänner att det finns en synergi mellan kulturarv och kulturell mångfald, men vill framför allt koncentrera sig på hur kulturarvet kan användas som en resurs för att skapa hållbara sociala och ekonomiska villkor i dagens Europa.²⁴⁸

Förutom att komplettera redan befintliga konventioner inom Europarådet vad gäller skydd för det byggda eller arkeologiska kulturarvet, så har Farokonventionen även en bredare agenda. Den tar också på sig rollen att skapa en social gemenskap i ett europeiskt sammanhang, något som omnämns ”a common European Heritage”. Detta perspektiv hänger samman med hur konventionen utvecklar skyldighetssidan i förhållandet mellan mänskliga rättigheter och skyldigheter (artikel 4). Här handlar det om att skapa förståelse hos allmänheten för den mängd av olika kulturarv som finns i dagens Europa och som uppkommit genom människors och kulturers möten genom århundraden. Ett mål med konventionen är att förmedla ansvaret att respektera allas kulturarv. Skyldigheten att respektera andra kulturarv ses som ett led i att arbeta konfliktlösande (se kapitel 3 och 7).

För att sammanfatta, kan det konstateras att då det gäller förhållandet mellan rättigheter och skyldigheter, förmedlar konventionen två olika förhållningssätt när den å ena sidan beskriver vad rättigheterna ska innefatta och å den andra betonar vad skyldighetssidan och det gemensamma ansvaret ska omsluta. Skyldighetssidan utgår från att Farokonventionen, som en Europarådskonvention, förhåller sig till att det finns en mångkultur i Europa som en del av en gemensam europeisk erfarenhet. Rättighetssidan handlar däremot inte om att upprätthålla gränserna för nämnda mångkultur, utan istället om att säkerställa människors rätt att få bidra med nya tolkningar som kan berika och vidareutveckla kulturarvet.

9:2 Rätten att ta del av kulturarvet - lagstiftning och kulturpolitiska mål för svenskt vidkommande

I Sverige är kulturella rättigheter skyddade i regeringsformen. Utgångspunkten är att den enskildes kulturella välfärd ska vara ett grundläggande mål för den offentliga verksamheten (RF 1:2, 2 st.) I samma lagrum fastslås också att det allmänna förbinder sig att främja de nationella minoriteternas möjligheter att behålla och utveckla sin kultur i Sverige. Det samiska folkets och andra etniska, språkliga och religiösa minoriteters möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv ska främjas (RF 1:2, 4 st.) Också

²⁴⁷ Wolferstan & Fairclough, 2013, sid. 45, 51.

²⁴⁸ ”Specificity and timeliness of a Council of Europe instrument”, *Explanatory Report*, 2005, B. punkten 7 om distanseringen till Unesco.

regeringens senaste kulturpolitiska proposition, *Tid för kultur*, slår fast att de kulturella rättigheterna har ett starkt skydd. Här har principen om icke diskriminering framför allt varit vägledande: ... "Ingen samhällsmedborgare ska känna sig utestängd från kulturlivet, eller hindras att delta på grund av social, religiös eller etnisk bakgrund".²⁴⁹

I de nya nationella kulturpolitiska målen, som antogs av riksdagen i december 2009, finns närmare riktlinjer angivna för kulturpolitiken. Målen ska styra den statliga kulturpolitiken, men även vara vägledande för politiken i kommuner och landsting. De kulturpolitiska målen präglas av ett medborgarperspektiv då de betonar allas möjlighet att delta i kulturlivet genom följande inledande programförklaring: "Kulturen ska vara en dynamisk, utmanade och obunden kraft med yttrandefriheten som grund. Alla ska ha möjlighet att delta i kulturlivet".²⁵⁰ I propositionen utfäster sig också regeringen för att Sverige ska vara ett tolerant och humant samhälle präglad av mångfald och av respekt för individens mänskliga fri- och rättigheter.²⁵¹

Enligt ett av delmålen, som satts upp för att uppnå de kulturpolitiska målen, ska politiken främja "ett levande kulturarv som bevaras, används och utvecklas". En kulturpolitisk prioritering som särskilt lyfts är *Kulturarv för framtiden*. Här understryks att regeringen ska verka för att medborgarnas engagemang och intresse för kulturarvet ökar. Kulturarvet ses som något angeläget och levande.²⁵² I propositionen poängteras också att det är viktigt att det bland medborgarna förs ett samtal om vad dessa tolkningar är och vad de representerar. Kulturarvet bidrar till att skapa perspektiv på samhället och dess utveckling och det bidrar också till att berika människors liv. *Kulturarv för framtiden* framhåller att kulturarvet tillhör alla och att det bör ses som en kraft i samhället som bidrar till utveckling och förnyelse: ... "det är därför angeläget att verka för att människor i ökad utsträckning har möjlighet att ta del av, använda och vidareutveckla kulturarvet".²⁵³

Den här korta översikten över den befintliga lagstiftningen i Sverige och de nya kulturpolitiska målen visar att Sverige arbetar med kulturella rättigheter utifrån både ett individuellt och kollektivt perspektiv. När området för kulturella rättigheter granskas närmare så kan det konstateras att det varit en princip för lagstiftaren att upprätthålla och utveckla jämställdhet inom kulturområdet. I synnerhet har de nationella minoriteternas möjligheter att behålla och utveckla sin kultur främjats.²⁵⁴ Kulturrådet konstaterar i en analys att insatserna för ökad mångfald i huvudsak inriktats på att göra kulturlivet tillgängligt för alla, medan stödet till de nationella minoriteterna mer handlat om att stärka snävt avgränsade kulturella

²⁴⁹ Prop. 2009/10:3, sid. 30 (den 1 januari 2009 trädde en ny diskrimineringslag i kraft SFS 2008:567).

²⁵⁰ Ibid, sid. 26.

²⁵¹ Ibid, sid. 32, 22.

²⁵² Ibid, sid. 25.

²⁵³ Ibid, sid. 30 f.

²⁵⁴ Ibid, sid. 30.

identiteter. Svensk politik har, om fokus endast läggs på minoritets- eller integrationspolitik, mer handlat om säråtgärder.²⁵⁵ Minoritetsrättigheter utgår ofta från en politisk agenda där rätten att utöva sin kultur skyddas genom säråtgärder, som i sin tur kan baseras på en kultursyn som särskiljer människor utifrån idéer om kulturellt ursprung.

Resultatet av Kulturrådets analys kan också sprida ljus över hur perspektivet på kulturella rättigheter skiljer sig åt mellan Europarådets två ramkonventioner: Farokonventionen och ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter. Sverige beslutade att ratificera sistnämnda konvention 1999 och anslöt sig samtidigt till den europeiska stadgan om landsdels- och minoritetsspråk. De minoritetspolitiska målen och lagstiftningen kan tolkas som ett erkännande från statens sida om att dessa språk och kulturer sedan länge varit en del av det svenska samhället.²⁵⁶

Europarådets båda ramkonventioner skiljer sig emellertid åt på flera punkter, både vad gäller vilka resurser som krävs för åtgärder och graden av inkorporering i lagstiftningen, men också i synen på och implementeringen av kulturella rättigheter. Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter är ett exempel på en principdeklaration, ett inriktningsdokument som är folkrättsligt förpliktande.²⁵⁷ Farokonventionen, å andra sidan, saknar juridiska verktyg som kan reglera den formen av statligt ingripande. Konventionens politiska agenda arbetar därmed inte med att definiera kulturernas innehåll, utan fokuserar snarare på dess gränsområden, hur kulturarvet uttrycks i mötet med människorna i dagens Europa. Som beskrivits tidigare utgör Farokonventionen inte något starkt rättighetsdokument utan vill istället frammana ett etiskt och inkluderande förhållningssätt till kulturarvet, men samtidigt förmedla en ansvarskänsla kring att respektera en mångfald av olika kulturarv i Europa.

De svenska kulturpolitiska målen betonar att statliga myndigheter och institutioner, utifrån sina ansvarsuppgifter, ska arbeta för att främja mångfald, kulturell pluralism och ett internationellt samspel.²⁵⁸ Riksantikvarieämbetet har regeringens uppdrag att vara pådrivande och samlande i kulturarvsarbetet och verka för att kulturarvet bevaras och

²⁵⁵ Om kulturell mångfald, Kulturrådets omvärldsanalys 2005, sid. 33.

²⁵⁶ Loock, J., "Homogenitet som kulturarvspraktik", *Att störa homogenitet*, red. Furumark A., 2013, sid. 74.

²⁵⁷ *Framework Convention for the Protection of National Minorities, Strasbourg 1.II. 1995*. Länsstyrelsen i Stockholms län, *Från erkännande till egenmakt - från ord till handling: ett minoritetsinriktat tankesätt*, 2010. Konventionen innehåller tydliga bestämmelser mot diskriminering. Staterna som tillträtt konventionen förbinder sig att landets minoritetsgrupper tillerkänns en rad grundläggande rättigheter. Bl a säkerställs de nationella minoriteternas kulturella rättigheter genom statligt ingripande. För att leva upp till konventionen stiftades en ny lag i Sverige - lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk. Lagen pekar ut särskilda förvaltningsområden där invånare ska kunna vända sig till myndigheter på sitt eget språk, men lagen ska också främja de fem nationella minoriteternas möjligheter att behålla och utveckla sin kultur i Sverige.

²⁵⁸ Prop. 2009/10:3, sid. 26. För en fördjupning se *Betänkande av Kulturutredningen Del 2 Förnyelseprogram* SOU 2009:16, sid. 42 f.

brukas på bästa sätt. Myndigheten har också ett ansvar för att utveckla diskussionen om begreppet kulturarv och hur det kopplas till frågor om demokrati och makt, tillhörighet och utanförskap, samt hur det kan ge perspektiv på nuet och framtiden.

Sedan början av 2000-talet har Riksantikvarieämbetet arbetat med att skapa förutsättningar för civilsamhället att få tillgång till och att kunna engagera sig i kulturarvsfrågor (se kapitel 10). Inom ramen för projektet *Agenda kulturarv* drevs frågan om hur föreningsliv och enskilda kunde bli mer delaktiga i kulturmiljöarbetet. Ytterligare exempel på projekt med betoning på både ett deltagande- och ett ansvarsperspektiv innefattande det civila samhället är *Skog & Historia*, *Hus med historia*, *Industrisamhällets kulturarv*, *Storstadssatsningen*, *Det moderna samhällets kulturarv* samt *Hållbar stadsutveckling*.²⁵⁹ Ett av de senaste projektet som syftar till ökad tolerans, inkludering och mångfald, och som har involverat flera myndighets- och museichefer inom kulturområdet är *Att störa homogenitet*. Sveriges länsstyrelser driver sedan 2010 utvecklingsprojektet *Kalejdoskop*, som har syftet att lyfta fram fler berättelser kring kulturarv och kulturmiljöer och få fler människor delaktiga i arbetet med kulturarv. Ett mål med projektet är att starta en diskussion om hur kulturarv skapas, förändras och används. Ett annat mål är att bedriva ett inkluderande kulturarvsarbete som präglas av mångfald, till exempel genom att fokusera på vad som är gemensamt för människor istället för särskiljande.²⁶⁰

9:3 Konsekvensanalys

Farokonventionens förhållningssätt i rättighetssammanhang, som går ut på att betona ett inkluderande och demokratiskt perspektiv, tillgodoses i svensk lagstiftning och kommer till uttryck i de kulturpolitiska målen. Även de offentliga kulturmiljömyndigheterna och institutionerna arbetar utifrån ett liknande perspektiv. Befolkningens möjligheter att ta del av kulturarvet får anses vara väl tillgodosedda. Då det gäller synen på hur kulturarvet kan användas ur ett medborgarperspektiv så överensstämmer riktlinjerna i den kulturpolitiska prioriteringen *Kulturarv för framtiden* väl med innehållet i Farokonventionen. Även de nya nationella målen för kulturmiljöarbetet som beslutades av riksdagen 2013 framhåller, i likhet med Farokonventionen, människors delaktighet i kulturmiljöarbetet.²⁶¹ Konsekvensen vid en eventuell ratificering av konventionen torde därför innebära att Sverige får ett verktyg som kan bidra till att vidareutveckla och lyfta fram principerna om människors delaktighet i

²⁵⁹ Se Riksantikvarieämbetes webbplats. Se även Kulturrådets rapport *Kulturinstitutionerna och det civila samhället*, Kulturrådets skriftserie 2012:1, sid. 60 f.

²⁶⁰ Se informationsmaterial från länsstyrelserna (lansstyrelsen.se/kalejdoskop;) Se även Kamali, M., "Platsen, kulturen och arven", *Platsens mänskliga berättelser*, red. Kamali, M., 2013. Loock, 2013, sid. 78 f.

²⁶¹ Prop. 2012/13:96 *Kulturmiljöns mångfald*, sid. 35.

kulturarvsarbetet i enlighet med de kulturpolitiska målen och i de nationella målen för kulturmiljöarbetet.

Konventionen skulle därför kunna bidra med att bekräfta ett breddat perspektiv och förhållningssätt vad gäller allas rätt att tolka kulturarvet. Farokonventionen använder sig av kulturarvet på ett processinriktat sätt, det vill säga grundat på en vision om valfrihet. I den meningen skulle den även kunna utgöra en drivkraft till förmån för ett mångfaldsperspektiv. I beskrivningen av hur rättigheterna i relation till kulturarvet ska förstås och implementeras betonas allas deltagande, men även möjligheten till omförhandling och omtolkning, liksom kulturarvets föränderlighet. Ett antagande som förs fram är också att människor kan ha band till flera platser och att människor kan bära på flera olika kulturella identiteter, något som får ses som en förutsättning för att samarbetsmodellen "Heritage Communities" ska kunna fungera gränsöverskridande i praktiken (se kap 6). Farokonventionen torde därför med sitt rättighetsperspektiv kunna medverka till en uppdatering av kulturmiljöförvaltningen så att den kan fungera i framtidens Europa. Den erbjuder en konstruktiv förvaltning som sätter mångfald framför mångkultur.

Sitt konstruktiva drag till trots finns det dock problematiska aspekter med konventionen. En bidragande orsak är att den ofta har ett både/och – perspektiv, det vill säga att den arbetar med flera strategier parallellt, något som bidrar till att den kan upplevas som motsägelsefull. Den dubbla strategin uttrycks i detta fall genom konventionens olika synsätt och syften i skillnaden mellan rättigheter och skyldigheter kring kulturarvet. Ett annat problem som berörs i litteraturen kring konventionen är att den kringgår och väjer för komplicerade frågor och begrepp genom att inte beröra eller tydligt definiera dessa i konventionstexten. Ett exempel som kan framhållas är att *kulturarv* som begrepp definieras förhållandevis brett, medan begreppen *kultur* eller *identitet* inte berörs alls. Detta trots att frågan om kulturell identitet av många framhålls som intimt förknippad med frågor rörande kulturella rättigheter.

En annat problematiskt område är begreppet "*Heritage Communities*" som tillskrivs samma roll och handlingsutrymme som individer i förhållningssättet till kulturarv (se artikel 4). Här har det framhållits att skaparna av konventionen såg det som problematiskt att beskriva att olika grupper kunde ha intresse av kulturarvet. Genom att skapa det nya begreppet "*Heritage Communities*", tror man sig ha kunnat kringgå komplicerade frågor om etnicitet och minoritetsgrupper.²⁶² Som "idealtyp" beskrivs därför ett "*Heritage Community*" som en gemenskap präglad av kulturell frihet. Den kan vara gränsöverskridande nationellt, etniskt och språkligt, men skulle också kunna definieras mycket snävare. Som en konsekvens av

²⁶² Wolferstan & Fairclough, 2013, sid. 46.

detta uppfattar nog många denna oprövade gemenskap som ett av det mest komplexa inslagen i konventionen.

Den här fördjupande analysen har också försökt att bringa klarhet i hur det juridiska handlingsutrymmet ser ut. Konventionen vänder sig mot en statisk kultursyn, som menar sig kunna avgränsa kulturer i tid och rum. Den tillhandahåller därför inte heller några rättsliga verktyg för grupper eller enskilda att få säkerställa rättigheten till "sitt kulturarv" utifrån ett synsätt som utgår från att människor är sin kultur, sitt ursprung eller sitt kulturarv. Men å andra sidan förbjuder konventionen inte heller någon att arbeta efter en sådan agenda kring ett specifikt kulturarv, eller i en "Heritage Community", så länge andras mänskliga rättighet att uttolka samma kulturarv respekteras.

En konsekvens blir att Farokonventionen förmedlar en i viss mån förutsättningslös inställning till begreppet kulturell identitet. En persons vilja eller önskan att intressera sig för ett visst kulturarv kan styras av en mängd olika motiv. Därför tillhandahåller konventionen inga verktyg för att hantera eller mäta kulturell identitet i praktiken, dels därför att det är svårt att operationalisera kulturell identitet på individnivå, dels därför att den arbetar processinriktat. Rätten att få tillträde till kulturarvet och att få vara med och uttolka vad kulturarvet betyder utgör kärnan i den mänskliga rättigheten enligt konventionen. Den rättigheten ska vara lika för alla. Däremot kan inte rätten till kulturarvet tolkas som att en individ eller grupp kan kräva sitt företräde till ett visst kulturarv med stöd i konventionen. Härefter ligger en betydelsefull gradskillnad i förståelsen av konventionen. Konventionen styr bort från identitetsfrågor därför att den, sett ur dess framåtsyftande perspektiv i rättighetssammanhang, sannolikt inte vill bidra till att cementera ett synsätt på kulturer som strängt avskiljbara enheter, utan istället främja en mångfald i Europa. Kulturell identitet kan vara en tillräcklig, men inte nödvändigt förutsättning för att bidra till att uttolka och intressera sig för ett kulturarv.

10 Expertvälde och medborgardialog – konventionen ur ett demokratiperspektiv

10:1 "Heritage Communities" – fördjupad analys

En allmän tendens, såväl i Sverige som i flera andra europeiska länder, är att det under de senaste decennierna har skett en successiv ansvarsförskjutning från staten till civilsamhället, något som brukar kallas att man gått från "government" till "governance", vilket med andra ord betyder att man tillämpar ett slags nätverksförvaltning med interaktiv samhällsstyrning.²⁶³ En konsekvens av denna utveckling är att staten idag är något mer av en samverkande aktör vilken i högre utsträckning förhandlar med övriga aktörer.²⁶⁴ De politiska processerna formas sålunda inom olika nätverk där den nationella nivån samsas med den europeiska och den regionala men även med delar av den övriga samhällskroppens aktörer. Därmed har ländernas nationella politik successivt flyttats, dels uppåt genom europeisering och globalisering, dels rört sig nedåt till regioner och lokalsamhällen. Dessutom har politiken även förflyttats utåt genom privatisering, men även till frivilligorganisationer.²⁶⁵ Som en följd av denna utveckling, och i syfte att öka det politiska deltagandet, har den representativa demokratin även kompletterats med ett slags deltagar- eller medborgardemokrati med inslag av förhandling och överläggande.²⁶⁶

Det faktum att man idag, i högre grad än tidigare, tillämpar en mer interaktiv samhällsstyrning har givetvis även fått konsekvenser för den statliga förvaltningen och det så kallade expertsamhället. Ett utmärkande drag för demokratier är den balansgång som bör finnas vad gäller vilka frågor, och i vilken omfattning, så kallade experter med deras professionella sakkunskap ska tillfrågas. I ett så kallat idealtillstånd ska experternas uttalanden utgöra underlag till väl avvägda beslut, något som i sin tur ska gagna medborgarna.²⁶⁷ Experter verksamma inom den offentliga kulturavförvaltningen ska exempelvis därför huvudsakligen äga kunskap vad gäller kulturav och förvaltningsfrågor. Kulturavsområdet har emellertid, till följd av pågående utveckling, blivit ett område som successivt utvecklats till att bli mer samhällsorienterat och därmed även avhängigt av andra

²⁶³ Hedlund, G. & Montin, S., "Governance som interaktiv samhällsstyrning – gammalt eller nytt i forskning och politik?", *Governance på svenska*, red. Hedlund G. & Montin S., 2009, sid. 7-36. Premfors, R. et al., *Demokrati och byråkrati*, (2 uppl.) 2009, sid. 315 ff. Jensen, Wolfhechel O., "Kulturav och värden – expertis och demokrati", *I valet och kvalet. Grundläggande frågor kring värdering och urval av kulturav*, 2012, sid.133.

²⁶⁴ Dahlstedt, M., "Demokrati genom civilt samhälle? Reflektioner kring Demokratiutredningens sanningspolitik", *Statsvetenskaplig Tidskrift*, årg 103, nr 4, sid. 289-310.

²⁶⁵ Hedlund & Montin, 2009, sid. 31 ff..

²⁶⁶ Premfors, R. & Roth, K., "En demokratisyn och ett forskningsfält", *Deliberativ demokrati*, 2004, sid. 7 ff. *En uthållig demokrati! Politik för folkstyrelse på 2000-talet*, SOU 2000:1, Demokratiutredningens betänkande, sid. 22 f.

²⁶⁷ Mukhtar-Landgren, D., "Demokrati och expertis i politiskt beslutsfattande", *Fronesis, Demokrati och expertstyre*, 2009, nr 29-30, sid. 76-85. Se även Jensen, Wolfhechel, 2012, sid. 121 f.

politikområden. Detta innebär att kulturmiljöexperterna i allt högre grad måste samverka med andra aktörer och intressegrupper samt ta hänsyn till övriga politikområden.²⁶⁸ Farokonventionens starka betoning att på individnivå, i så kallade "Heritage Communities" (se kapitel 6), få utnyttja möjligheten att få delta i kulturarvsprocesser ligger i linje med den ovan beskrivna utvecklingen.

Konventionen formulerar, genom att införa begreppet "Heritage Community", ett slags samverkansmodell för hur expertsamhället och övriga relevanta sektorer av samhället kan mötas i gemenskaper med referens till kulturarv. Den offentliga kulturmiljöförvaltningens arbete ska enligt Farokonventionens vision, i ökad omfattning, utföras genom samverkan och i dialog med en mängd olika samhällsaktörer. Detta bidrar till att kulturmiljöexpertens roll utmanas utifrån gängse arbetsfördelning. Utmaningen ligger i att kulturmiljöexperternas specialistkompetens, i demokratisk anda, idag ska vägas samman med såväl politiska mål och medborgerlig delaktighet som med lagar och förordningar på området.²⁶⁹

Kraven på ökad grad av ömsesidig samverkan mellan experten och det samhälle denna verkar i medför mer begränsade möjligheter än tidigare för kulturarvsexperterna att välja ut och värdera vad som kan definieras och klassas som kulturarv i en tid då allt fler gör anspråk på detta.²⁷⁰ Denna utveckling kan både ses som uttryck för det idag starkt växande lokala intresset för bland annat kulturarv samt ett uttryck för ovan nämnda deltagardemokratiska ansatser.²⁷¹ Kraven på samverkan har vidare bidragit till omförhandlingar om vilket kulturarv som anses bevarandevärd samtidigt som det även bidragit till att vetenskapliga värden tonats ned till förmån för bland annat upplevelse- och brukarvärden.²⁷² I enlighet med denna utveckling betonar även Farokonventionen att experten inte längre har tolkningsföreträde på vad som kan bedömas vara kulturarv och inte (se kapitel 3-6). Istället ligger fokus på den enskilde individen, som betraktas som en aktiv agent, som i högre utsträckning kan skapa "sitt" kulturarv genom aktiv handling.²⁷³

En av de viktigaste utgångspunkterna för Farokonventionen är att denna konvention alltså placerar människan, inte kulturarvet, i centrum. Vem som har inflytande över kulturarvsprocesserna, och tolkningsföreträde, är därför avgörande. Något förenklat skulle

²⁶⁸ Jensen, Wolfhechel, 2012, sid. 120.

²⁶⁹ Lundquist, L., *I demokratins tjänst. Statstjänstemannens roll och vårt offentliga etos*, SOU 1997:28, Rapport till Förvaltningspolitiska kommissionen, 1997, sid.13-52, samt Lundquist, L., *Demokratins väktare. Ämbetsmannen och vårt offentliga etos*, 1998, sid. 126 ff.

²⁷⁰ Jensen, Wolfhechel, 2012, sid. 121.

²⁷¹ Gruber, G., *Medeltider. Samtida mobiliseringsprocesser kring det förflutnas värden*, 2010, sid. 253-272. Bohlin, A. et al., *Delaktighetens landskap – Tillgänglighet och inflytande inom kulturarvssektorn*, 2010, sid. 7, 20, 110 ff.

²⁷² Jensen, Wolfhechel, 2012, sid.134.

²⁷³ Robertson, I.J.M., "Preface", *Heritage from below. Heritage, culture and identity*, red. Robertson, I.J.M., 2012, sid. 6 f.

man därför kunna säga att om *målen* med Farokonventionen är att betrakta kulturarvet som en resurs för social och ekonomisk hållbarhet så utgör "Heritage Communities" ett slags *medel* för att nå dit. Denna plattform för samverkan mellan medborgare, den offentliga kulturmiljöförvaltningen samt övriga institutionella och privata aktörer anses kunna garantera att kulturarvet i högre utsträckning blir en aktiv del i den pågående samhällsutvecklingen. Tanken är att ju fler som får möjlighet att engagera sig i kulturarvet desto bredare blir inte endast dess förankring utan även själva definitionen av vad som faktiskt kan vara kulturarv.

Genom att anta att människor kan ha kulturella band till flera platser samt bära på flera olika kulturella identiteter så anser förespråkare för konventionen även att denna samverkansmodell utgör ett konstruktivt inslag då den syftar mot mångfald och pluralism (se kapitel 9). Vidare antyder konventionens förespråkare att en ökad samverkan mellan kulturmiljösektorn och exempelvis näringslivet samt det civila samhället även leder till ett delat ansvar för kulturarvet. Detta anses, enligt konventionen, inte endast gynna demokratiperspektivet utan även ha en gynnsam effekt på det ekonomiska ansvar som inte sällan vilar tungt över den traditionella kulturmiljösektorn (se vidare kapitel 4 och 8).²⁷⁴

Bevarandeperspektivet är, som framgått av tidigare kapitel, nedtonat i konventionen och istället ska detta perspektiv mer påtagligt integreras med ett brukarperspektiv. Därmed handlar kulturmiljöarbetet inte längre huvudsakligen om att bevara monument utan bör snarare, enligt konventionen, syfta till att finna en form för att *manövrera* kulturarv i relation till förändringar över tid. Kulturarvet ses, utifrån nämnda perspektiv, som ett slags dynamisk kraft där experterna snarare ska spela rollen av medlare mellan olika anspråk - en roll som går ut på att underlätta att se kulturarv ur ett bredare och tydligare inkluderande perspektiv. I enlighet med nätverksförvaltningens mer interaktiva samhällsstyrning, eller omtolkat i Farokonventionens termer - "Heritage Communities", ingår därmed experterna och allmänheten ett slags partnerskap i syfte att få till stånd ett mer diversifierat och representativt kulturarv.²⁷⁵ Medvetenheten om kulturarvets stundom starka symboliska och politiska laddning gör att Farokonventionen betonar vikten av förståelse för att ett givet kulturarv kan representera olika saker för olika människor. En sådan förståelse anses, i enlighet med artikel 7 och 8, i sin tur bädda för bättre livskvalitet samt ökad förståelse för omvärlden - något Farokonventionen betraktar som en viktig aspekt av social hållbarhet (se vidare kapitel 3 och 7).²⁷⁶

²⁷⁴ Wanner, P., "Can co-operation lastingly stabilize the heritage economy?", *Heritage and Beyond*, 2009, sid. 134. Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, artikel 11 a-d.

²⁷⁵ Goddard, 2009, sid. 143.

²⁷⁶ Ibid, sid. 144 f. Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, artikel 7a-d "Cultural heritage and dialogue", artikel 8 a-d "Environment, heritage and quality of life".

Den mycket vida definition av begreppet "Heritage Community" som ges i konventionen är avsiktlig då konceptet som sådant ska tilltalas av många. Vid sidan av mer traditionella grupper med exempelvis språkliga, etniska och religiösa anspråk på kulturarv kan "Heritage Communities" även formeras av andra röster och aktörer som önskar definiera sin gemenskap med referens till kulturarv. Dessa kulturarvsgemenskaper ska med fördel byggas över etniska, religiösa, språkliga och kulturella gränser i syfte att stärka den sociala hållbarheten i ett samhälle. Som framgår av kapitel 9 är emellertid begreppet "Heritage Community", på grund av sin oprecisa definition, problematiskt. En viktig utgångspunkt är det faktum att konventionen förespråkar att individen ska ges möjlighet att i demokratisk anda få tillträde att uttolka vad kulturarvet är och vad det betyder. Men när olika intressen möts i ett "Heritage Community" ska dessa enskilda intressen jämkas mot varandra. Trots goda intentioner med denna samverkansmodell finns därmed risk för att den enskildes röst likväl körs över av starkare röster och intressen.

Ett annat problem med samverkansmodellen "Heritage Community" är därför det faktum att det inte kan uteslutas att dessa kan formeras av grupper vilka baserar sig på exempelvis etnisk eller religiös grund med extrema åsikter. Denna problematik är något som konventionsföreträdarna inte tydligt nog problematiserar i de förklarande texterna. Förespråkare för konventionen visar, i och för sig, medvetenhet om kulturarvets problematiska relation till frågor rörande identitet och kulturella rättigheter genom att, som ovan nämnts, sträva efter mångfald och pluralism. Vidare visar förespråkare för konventionen medvetenhet om att olika grupper kan uppfatta ett specifikt kulturarv utifrån vitt skilda perspektiv (se kapitel 3 och 6). Erfarenheterna och kunskapen om detta gör att konventionen, vid konflikt mellan olika grupper eller "Heritage Communities", förordar vikten av respekt, dialog och försoning.²⁷⁷ Dessutom utgör det faktum att gruppen ska samarbeta med den offentliga kulturarvsförvaltningen ett sätt att "säkra" att balans och respekt upprätthålls vid konflikt.

En berättigad undran, med särskild hänvisning till hur kulturarvet under de senaste decennierna har tillskrivits ett ökat politiskt och symboliskt värde, är emellertid om konventionens vision om visad respekt och dialog verkligen är tillräcklig vid en reell konflikt. Det faktum att konventionens författare inte tillräckligt beaktar eventuella för- och nackdelar med "Heritage Communities", i kombination med ramkonventioners svaghet som juridiskt instrument, gör att konventionen utifrån ett preventivt konfliktlösande perspektiv framstår som tämligen kraftlös (se även kapitel 7).

²⁷⁷ Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, artikel 7a-c.

Genom att alltför ensidigt fokusera på de positiva sidorna med samverkansmodellen "Heritage Communities" tenderar man nämligen att underskatta de eventuella praktiska problem som kan uppstå vid dess implementering. Ett tydligt exempel på detta utgörs av det internationella "Heritage Community" som bildades i samband med återuppbyggnaden av bron i Mostar. Som framgår av kapitel 6 anser förespråkare för konventionen att detta projekt utgör ett lyckat exempel på hur ett lokalt engagemang för ett specifikt kulturarv har vuxit till ett så mycket större internationellt intresse – ett slags manifestation för fred.²⁷⁸ Samtidigt pekar forskning på hur kulturarv i före detta krigszoner inte låter sig göras till neutrala turistattraktioner över en natt.²⁷⁹ Tvärtom visar exemplet med världsarvsutnämningen av bron i Mostar (samt bron i Višegrad) att minnesplatsen för många lokalbor medför att krigssåren förblir öppna och istället blir symbol för en offerroll. Kulturarvet i just detta exempel, där Unesco varit högst delaktigt i den kulturarvsprocess som omfattar återuppbyggnaden av bron i Mostar, tenderar att bli en bricka i spelet om vem som ska kontrollera minnena – världssamfundet eller lokalbefolkningen?²⁸⁰

Exemplet med återuppbyggnaden av bron i Mostar visar därmed på problemet med representativitet, något som inte sällan uppstår då man lägger om beslutsfattandet mot ett slags deltagardemokrati. Det finns nämligen inga givna garantier att allas röster blir hörda i en samverkansmodell av typen "Heritage Community", det vill säga i en medborgardialog eller i ett slags direktdemokrati.²⁸¹ Forskning pekar tvärt om på att det trots goda intentioner inte är ovanligt att olika former av deltagarmodeller likväl kan leda till att vissa grupper, eller individer, blir exkluderade från beslutsprocesser. Detta kan dels bero på att det saknas utrymme att inkludera alla, dels att vissa gruppers tidigare erfarenheter av att ha blivit exkluderade från viktiga beslutsprocesser gör att de väljer att tolka deltagande på annat sätt eller att de väljer att inte delta alls. Oavsett vilket finns alltså risk att vissa intressen helt, eller delvis, utestängs från processen.²⁸²

Vidare kan representativitetsfrågan bli lidande av att medborgare som är vana vid att göra sin röst hörd får mer utrymme i processen, alternativt att deltagandet inte blir så stort på grund av att många medborgare inte anser sig ha tid eller viljan att medverka.²⁸³ Återuppbyggnaden av slottet i Berlin, vilket utgör en politiskt och symboliskt laddad handling

²⁷⁸ Dolff-Bonekämper, 2009, sid. 74.

²⁷⁹ Nikolić, D., *Tre städer, två broar och ett museum. Minne, politik och världsarv i Bosnien och Hercegovina*, Diss, 2012, sid. 55 ff. 277 ff.

²⁸⁰ Nikolić, 2012, sid. 277 ff.

²⁸¹ Bohlin et al. 2010, sid. 95 samt Gilljam, M., "Deltagardemokrati med förhinder", *Demokratins mekanismer*, red. M. Gilljam & J. Hermansson, 2003, sid. 185-211.

²⁸² Bohlin et al., 2010, sid. 110 f.

²⁸³ Gilljam, M., "Demokratisk samhällsplanering klämd mellan sköldar. Om avigsidorna med medborgardialog och expertinflytande", *Planering med nya förutsättningar. Ny lagstiftning, nya värderingar*, red G. Blücher och G. Graninger Vadstena stiftelsen Vadstena Forum för Samhällsbyggande, sid. 57 f., 2006.

med referens till Tyskland som kulturbärande nation, har av konventionsföreträdarna exemplifieras som ett "Heritage Community" (se kapitel 6). Projektet har bland annat initierats av kapitalstarka intressenter och visar just hur medborgare med kunskap och vana av att driva projekt har fått utrymme att påverka kulturarvsprocessen på bekostnad av andra grupper och medborgare. Förutom problem relaterade till representativitet visar detta projekt även hur en problematiserande historiesyn tonats ned och gömmts till förmån för en diskussion av förlorade estetiska värden och det potentiella marknadsföringsvärde som en rekonstruktion av det kejserliga stadsslottet skulle kunna tillföra Berlin.²⁸⁴

Många ser därmed att den riktigt stora utmaningen med dessa former av samverkansmodeller i slutändan handlar om i vilken utsträckning politiker, och andra typer av beslutsfattare, kan hantera resultaten från medborgardialogen, det vill säga i vilken utsträckning dessa resultat bearbetas in som underlag i de slutgiltiga besluten. Hur politiker, alternativt den offentliga kulturarvsförvaltningen, hanterar resultaten av medborgardialogen sätter legitimitetsfrågan i centrum. Frågan om vem som ska ges tolkningsföreträde vid eventuella meningsskiljaktigheter är därför avgörande för deltagandets begränsningar och möjligheter.²⁸⁵

Det kan därmed konstateras att olika former av deltagandeprocesser alltid innebär att gränser upprättas, exempelvis mellan olika kategorier av deltagare och icke deltagare, men också mellan experter och medborgare.²⁸⁶ Detta bör även anses giltigt för Farokonventionens samverkansmodell "Heritage Community". En medvetenhet om de olika problem som finns med medborgardialoger bidrar emellertid till att processen kan utvecklas i syfte att stärka legitimiteten för samverkansmodeller i olika typer av förvaltningsarbete.²⁸⁷ Europarådet har därför exempelvis tagit fram en kod för idéburna organisationers medverkan i beslutsprocessen.²⁸⁸ Koden omfattar/visar på mekanismerna i en beslutsprocess men visar även på vilka sätt det civila samhället kan delta i den offentliga politiken.

Ett annat sätt att utveckla processen är att betrakta deltagande som en form av mänsklig rättighet där fokus alltmer ligger på att bygga kapacitet och kunskap hos den enskilde

²⁸⁴ Nilsson, J.H., "Åter på plats. En studie av slotten i Potsdam och Berlin från demolering till återuppbyggnad", *Scandia* 74:2, sid. 97 f.

²⁸⁵ Bohlin et al., 2010, sid. 111.

²⁸⁶ Ibid, sid. 115.

²⁸⁷ Ibid, sid. 116. Mavhunga, C. & Dressler, W., "On the Local Community: The Language of disengagement?", *Conservation and Society* 5, 2007, sid. 44-59. Pieterse, E., "Political Inventions & Interventions: A Critical Review of the Proposed City Development Strategy Partnership in Cape Town", *Limits to Liberation after Apartheid: Citizenship, Governance & Culture*, red. S. L. Robins, 2005, sid.113 ff.

²⁸⁸ Europeisk kod för idéburna organisationers medverkan i beslutsprocessen, antagen av Europarådets INGO-konferens (internetkälla).

medborgaren så att denna själv kan hitta ingångar i olika deltagarprocesser och på så vis skapa handlingsutrymme.²⁸⁹ Ett sådant något friare sätt att se på deltagande, där gränserna för medborgarmedverkan har vidgats, är utifrån deltagardemokratiska aspekter betydelsefullt.²⁹⁰ Det är nämligen bara i de fall där allmänheten på ett konkret görs delaktig i beslutsprocessen som samverkan utifrån synen på medverkan som mänsklig rättighet medför att man faktiskt rör sig mot ett aktivt och reellt deltagande. Det är utifrån sistnämnda perspektiv man torde kunna tolka Farokonventionens egentliga vision om "Heritage Communities".

Farokonventionens starka betoning på att medborgardeltagande i kulturarvsprocesser ska betraktas som en mänsklig rättighet (se kapitel 5 och 9) medför att kunskap och tillgänglighet är en central fråga. Kännedom om kulturarvet ska spridas på samtliga utbildningsnivåer i samhället, något som enligt konventionen syftar till att säkerställa det kollektiva minnet vilket i sin tur anses gynna en social hållbarhet. Tillgängligheten ska garanteras genom ökad digitalisering av allehanda kulturarvsmateria och ska med fördel även spridas genom sociala medier. Olika typer av virtuella "Heritage Communities" betraktas därmed som viktiga plattformar på såväl lokalt som regionalt plan, men även på nationellt och globalt plan. Konventionsföreträdarna visar att de är väl medvetna att det ännu återstår många frågor att lösa både vad gäller hur detta ska administreras och säkras, men också hur de juridiska instrumenten måste utvecklas för att hindra missbruk och motverka den homogenisering som kännetecknar själva den digitala formen. Som nämnts i kapitel 6 utgör *The European Heritage Network* (Herein) och det digitala europeiska biblioteket *Europeana* två exempel på digitala verktyg/plattformar som bland annat verkar för de visioner som Farokonventionen eftersträvar vad gäller tillgänglighet.

Idag har vi så pass lång erfarenhet av internet att det går att fördjupa och nyansera diskussionerna kring den ökade användningen av internets olika funktioner. Den entusiasm och positiva framtidstro som kännetecknade 1990-talets debatt om IT-utvecklingens möjligheter kom vid millennieskiftet att växla över mot en mer cyberkritisk diskussion som även ventilerade den digitala teknikens avigsidor. Även om entusiasmen idag ännu är stark är diskussionen om internet betydligt mer mångfacetterad och realistisk. Av den anledningen har vi också nu möjlighet att närma oss de allra mest grundläggande frågorna rörande konsekvenserna av den digitala tekniken.²⁹¹ Farokonventionens starka tilltro till internet och

²⁸⁹ Cornwall, A., *Beneficiary, Consumer, Citizen: Perspectives on Participation for Poverty Reduction, Sida studies no 2*, 2000, sid. 60-67, 72 ff. Sabatier, P. A. & Jenkins-Smith, H. C., *Policy Change and Learning: An Advocacy Coalition Approach*. Boulder, 1993, sid. 211 ff.

²⁹⁰ Mavhunga, D., "On the Local Community: The Language of disengagement?", *Conservation and Society* 5, 2007, sid. 44-59. Bohlin et al., 2010, sid. 116.

²⁹¹ Se vidare Karlsohn, T., "Internet mognar och det måste diskussionen också göra", *Respons*, nr. 6, december 2012, sid. 32 f.

digitalisering, vad gäller tillgänglighet, gör det därför befogat att helt kort i denna rapport belysa några av de möjligheter men också begränsningar som likväl finns.

Medieforskaren Lisa Ehlin pekar exempelvis på möjligheterna med internet och hur ett virtuellt "Heritage Community" har fungerat som viktig plattform för att rekonstruera minnet av något förlorat. Jordbävningen och tsunamin som i mars 2011 drabbade nordöstra Japan bidrog till att Google etablerade en sajt kallad "Minnen för framtiden", vilken gör det möjligt att jämföra hur gatumiljöer såg ut före katastrofen med hur det ser ut idag. Projektet var också ett kollektivt gräsrotsprojekt i den meningen att användarna kunde lägga ut egna foton och videoklipp av sina städer för att de gemensamma minnena inte skulle gå förlorade och i syfte att den gemensamma kulturella identiteten skulle bevaras.²⁹² Exemplet visar hur nätet, och ett virtuellt "Heritage Community", vid den här typen av katastrofer och plötsliga förändringar snabbt kan engagera en stor mängd människor att generera vital information och kunskap kring ett givet ämne. För att behålla denna typ av engagemang och för att attrahera nya användare till en sajt eller plattform krävs emellertid ständiga uppdateringar och förändringar för att sajten ska behålla sin relevans. Här ligger en begränsning då forskning visar att föreställningen om internet och kreativitet, det vill säga produktion av ny kunskap, är något överdriven.

Det finns idag en utbredd föreställning om att nätet, genom själva sitt funktionssätt, skulle ge upphov till genuint skapande och delaktighet då det fungerar interaktivt och därmed produktivt. Ehlin's forskning pekar emellertid på en motsatt riktning. De nya delandekulturer som präglar nätet och de sociala medierna karaktäriseras i stor utsträckning av recycling och återupprepning snarare än av genuint skapande och nytänkande.²⁹³ Den stora majoriteten av nätanvändare är inte aktiva kreatörer utan passiva iakttagare som endast vidarebefordrar innehåll som någon annan har skapat. Detta kanske inte är ett problem i sig, det viktiga torde väl vara att *alla har möjlighet* att vara kreativa. Inte desto mindre ger det lite perspektiv på konventionens tilltro till den nätaktive medborgarens engagemang i "sitt" kulturarv. Sannolikt kommer det att vara en begränsad, men konstant, skara som ingår i diverse virtuella "Heritage Communities". Därmed kommer troligen även interaktiviteten och produktionen av "ny" kunskap också att vara begränsad.

Vidare bör det i sammanhanget understrykas att sociala medier och potentiella virtuella "Heritage Communities" ingalunda behöver styras utifrån demokratiska spelregler. Detta beror på att sociala medier som exempelvis Facebook och Twitter samt sökmotorer som Google är vinstdrivande företag. Dessutom manipuleras delar av nätet och de sociala

²⁹² Ehlin, L., "Google and the mediation of cultural memory", *Making cultural history*, 2013, sid. 109 f.

²⁹³ Ehlin, L., "Den flyktige användaren", *Myten om internet*, red. P. Snickars & P. Strömbeck, 2012, sid. 116 ff.

medierna av ytterligare andra företag vilkas affärsidé är att sälja sökoptimeringstjänster. Sökoptimering är ett sätt för den som kan betala att erhålla hög exponering på nätet utan att detta egentligen står i paritet till sajtens/plattformens relevans, det vill säga antalet faktiska "followers". Andra sätt att skapa exponering kring en sajt eller virtuell gemenskap är att använda sig av olika metoder för "growth-hacking". Detta innebär att brukaren marknadsför och driver trafik till sajten på ett sätt som förenklat kan liknas vid hur olika typer av pyramidspel distribueras.

Grupper med resurser och kompetens inom det digitala området kan alltså skapa oproportionerligt hög relevans för en specifik sajt/plattform och därigenom åsidosätta mer demokratiska principer rörande urval. Dessa metoder kan givetvis även användas av intressegrupper som syftar till att skapa hög relevans för specifika virtuella "Heritage Communities" på kulturarvsområdet. Nätet erbjuder således både stora möjligheter men har därtill även vissa begränsningar.

10:2 Den offentliga kulturmiljöförvaltningens arbete med frågor rörande det civila samhället och övriga samhällsaktörer

I Sverige har det civila samhället sedan länge utgjort ett slags komplement till staten. Relationen har karaktäriserats av en tydlig maktfördelning där föreningslivet har agerat fritt, men nära förbundet till staten.²⁹⁴ Från statens sida har man sett det civila samhället som en kanal för folkligt medbestämmande och en legitimering av statliga beslut på olika nivåer.²⁹⁵ Den karaktär av folkrörelse som historiskt har kännetecknat det civila samhället i Sverige har sedan 1990-talet emellertid förändrats i riktning mot en tydligare professionalisering. Denna förändring har lett till att det aktiva medlemskapet i stor utsträckning har bytts till ett passivt där några få praktiskt arbetande ger service till ett större antal betalande medlemmar.

Riksantikvarieämbetet har i uppdrag att arbeta, och utveckla samarbetet, med andra myndigheter och aktörer, däribland ideella organisationer och andra delar av det civila samhället. Enligt Riksantikvarieämbetets definition av begreppet "civila samhället" avses en arena, skild från stat, kommun och landsting, marknaden och det enskilda hushållet där människor, grupper och organisationer agerar tillsammans för gemensamma intressen.²⁹⁶ Traditionellt har den offentliga kulturmiljöförvaltningen arbetat med exempelvis hembygdsföreningar, arbetslivsmuseer samt ideella organisationer inom kulturmiljöområdet.

²⁹⁴ Rothstein, B., *Den korporativa staten: intresseorganisationer och statsförvaltning i svensk politik*, 1992, sid. 104 ff. Kings, L., *Till det lokals försvar*, 2011, sid. 70 ff.

²⁹⁵ Kings, 2011, sid. 70.

²⁹⁶ *Kulturinstitutionerna och det civila samhället*, Kulturrådets skriftserie 2012:1, sid. 78 ff.

Sedan drygt tio år har sektorn emellertid haft en ambition att "förnya kulturmiljövårdens arbete, inriktning, demokratiska förankring och därmed slagkraft" för att stå i bättre samklang med dagens samhälle.²⁹⁷ Projektet *Agenda kulturarv*, som pågick åren mellan 2001-2004, syftade bland annat till att utveckla metoder och arbetssätt där demokrati och delaktighet i högre utsträckning skulle tillämpas.²⁹⁸

I regeringens proposition *En politik för det civila samhället* från 2009 betonades civilsamhällets viktiga roll i samhällsutvecklingen.²⁹⁹ Målet med nämnda proposition var att förbättra villkoren för det civila samhället generellt. För kulturområdets del betonades civilsamhällets samverkan med kulturinstitutionerna särskilt i propositionen *Tid för kultur*.³⁰⁰ I syfte att intensifiera, och konkretisera, arbetet mot det civila samhällets aktörer på kulturområdet fick Statens kulturråd år 2011 i uppdrag av regeringen att, i samverkan med Riksantikvarieämbetet och Riksteatern, ta fram en rapport som visade på goda exempel vad gäller hur kulturinstitutioner mer praktiskt kan involvera det civila samhällets organisationer och andra ideella krafter i sina respektive verksamheter. Rapporten, som presenterades 2012, framhöll bland annat att civilsamhället "är på väg tillbaka in i kulturpolitiken på allvar" genom en starkare och mer representativ organisering.³⁰¹ Rapporten pekade även på att det ideella engagemanget i Sverige fortsatt ligger på en hög nivå och forskningen talar om en "civilsamhällets tredje våg".³⁰² Undersökningen, från 2011, framhöll även att den så kallade Kultursamverkansmodellen på sikt skulle kunna ge civilsamhällets organisationer möjlighet till ökat inflytande och genomslag på regional och lokal nivå.³⁰³

Riksantikvarieämbetet arbetar idag fortsatt aktivt mot det civila samhällets organisationer på kulturmiljöområdet.³⁰⁴ Under perioden 2010-2012 pågick exempelvis en särskild regeringssatsning gällande bidrag till vård- och informationsinsatser till hembygdsförbunden kallat *Hus med historia*, vilket var ett stöd som fördelades av länsstyrelserna till landets olika hembygds-föreningar.³⁰⁵ Riksantikvarieämbetet ger även, genom det så kallade *Forsknings-*

²⁹⁷ *Agenda kulturarv. Slutrapport*, 2004, sid. 9.

²⁹⁸ *Ibid.*, sid. 13 ff.

²⁹⁹ *En politik för det civila samhället*, proposition 2009/10:55.

³⁰⁰ *Tid för kultur*, proposition 2009/10:3.

³⁰¹ *Kulturinstitutionerna och det civila samhället*, Rapport, Kulturrådets skriftserie 2012:1, sid. 8.

³⁰² *Ibid.*

³⁰³ Kultursamverkansmodellen, som började gälla 1 januari 2011, innebär att landsting och regioner övertar ansvaret för fördelning av vissa statsbidrag i den egna regionen. Modellen betraktas som redskap för ett ökat lokalt och regionalt inflytande över den nationella kulturpolitiken. *Kulturinstitutionerna och det civila samhället*, Rapport, Kulturrådets skriftserie 2012:1, sid. 18 ff.

³⁰⁴ Detta arbete drivs dels i form av ekonomiska projektbidrag till landets arbetslivsmuseer, dels i form av organisationsbidrag till ideella organisationer på kulturmiljöområdet. Se Förordning (2002:920) om bidrag till arbetslivsmuseer. Se även anslaget 7:2 *Bidrag till kulturmiljövård*. Projektbidragen avser projekt som tidsmässigt är korta, eller avgränsade i tid, medan organisationsstödet är ett mer långsiktigt ekonomiskt stöd.

³⁰⁵ *Slutrapport till regeringen avseende projektet Hus med historia*, 2013. Se även *Hembygdsgårdarna – kulturmiljöer för alla. Redovisning av regeringens satsning Hus med historia under åren 2010-2011*, 2012.

och *Utvecklingsprogrammet* (FoU-programmet), under perioden 2012-2016 forskningsmedel till projekt som bland annat utvecklar kunskap om samverkan och dialog med det civila samhällets aktörer.³⁰⁶

I sammanhanget kan även nämnas att de offentliga kulturmiljömyndigheterna idag har etablerat kontakter med såväl näringslivet som med andra relevanta samhällsaktörer genom det intensiva arbete man har utfört inom ramen för regional tillväxt. Ett sådant tvärsektorielt samarbete ligger också i linje med Farokonventionens betoning på ett vidgat samarbete och ett delat ansvar för kulturarvet.

Vidare har Riksantikvarieämbetet genom den digitala tekniken utvecklat flera olika verktyg vilka ska fungera som plattformar för informationsutbyte där en intresserad allmänhet kan få tillgång till olika föremål och platser som är kopplade till kulturarv och kulturmiljö. År 2009 fick exempelvis myndigheten ett regeringsuppdrag att bygga upp och förvalta en webbaserad plattform benämnd *Platsr*. Denna plattform syftar till att erbjuda såväl enskilda som exempelvis organisationer, museer, arkiv och hembygdsföreningar att publicera och lyfta fram sina egna berättelser och platser.³⁰⁷ En annan webbservice som Riksantikvarieämbetet tillhandahåller är *K-samsök* vilken är en tjänst som tillhandahåller inlevererad information från nationella, regionala och lokala museer samt organisationer rörande föremål, byggnader, fornlämningar, foton och kulturhistoriska samlingar.³⁰⁸

I syfte att i högre utsträckning tillgängliggöra information om kulturarvet har regeringen utvecklat en nationell strategi för arbetet med att digitalisera, digitalt bevara och digitalt tillgängliggöra kulturarvsmaterial och kulturarvsinformation för perioden 2012-2015.³⁰⁹ Målet med strategin är att kulturella verksamheter, samlingar och arkiv i ökad utsträckning ska bevaras digitalt för att på så vis tillgängliggöras för allmänheten. Strategin berör samtliga statliga institutioner som samlar, bevarar och tillgängliggör kulturarvsmaterial och berör inte endast ett slags nationell digital agenda utan ska även betraktas som en del av en digital agenda för Europa och ska som sådan verka inom *Europeana*. Uppdraget att samordna detta arbete ligger hos Riksarkivet, men projektet som är benämnt *Digisam*, ska utföras i nära samarbete med bland annat Riksantikvarieämbetet och Kungl. Biblioteket.³¹⁰

³⁰⁶ *Riksantikvarieämbetets FoU-program för kulturmiljöområdet 2012-2016*, sid. 15.

³⁰⁷ En bärande tanke med denna plattform är att samla mer inofficiella historier av mer personlig och narrativ karaktär, vilka också utgör byggstenar i "den stora berättelsen". Se vidare RAÄ:s hemsida.

³⁰⁸ *K-samsök* är detsamma som SOCH, Swedish Open Cultural Heritage. *K-samsök* är vidare länkad till andra digitala plattformar som exempelvis *Kringla*, som är en mobilapp rörande kulturarvsinformation, och *Europeana* – det europeiska digitala biblioteket.

³⁰⁹ *Digit@lt kulturarv - Nationell strategi för arbetet med att digitalisera, digitalt bevara och digitalt tillgängliggöra kulturarvsmaterial och kulturarvsinformation för perioden 2012-2015*, Ku11.015

³¹⁰ Uppdrag till Riksarkivet att inrätta ett samordningssektariat för digitalisering, digitalt bevarande och digital förmedling av kulturarvet, Ku2011/242/KA.

10:3 Konsekvensanalys

Som en konsekvens av pågående ekonomiska och politiska förändringar i samhället, exemplifierat av välfärdsstatens tillbakadragande samt en samhällsutveckling som kännetecknas av en allt tydligare individualisering, så fungerar inte alltid längre tidigare former av tillhörighet som bas för kollektiv organisering.³¹¹ Istället har individuella uttryck och nya sociala rörelser kommit att påverka utvecklingen av det civila samhället. I likhet med hur den politiska makten har förskjutits till flera olika nivåer, vilket beskrivits i inledningen av detta kapitel, så har även det civila samhället såväl i Sverige som i delar av övriga världen flyttats mot såväl ett globalt som ett lokalt plan. Denna utveckling har lett till att det civila samhället idag är mer fragmentiserat.³¹² Farokonventionens begrepp "Heritage Community", som tydligt avser ett så mycket bredare spektrum av gemenskaper, torde därför kunna tolkas som ett svar på denna utveckling.

Om målet med Farokonventionen är att tydliggöra kulturarvets samhällsliga värde så utgör samverkansmodellen "Heritage Community" ett slags medel för att uppnå social och ekonomisk hållbarhet med referens till kulturarvet. Definitionen av det nya begreppet "Heritage Community" har medvetet gjorts så bred som möjligt, dels för att svara mot de nya former av det civila samhället som idag finns, dels för att öka möjligheten för att en mängd andra samhällsaktörer ska kunna göras delaktiga i kulturarvsprocessen. Grunden för ett "Heritage Community" är att en grupp, tillsammans med den offentliga kulturmiljöförvaltningen, verkar för ett specifikt kulturarv.

En konsekvens av den breda definitionen är att ett "Heritage Community", i sina ytterlighetsformer, kan formeras av allt från traditionella (analog) föreningar baserade på nationell, etnisk, religiös eller annan tillhörighet, till att även kunna formeras av exempelvis transnationella virtuella grupperingar på nätet vilka opererar utanför allehanda gränsdragningar. Begreppet "Heritage Community" kan därmed rymma ett långt vidare spektrum av grupperingar än det som vanligtvis avses när man utifrån svenskt perspektiv talar om det civila samhället och andra relevanta samhällsaktörer. En konsekvens blir därför, vid en eventuell ratificering, att synen på vad som betraktas som civilsamhället i Sverige måste vidgas. Utifrån konventionens perspektiv utgörs det civila samhället nämligen inte enbart av grupper inom den egna nationens gränser utan kan även i allra högsta grad inkludera grupper, eller intressen, på såväl ett europeiskt som globalt plan.

³¹¹ *Demokratiutredningen*, 1997, *Kulturinstitutionerna och det civila samhället*, Rapport, Kulturrådets skriftserie 2012:1, sid. 12.

³¹² Kings, 2011, sid. 74 ff. *Kulturinstitutionerna och det civila samhället*, Rapport, Kulturrådets skriftserie 2012:1, sid. 12. Se även *Medborgarnas insatser och engagemang i civilsamhället*, Ersta Sköndal högskola, 2005.

Konventionens betoning på att den offentliga kulturmiljöförvaltningen i större utsträckning ska samverka med andra aktörer i "Heritage Communities" får som konsekvens att den kulturavspraktik som idag utövas inom sektorn delvis måste förändras i riktning mot en mer interaktiv förvaltning. Det tolkningsföreträde som av tradition har legat hos experten ska, enligt konventionen, i demokratisk anda jämkas mot andras röster. En tydlig konsekvens av de deltagardemokratiska ansatser som konventionen förordar torde därför bli att den svenska offentliga kulturmiljöförvaltningen måste utveckla bättre beredskap att kunna ta tillvara de "inspel" som olika samhällsaktörer bidrar med i diverse kulturavspraktprocesser.

Det kan dels handla om att reformera själva förvaltningen och dess arbetsprocess, men kan dels även handla om behovet av att anställa personer med annan bakgrund än den som idag finns inom den offentliga kulturmiljöförvaltningen. De förändringar som skulle kunna bli aktuella är bland annat motiverade av behovet att tydligare utveckla kunskapen om olika former av deltagarmodeller och framförallt hur man implementerar utfallen av dessa i svensk offentlig kulturmiljöförvaltning. Vid sidan av nödvändigheten att utveckla den professionella sidan av kulturmiljöförvaltningen kan en konsekvens, vid ratificering, även bli att de juridiska och finansiella ramarna måste utvecklas till följd av ett tydligare närmande mellan kulturmiljösektorn och det civila samhället samt övriga relevanta sektorer i samhället.

Något som måste förtydligas i denna analys är emellertid att det trots goda intentioner inte är ovanligt att olika former av deltagarmodeller ändå leder till att grupper utesluts från beslutsprocessen. Den fördjupade analysen ovan visar att såväl analoga som virtuella "Heritage Communities" inte med nödvändighet drivs utifrån deltagardemokratiska ansatser. Genom att konventionen allt för ensidigt fokuserar på de positiva sidorna med denna samverkansmodell tenderar man därmed att underskatta de eventuella praktiska problem som kan uppstå vid implementering. Mot bakgrund av hur kulturavsprakt utifrån ett europeiskt perspektiv åter har fått ett starkt politiskt och symboliskt värde finns därför en sannolik risk att vissa "Heritage Communities" kan bli plattformar för politiska, eller andra, särintressen med referens till kulturavsprakt.

Även om Sverige, hittills, inte har haft lika stor erfarenhet av kultureller konflikter som flera andra länder i Europa finns ändå anledning till viss vaksamhet på denna punkt. En konsekvens, och därtill en utmaning, för svensk offentlig kulturmiljöförvaltning torde därför bli att försöka "säkerställa" eventuella "heritage communities" såtillvida att de alltid garanterar en socialt hållbar samhällsutveckling. Av den anledningen torde det kanske, tvärsen mot Farokonventionens vision om expertrollens nedmontering, finnas ett *ökat* behov av en mer framträdande roll för experten. En konsekvens, och som har lyfts i både kapitel 7 och 8, blir

därför att svensk offentlig kulturmiljöförvaltning måste utveckla fler metoder och arbetssätt för att kunna hantera kulturarvet i relation till frågor som berör social hållbarhet.

Den svenska offentliga kulturmiljöförvaltningen har en lång tradition av dialog och demokratisk förankring och har därför ett nära samarbete med såväl det civila samhället som andra relevanta samhällsaktörer inom kulturmiljösektorn. Osäkerheten kring de faktiska konsekvenserna av vad ett ökat medborgarligt inflytande, bland annat i frågor som rör värdering och urval, föranleder inte desto mindre ett behov av att mycket tydligare utreda vad ett mer aktivt medborgardeltagande i realiteten faktiskt skulle leda till. Detta i synnerhet när definitionen av ett "Heritage Community" är långt bredare än den svenska definitionen av det civila samhället och då ett "Heritage Community" alltså kan rymma långt fler aktörer än vad som hittills varit gängse i svensk förvaltningspraxis.

Farokonventionen har vidare en stark tilltro att medborgarna, bara de får mer kunskap och större tillgänglighet till kulturarvet, ska engagera sig mer i olika kulturarvsprocesser. Konventionens goda intentioner på denna punkt kan emellertid också ifrågasättas. Det finns nämligen inga direkta belägg för att en ökad tillgänglighet till kulturarvet, exempelvis genom ökad digitalisering, automatiskt skulle leda till ett bredare och mer aktivt engagemang. Riksantikvarieämbetets webbaserade plattform *Platsr* bekräftar sådana tendenser då denna plattform trots hög exponering i media och på museer, och efter tre års verksamhet, endast har ett begränsat medlemsantal och därtill ett ännu mindre antal aktiva brukare. Det är därför troligt att även de virtuella "Heritage Communities" som bildas kommer att utgöras av en begränsad, men konstant, skara aktiva medborgare.

Den digitala teknikens möjligheter vad gäller ökad tillgänglighet till kulturarvet är emellertid mer än lovlig. Sverige, genom exempelvis *Digisam*, ligger på detta område långt fram vad gäller att uppnå de visioner Farokonventionen ställer på kulturarvets tillgänglighet. Det digitala biblioteket *Europeana* framstår på ett europeiskt plan som ett av de viktigaste instrumenten för att tillgängliggöra kulturarvet. Överfört till Farokonventionen och dess horisont kan man emellertid fundera på hur vi kommer att använda den nya digitala information som exempelvis *Herein* och *Europeana* erbjuder? Vad betyder det egentligen för vår existens att virtuellt uppleva en historisk plats eller artefakt istället för att förnimma dessa genom fysisk närvaro och kontakt? Hur ska vi förhålla oss till virtuella "Heritage Communities" och hur ska vi bedöma deras relevans? Samverkansmodellen "Heritage Community" är ett försök att balansera alla de intressen som gör anspråk på ett specifikt kulturarv och det återstår att se hur denna modell kan möta dessa samhällets utmaningar.

Bilagor

Bilaga 1: Aktuell status i Europa

Konventionen öppnades för undertecknande och ratificering i Faro den 27 oktober 2005. I skrivande stund har 21 av Europarådets medlemsstater skrivit under konventionen och 14 stater har ratificerat densamma.

Land	Signature	Ratificering
Albanien	27. 10. 2005	
Armenien	27. 10. 2005	22. 08. 2012
Belgien	25. 06. 2012	
Bosnien-Hercegovina	15. 10. 2008	30. 04. 2009
Bulgarien	27. 10. 2005	
Georgien	01. 09. 2010	04. 02. 2011
Italien	27.02. 2013	
Kroatien	27. 10. 2005	06. 06. 2007
Lettland	27. 10. 2005	26. 04. 2006
Luxemburg	31. 01. 2006	18. 05. 2011
Makedonien	24. 09. 2010	08. 07. 2011
Moldavien	11. 01. 2008	01. 12. 2008
Montenegro	21. 09. 2007	11. 03. 2008
Norge	27. 10. 2008	27. 10. 2008
Portugal	27. 10. 2005	28. 08. 2009
San Marino	19. 05. 2006	
Serbien	21. 09. 2007	29. 07. 2010
Slovakien	23. 05. 2012	
Slovenien	19. 01. 2006	17. 09. 2008
Ukraina	31. 10. 2007	
Ungern	08. 06. 2012	27. 11. 2012

Bilaga 2: Sammanfattning av konventionens artiklar

Farokonventionen finns på Europarådets hemsida i en engelsk- och en franskspråkig version.³¹³ En svensk översättning görs först vid en eventuell ratificering. Här följer en kortfattad presentation av innehållet i konventionens 23 artiklar.

I dess *preambulära del* fastslås utgångspunkterna för konventionen som bland annat hänvisar till:

- att människan sätts i fokus genom ett tvärvetenskapligt synsätt rörande kulturarv
- att kulturarvet ses som en resurs för hållbar utveckling och ökad livskvalitet
- att varje människa har rätt att få ta del av kulturarvet samtidigt som andras fri- och rättigheter respekteras i enlighet med principerna om rätten att delta i kulturlivet enligt FN:s allmänna deklaration om mänskliga rättigheter 1948 och den internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter från 1966

Konventionens första sektion, *sektion I*, behandlar mål, definitioner och principer (artiklarna 1-6).

Artiklarna 1-2 anger konventionens mål och beskriver de begrepp som används i konventionstexten, bland annat "cultural heritage" och "heritage community".

Artikel 3 fastslår att varje stat förväntas främja idén om ett gemensamt europeiskt kulturarv "The common heritage of Europe".

Artikel 4 handlar om rättigheter och skyldigheter kopplade till kulturarvet.

Artikel 5 förmedlar principer för lagstiftning och politiska styrmedel inom kulturarvsområdet.

Artikel 6 reglerar konventionens rättsliga effekter.

Konventionens andra sektion, *sektion II*, behandlar på vilket sätt kulturarvet kan bidra till ökad dialog i samhället och till människors utveckling (artiklarna 7-10).

Artikel 7 anger områden där kulturarvet kan användas för att främja ömsesidig förståelse och tolerans mellan olika grupperingar i samhället.

Artikel 8 handlar om hur kulturarvet kan påverka miljöer och människors livskvalitet.

³¹³ <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/199.htm>

Artikel 9 fastslår principer för hur de kulturella värdena ska beaktas och skyddas i en hållbar utveckling.

Artikel 10 handlar om medvetenhet och hänsynstagande rörande den ekonomiska potentialen i kulturarvet.

Konventionens tredje sektion, *sektion III*, redogör för hur ansvaret för kulturarvet kan organiseras mellan offentlighet och allmänhet (artiklarna 11-14).

Artikel 11 betonar frivilliga och ideella organisationers roll och vikten av att skapa nya mötesplatser.

Artikel 12 förmedlar vikten av allas rätt att delta i kulturarvsarbetet och att tillgängligheten säkerställs.

Artikel 13 handlar om kunskapsförmedling och utbildning.

Artikel 14 berör informationssamhället, digitalisering och upphovsrättsliga frågor.

Konventionens fjärde sektion, *sektion IV*, reglerar olika former för återrapportering och kunskapsutbyte inom det internationella samarbetet mellan konventionsstaterna, dessa artiklar berör därmed endast de stater som har ratificerat konventionen (artiklarna 15-17).

Konventionens sista sektion, *sektion V*, innehåller tekniska och juridiska bestämmelser om ratificering, eventuella tillägg och ikraftträdande (artiklarna 18-23).

Käll- och litteraturförteckning

Officiellt tryck

Betänkande av Kulturutredningen Del 2, Förnyelseprogram, SOU 2009:16.

Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe, Granada, 3.x 1985, Council of Europe.

Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.x. 2005, Council of Europe.

Declaration on the intercultural dialogue and conflict prevention, adopted by the European ministers responsible for Cultural Affairs, Opatja, 2003-10-22.

En politik för det civila samhället, Proposition 2009/10:55.

En politik för tillväxt och livskraft i hela landet, Proposition 2001/02:4.

En nationell strategi för regional konkurrenskraft, entreprenörskap och sysselsättning 2007-2013, rapport N7037, Näringsdepartementet, 2007.

En uthållig demokrati!: politik för folkstyrelse på 2000-talet: Demokratiutredningens betänkande, SOU 2000:1.

European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage, Valetta, 16.1.1992, Council of Europe.

European Landscape Convention, Florence, 20.x.2000, Council of Europe.

Framework Convention for the Protection of National Minorities, Strasbourg 1.II. 1995, Council of Europe.

Förordning (2007:1184) med instruktion för Riksantikvarieämbetet, Kulturdepartementet.

Handlingsplan för kulturella och kreativa näringar, promemoria, Kultur- och Näringsdepartementet, 2009.

Kulturmiljöns mångfald, Proposition 2012/13:96.

Kulturpolitik, Proposition 1996/97:3.

Kungl. Maj:ts proposition angående den statliga kulturpolitiken, 1974:28.

Mänskliga rättigheter: Regionala system för att främja och skydda mänskliga rättigheter, Regeringskansliet, 2007.

Regleringsbrev för budgetåret 2012 avseende RAÄ, (2011-12-15).

Regleringsbrev för budgetåret 2013 avseende RAÄ, (2012-12-20).

Riksdagens Skrivelse, 2005/06:188.

Slutrapport av regeringsuppdraget till miljö- och kulturmyndigheter om samverkan för att främja en hållbar stadsutveckling, Ku2009/1620/KV.

“The IVth European Conference of Ministers responsible for the Cultural Heritage, Helsinki 30-31 May 1996”, *Report CM (96) 97. Appendix II: Helsinki Declaration on the Political Dimension of Cultural Heritage Conservation in Europe*.

Tid för kultur, Proposition 2009/10:3.

Unescos konvention om skydd för och främjande av mångfalden av kulturyttringar, (mångfaldskonventionen), Svenska Unescorådets skriftserie, Nr 2/2010.

Uppdrag till Riksarkivet att inrätta ett samordningssekretariat för digitalisering, digitalt bevarande och digital förmedling av kulturarvet, Ku2011/242/KA.

Tryckta källor och litteratur

Agenda kulturarv, Slutrapport, Riksantikvarieämbetet, 2004.

Aronsson, P. 2007, *Idéer om hembygden: utmaningar för en folkrörelse med lokalsamhället i fokus i en globaliserad värld*, red. P. Aronsson & A. Sandén.

Atkinson Wells, P. 1996, “Preface”, *Keys to the Marketplace: Problems and Issues in Cultural and Heritage Tourism*, red. P. Atkinson Wells.

Attraktivitet – hur och för vem? Kultur, natur och kulturarv som framgångsfaktorer och intressekonflikter: tvärsektoriella seminariedagar i Sunne 19-20 oktober 2005, Riksantikvarieämbetets rapport 2005:5.

Barth, W. K. 2008, *The Equality of Nations and the Minority Legal tradition*.

Beckman, S. 2010, “Kultur som tillväxtresurs och bildning. Brytningar i kulturpolitiken”, *Astrid Lindgrens världar i Vimmerby. En studie om kulturarv och samhällsutveckling*, red. L. Jonsson.

Berry, B. 2001, *Culture and Equality: an egalitarian critique of multiculturalism*.

- Blake, J. 2012, "On Defining the Cultural Heritage", *Cultural Heritage Law*, red. J.A.R. Nafziger & T.B. Stoel.
- Bohlin, A. et al. 2010, *Delaktighetens landskap – Tillgänglighet och inflytande inom kulturarvssektorn*.
- Boniface P. & Fowler P.J. 1993, *Heritage and tourism in "the global village"*.
- Bourdieu, P. 1992, *Texter om de intellektuella: en antologi*, red. D. Broady.
- Bourdieu P. & Haacke H. 1995, *Free exchange*.
- Bring, O. 2011, *De mänskliga rättigheternas väg*.
- Brunsson, N. & Jacobsson, B. 2000, *A World of Standards*.
- Cogswell, R. 1996, "Doing right by local folks: Grassroot issues in cultural tourism", *Keys to the Marketplace: Problems and Issues in Cultural and Heritage Tourism*, red. P. Atkinson Wells.
- Colantonio, A. *Traditional and emerging Prospects in social sustainability*, 2008/02 EIBURS Working Paper Series. Oxford Brooks University.
- Comaroff, J. & Comaroff, J.L. 2009, *Ethnicity inc.: on indigeneity and its interpellations*.
- Cornwall, A. 2000, "Beneficiary, Consumer, Citizen: Perspectives on Participation for Poverty Reduction", *Sida studies no 2*.
- Dahlstedt, M. et al. 2011, *Medborgarskap, etnicitet, migration*.
- Dahlstedt, M. "Demokrati genom civilt samhälle? Reflektioner kring Demokratiutredningens sanningspolitik", *Statsvetenskaplig Tidskrift, årg 103, nr 4*.
- Delanty, G. 2003, *Community. Key Ideas*.
- Dempsey, N. et al. 2011, *The social dimension of sustainable development: Defining urban social sustainability*.
- Digit@lt kulturarv - Nationell strategi för arbetet med att digitalisera, digitalt bevara och digitalt tillgängliggöra kulturarvsmaterial och kulturarvsinformation för perioden 2012-2015*, Ku11.015.
- Dolff-Bonekämper, G. 2010, "Cultural Heritage and Conflict; the view from Europe", *Museum international, vol. 62. No. 1-2*.
- Dolff-Bonekämper, G. 2009, "The social and spatial frameworks of heritage – What is new in the Faro Convention?", *Heritage and Beyond*.

Ehlin, L. 2013, "Google and the mediation of cultural memory", *Making cultural history: new perspectives on Western heritage*, red. A. Källén.

Ehlin, L. 2012, "Den flyktige användaren", *Myten om internet*, red. P. Snickars & P. Strömbeck.

Ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. 3, Rätten till kultur, Frivilligorganisationernas fond för mänskliga rättigheter, red. A. Wigenmark, 2000.

Explanatory Report, Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, 2005.

Fairclough, G. 2009, "The cultural context of sustainability. Heritage and living", *Heritage and Beyond*.

Fairclough, G. 2009, "New heritage frontiers" *Heritage and Beyond*.

Fisher, D. 2009, *Mänskliga rättigheter. En introduktion*.

Florida, R. 2006, *Den kreativa klassens framväxt*.

Fojut, N. 2009, "The philosophical, political and pragmatic roots of the convention", *Heritage and Beyond*.

Från erkännande till egenmakt - från ord till handling: Ett minoritetsinriktat tankesätt, Länsstyrelsen i Stockholms län, 2010.

Gilljam, M. 2003, "Deltagardemokrati med förhinder", *Demokratins mekanismer*, red. M. Gilljam & J. Hermansson.

Gilljam, M. 2006, "Demokratisk samhällsplanering klämd mellan sköldar. Om avigsidorna med medborgardialog och expertinflytande", *Planering med nya förutsättningar. Ny lagstiftning, nya värderingar*, red. G. Blücher & G. Graninger.

Goddard, S. 2009, "Heritage partnerships – Promoting public involvement and understanding", *Heritage and Beyond*.

Goldmann, K. 2008, *Identitet & politik: nationellt, övernationellt, semi-nationellt*.

Goudie, S. et al. 1996, "Tourism beyond apartheid: Black empowerment and identity in the "new" South Africa", *Keys to the Marketplace: Problems and Issues in Cultural and Heritage Tourism*, red. P. Atkinson Wells.

Graham, B. et al. 2004, *A Geography of Heritage: Power, Culture and Economy* (2:a uppl.).

Grefte, X. 2009, "Heritage conservation as driving force for development", *Heritage and Beyond*.

Gruber, G. 2010, *Medeltider. Samtida mobiliseringsprocesser kring det förflutnas värden*.

- Grundberg, J. 2004, *Historiebruk, Globalisering och Kulturarvsförvaltning. Utveckling eller konflikt?*
- Grundberg, J. 2002, *Kulturarv, turism och regional utveckling.*
- Hansson, J. 2007, "Den historiska världsdelen. Hegel, européerna och världshistorien", *Europas gränser. Essäer om europeisk identitet.*
- Harrison, R. 2013, *Heritage: Critical Approaches.*
- Hedlund, G. & Montin, S. 2009, "Governance som interaktiv samhällsstyrning – gammalt eller nytt i forskning och politik?", *Governance på svenska*, red. G. Hedlund & S. Montin.
- Hembygdsgårdarna – kulturmiljöer för alla. Redovisning av regeringens satsning Hus med historia under åren 2010-2011*, Sveriges hembygdsförbund, 2012.
- Heritage from below. Heritage, culture and identity*, red. I. J.M. Robertson, School of Environmental Sciences, university of Ulster, UK 2012.
- Hettne, B. 2005, *Från Pax Romana till Pax Americana. Europa och världsordningen.*
- Hus med historia. Slutrapport till regeringen avseende projektet*, Riksantikvarieämbetet 2013.
- Hylland Eriksen, T. 2001, "Between universalism and relativism: A critique of the Unesco concepts of culture", *Culture and Rights: anthropological perspectives*, red. J.K. Cowan et al.
- Högnäs, S. 2007, "Ett indoeuropeiskt Europa? Språk, nationaliteter och gränser", *Europas gränser. Essäer om europeisk identitet*, red. S. Högnäs et al.
- Jensen, Wolfhechel, O. 2012, "Kulturarv och värden – expertis och demokrati", *I valet och kvalet. Grundläggande frågor kring värdering och urval av kulturarv.*
- Johansson, B.O.H., 2001, *Kulturarv och Biståndspolitik. En sammanställning av svenska regelverk och internationella deklARATIONER och konventioner av betydelse för internationellt utvecklingssamarbete.*
- Jönsson, C. et al. 2007, *Europa, quo vadis? Integration och splittring i tid och rum.*
- Kamali, M. 2013, "Platsen, kulturen och arven", *Platsens mänskliga berättelser.*
- Karlsruhn, T. 2012, "Internet mognar och det måste diskussionen också göra", *Respons, nr. 6.*
- Karlsson, D. & Lekvall, L. 2002, *Den ofrivillige företagaren.*
- Kings, L. 2011, *Till det lokals försvar: civilsamhället i den urbana periferin.*

Krus, A. 2007, "Perspectives on values – model for integrated estate-management", *Economics and Built Heritage – Seminar proceedings. Built Heritage – value adding sector*, Nordic Council of Ministers.

Kulturarv ger livskraft. Hållbarutveckling ur humanistiskt och historiskt perspektiv. Fördjupad omvärldsanalys för kulturmiljöåret 2005, Riksantikvarieämbetet, 2005.

Kulturarvet som resurs för regional utveckling. En kunskapsöversikt. Rapport från Riksantikvarieämbetet 2002:1.

Kulturinstitutionerna och det civila samhället, Kulturrådets skriftserie 2012:1.

Kulturmiljövårdens riksintressen - i allas intresse, Riksantikvarieämbetet, 2012.

Kulturmyndigheternas arbete med kulturella och kreativa näringar, Riksantikvarieämbetet, 2012

Kymlicka, W. 1998, *Mångkulturellt medborgarskap*.

Köping, S. et al. 2008, "Kulturens ekonomisering", *Kultursverige: problemanalys och statistik, Norrköping Swecult, nr. 2000-2203*.

Ledig, C. 2009, "The Faro Convention and the information society", *Heritage and Beyond*.

Leniaud, J.-M.. 2009, "Heritage, public authorities, societies", *Heritage and Beyond*.

Logan, W. S. 2007, "Closing Pandora's Box: Human Rights Conundrums in Cultural Heritage Protection", *Cultural Heritage and Human Rights*, red. H. Silverman & D. Fairchild Ruggles.

Loock, J. 2013, "Homogenitet som kulturarvspraktik", *Att störa homogenitet*, red. A. Furumark.

Lundquist, L. 2007, *Medborgardemokratin och eliterna*.

Lundquist, L. 1997, *I demokratins tjänst. Statstjänstemannens roll och vårt offentliga etos*, SOU 1997:28, FD.

Lundquist, L. 1998, *Demokratins väktare. Ämbetsmannen och vårt offentliga etos*.

Mason, R. 2007, "Beware and be interested, Why and how we make economic arguments for heritage conservation" *Economics and Built Heritage – Seminar proceedings. Built Heritage – value adding sector*, Nordic Council of Ministers.

Mavhunga, C. & Dressler, W. 2007, "On the Local Community: The Language of disengagement?" *Conservation and Society no.5*.

McKenzie, S. 2004, "Social Sustainability: Towards some definitions", *Hawke Research Institute Working Paper Series No 27*.

- Mellander, C. 2011, "Mot ett vidgat kulturarv. Erfarenheter från English Heritage", *Bebyggelsehistorisk Tidskrift*, nr 62.
- Meyer-Bisch, P. 2009, "On the "right to heritage" – The innovative approach of Articles 1 and 2 of the Faro Convention", *Heritage and beyond*.
- Meyer-Bisch, P. 2008/09, "Analyse des droits culturels", *Droits fondamentaux* nr. 7.
- Mifsud Bonnici, U. 2009, "The human right to cultural heritage – the Faro Convention's contribution to the recognition and safeguarding of this human right", *Heritage and beyond*.
- Monthoux, P.-G. et al. 2007, *Aesthetic leadership: managing fields of flow in art and business*.
- Monthoux, P.-G. 1996, *Det sublimes konstnärliga ledning. Estetik, Konst och Företag*.
- Mukhtar-Landgren, D. 2009, "Demokrati och expertis i politiskt beslutsfattande", *Fronesis, Demokrati och expertstyre*, red. R. Andersson.
- Nikolić, D. 2012, *Tre städer, två broar och ett museum. Minne, politik och världsarv i Bosnien och Hercegovina*.
- Nordin, S. 2008, *Humaniora i Sverige. Framväxt, guldålder och kris*.
- Olson, H.-E. 2012, *Social hållbarhet. Vad är det och hur genomför vi den?*
- Om kulturell mångfald*, Kulturrådets omvärldsanalys, 2005.
- Our common future/WCED*, World Commission on Environment and Development (Brundtlandkommissionen), 1987.
- Pacione, M. 2009, *Urban Geography: a global perspective* (3:e uppl.).
- Palmer, R. 2009, "Preface", *Heritage and Beyond*.
- Petford, P. 1996, "Pushed to the limits – the dynamics of internal neo-colonisation in peripheral tourism developments: case studies in Egypt and South Wales", *Keys to the Marketplace: Problems and Issues in Cultural and Heritage Tourism*, red. P. Atkinson Wells.
- Pieterse, E. 2005, "Political Inventions & Interventions: A Critical Review of the Proposed City Development Strategy Partnership in Cape Town", *Limits to Liberation after Apartheid: Citizenship, Governance & Culture*, red. S. L. Robins.
- Plats, drivkraft, samhällsprocess – vad gör kulturarvet till en resurs för hållbar regional utveckling?* Redovisning från seminariedagar i Uppsala 22-23 oktober 2003, Riksantikvarieämbetet 2003:7.
- Premfors, R. et al. 2009, *Demokrati och byråkrati*, (2:a uppl.).

- Premfors, R. & Roth, K. 2004, "En demokratisyn och ett forskningsfält", *Deliberativ demokrati*.
- Pålsson Skarin, I. 2011, *A Finance Model for Built Cultural Heritage – Proposals for improvements of Future Heritage Economics*.
- Rombach, B. 2005, *Den framgångsrika ekonomiskan*.
- Rothstein, B. 1992, *Den korporativa staten: intresseorganisationer och statsförvaltning i svensk politik*.
- Rowlands, M. 2002, "The Power of Origins: Questions of Cultural Rights", *The Material Culture Reader*, red.V. Buchli.
- Rypkema, D. 2009, "Economics and the built cultural heritage", *Heritage and Beyond*.
- Sabatier, P. A. & Jenkins-Smith, H. C. 1993, *Policy Change and Learning: An Advocacy Coalition Approach*.
- Sassatelli, M. 2009, *Becoming Europeans. Cultural Identity and Cultural Policies*.
- Smith, A. D. "National identity and the idea of European unity", *International Affairs, Royal Institute of International Affairs 1944-2005*.
- Stamatopoulou, E. 2007, *Cultural rights in international law: article 27 of the Universal Declaration of Human Rights and beyond*.
- Stenström, E. 2008, "What turn will cultural policy take? The renewal of the Swedish model", *International Journal of Cultural Policy*, vol. 14, no 1.
- Sörlin, S. & Ekström, A. 2012, *Alltings mått. Humanistisk kunskap i framtidens samhälle*.
- Tengström, E. 2004, *På spaning efter en europeisk identitet. Det antika Rom. Den europeiska unionens historiska fundament*.
- Thérond, D. 2009, "Benefits and innovations of the Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural heritage for Society", *Heritage and Beyond*.
- Throsby, D. 2001, *Economics and Culture*.
- Throsby, D. 2003, "Determining the Value of Cultural Goods: How Much (or How Little) does Contingent Valuation Tell us?" *Journal of Cultural economics*, nr. 27.
- Throsby, D. 2010, *The Economics of Cultural Policy*.
- Tomson, K. 2011, "Att skapa en upplevelseindustri", *Nordisk kulturpolitisk tidskrift nr. 01-02*.

Wanner, P. 2009, "Can co-operation lastingly stabilise the heritage economy?", *Heritage and Beyond*.

Westin, H. 2002, *Företagens kulturarv - lönsamt i längden*.

Wikander, K. 2013, "Kulturpolitiken", *Vad staten vill. Mål och ambitioner i svensk kulturpolitik*, red. D. Tarschys & M. Lemne.

Wolferstan, S. & Fairclough, G. 2013, "Common European Heritage: reinventing identity through landscape and heritage?", *Heritage Reinvents Europe*, EAC Occasional Paper 7.
Otryckta källor

Erlandsson, M. 2013, *Konventioner som verktyg för offentliga myndigheter. Om vägval och följder inför Sveriges eventuella ratificering av Farokonventionen*, rapport Riksantikvarieämbetet.

Jacobsson, B. 2012, *Kampen om kulturen. Entreprenörskap, översättning och makt*, Södertörns högskola.

Klüft, A., *Regionala strategier på lokal nivå. Om kulturarv och kulturmiljöarbete i regionalt och kommunalt utvecklings- och tillväxtarbete, C-opsats, Kulturvård, Bebyggelseantikvariskt program*, institutionen för Kulturvård, Göteborgs universitet, 2011:36.

Kulturarv som resurs i regional utveckling, bilaga till Återrapportering enligt regleringsbrev, Nationell strategi för regional konkurrenskraft, entreprenörskap och sysselsättning 2007-2013. Dnr 103-2057-2007.

Medborgarnas insatser och engagemang i civilsamhället, Ersta Sköndal högskola, 2005.

"The Faro Convention – a paradigm shift in the thinking of cultural heritage preservation". Föredrag hållet på Riksantikvaren, Oslo 2012-03-06. Dag Myklebust "From Oslo to Mechelen – via Portoroz". Paper vid konferensen Civil Society and Heritage den 5-6 juli i Mechelen Belgien.

Internetkällor

“Action for a changing society, Framework convention on the Value of Cultural Heritage for Society”, Council of Europe, Directorate of Democratic Governance, DG II Managing Diversity Division, action_1 http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/Identities/Farobrochure_en.PDF (2013-11-12)

Dolff-Bonekämper, G. "Whose Heritage matters for whom? Föredrag vid Farokonferens i Wrocław 2011-10-11.
http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/ehd/Forum2011_Presentation_Introduction_1_GabiDolffBonekaemper.pdf
(2013-09-08)

Europarådets hemsida:
http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/Identities/default_en.asp. (2012-02-27)

“European Manifesto on Multiple Cultural Affiliation”
http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/identities/Manifeste_europeen_pour_appartenance_culturelle_EN.pdf (2013-10-23)

Europeisk kod för idéburna organisationers medverkan i beslutsprocessen, antagen av Europarådets INGO-konferens, conf/ple (2009),
http://www.coe.int/t/ngo/Source/Code_Swedish_final.pdf (2013-10-07)

Forskningsprojekt finansierade med FoU-anlaget vid Riksantikvarieämbetet. Programperiod 2006-2010/2011, http://www.raa.se/wp-content/uploads/2012/06/FoU-projekt-2006-2010_2011.pdf (2013-09-10)

Förordning (2002:920) om bidrag till arbetslivsmuseer, www.raa.se/kulturarvet/civila-samhället/. (2013-06-07)

Gregorin, C. “The example of Venice: applying and diffusing the principles of the Faro Convention in a Heritage Community” www.unfaropervenezia.it (2013-02-20)

KK-stiftelsen, <http://www.kks.se/om/Lists/Publikationer/DispForm.aspx?ID=157> (2013-03-20)

Kulturarvet - det nya militära målet i modern krigföring, Kulturarv utan gränser/Försvarshögskolan, seminarium, 2004.
<http://www.chwb.org/dokument/pdf/haag.pdf>
(2013-03-18)

Kulturarvskraft! Riksantikvarieämbetets strategi för regional tillväxt 2011-2013, 2010.
http://www.raa.se/cms/extern/aktuellt/nyheter/nyheter_2011/januari/kulturarvskraft.html
(2012-05-07)

Les Droits Culturels- Déclaration de Fribourg.
<http://www.unifr.ch/iiedh/asset/files/fr-declaration10.pdf>
(2013-09-07)

Marseilles Forum. On the Social Value of Heritage and the Value of Heritage for Society. Local Initiatives in the Marseille Experience, Council of Europe, 2013, http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/identities/MarseilleConcept_en.pdf (2013-12-05)

Meyer-Bisch, P. "Defining cultural rights", <http://www.culturalpolicies.net/web/compendium-topics.php?aid=171> (2012-12-13)

Nilsson, J.-H. "Åter på plats. En studie av slotten i Potsdam och Berlin från demolering till återuppbyggnad", *Scandia* 74:2 (<http://www.tidskriftenscandia.se>) (2012-10-22)

"*The Role of Culture and Cultural Heritage in Conflict Prevention, Transformation, Resolution and Post-Conflict Action: The Council of Europe Approach*", Document prepared by the Secretariat of the Directorate of Culture and Natural Heritage-Directorate general of Education, Culture and Heritage, Youth and Sport, Council of Europe, 2011-01-18. http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/News/CultureReconciliation_en.pdf (2013-05-20)

Therond, D. "A few words about Faro", Seminar on the Value of Cultural Heritage for Society Jasnaya Polyana 13-14 september 2010. [http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/identities/SpeechesYasana/Therond_en_\(2013-01-15\)](http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/identities/SpeechesYasana/Therond_en_(2013-01-15))

The Economy of Culture, European Commission, 2006, http://ec.europa.eu/culture/key-documents/doc873_en.htm (2013-05-12)

"The right to cultural heritage" http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/identities/faro_pres_en.asp (2011-12-22).

"Value of Cultural Heritage for Society" http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/identities/default_en.asp (2013-02-14)

www.platsr.se (2013-10-10)

www.europeana.eu (2013-10-10)

www.digisam.se (2013-10-10)